

ATLAS

ULUSAL SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yıl: 1 (2017) Sayı: 1 Yayın Tarihi: 19 Aralık 2017

Editör
Dr. Ahmet İLHAN

Yayıncı

İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği

www.atlasdergisi.org

ATLAS ULUSAL SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ BİLİM VE DANIŞMA KURULU

DR. ABDULHALİM AYDIN	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDULLAH KIRAN	MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ADEM ÜZÜMCÜ	KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
DR. ADNAN OKTAY	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. ADİL AKINCI	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET BOZYİĞİT	ŞİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET GÜNDÜZ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET İHSAN KAYA	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET KAYAOĞLU	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET MAZLUM	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET ULUSOY	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİ EROL	EGE ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİ RIZA GÜL	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİA R. MASALİMOVA	AL - FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALMA T. AKAJANOVA	ABAY KAZAK MİLLİ PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AMANBAY MOLDİBAEV	TARAZ DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ARMAĞAN KONAK	MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
DR. ARZU ÖZMERDİVANLI	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. ARZU TUNCER	HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
DR. ASLI GÜLER	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. ATİLA DOĞAN	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. ATİLLA YÜCEL	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. AYLAK KAŞOĞLU	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AYŞE ATAY	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
DR. AYTEN ER	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AYŞE YANARDAĞ	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. BAHİT KULBAEVA	S.BAYBEŞEV AKTOBE ÜNİVERSİTESİ
DR. BARIŞ AYTEKİN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BARIŞ YILDIZ	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DR. BEKİR BULUÇ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BEKZHAN B. MEYRBAEV	AL - FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BELGİN AYDINTAN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BERRİN GÜZEL	ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
DR. BENGÜ HIRLAK	KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
DR. B.K.ZAYADAN	AL - FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BİROL YILDIRIM	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. BOTAGUL TURGUNBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CANAN GAMZE BAL	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. CANER KARAVİT	MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
DR. CEMAL İNCE	GAZİ OSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. CEMİL ÖRGEV	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. CEYLAN GAZİ UÇKUN	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CİHAN SEÇİLMİŞ	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. COŞKUN ERDAĞ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

DR. DURSUN KÖSE	MEHMET AKİF ERSOYÜNİVERSİTESİ
DR. DZHAKİPBK A. ALTAEV	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR.EBRU GÜHER	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DR. EDA DİNERİ	HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
DR. EDİZ GÜRİPEK	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. ELBEYİ PELİT	AFYONKOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. EMİN ARSLAN	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. ENGİN ÇAKIR	ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
DR. ENGİN KANBUR	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. ERDİNÇ ŞAHİNÖZ	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ERKAN ALSU	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. EŞREF SAVAŞ BAŞCI	HİTİT ÜNİVERSİTESİ
DR. FATİH TÜRKMEN	KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
DR. FATMA FEHİME AYDIN	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. FATMA ÖZTÜRK DAĞABAKAN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. FETHİ DEMİR	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. FİLİZ METE	BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
DR. FUNDA BUGAN	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. F. ZİŞAN KARA	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. G.I. ERNAZAROVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. GİZEM AKBULUT	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DR. GÖKHAN KERSE	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. GÖNÜL ERDEM NAS	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. GULMİRA ABDİRASULOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. GULŞAT ŞUGAYEVA	DOSMUKHAMEDOV ATYRAU DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. GUZEL SADYKOVA	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLAY KARAMAN	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLCAN AVŞİN GÜNEŞ	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. HACER ARSLAN KALAY	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. HACER MUTLU DANACI	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. HACI YUNUS TAŞ	YALOVA ÜNİVERSİTESİ
DR. HASAN COŞKUN	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. HARUN DEMİRKAYA	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. HAKAN CANDAN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. HAKAN EVİN	ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HALE ALAN	BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
DR. HALİL AKMEŞE	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HANİFİ MURAT MUTLU	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. HATİCE KADIOĞLU ATEŞ	İSTANBUL SABAHATTİN ZAIM ÜNİVERSİTESİ
DR. HATİCE NUR GERMİR	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. HAYRİYE IŞIK	NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. HEDİYE ŞİRİN AK	ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
DR. HİKMETULLAH ERTAŞ	NİĞDE ÖMER HALİDEMİR ÜNİVERSİTESİ
DR. H.KÂMİL BİÇİCİ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN ÇETİN	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN KOTAMAN	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN YAŞAR	SİİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM BOZACI	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

DR. İBRAHİM KILIÇ	AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM TÜRKERİ	GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM TÜRKÖĞLU	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. İLKE BEZEN TOZKOPARAN	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. İLKER YAKIN	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DR. İLYAS AKHİSAR	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. İLYAS ERPAY	SIİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. İRFAN KALAYCI	İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
DR. İSA ÇELİK	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. İSAEVNA URKİMBAEVA	ABILAY HAN ULUSLARARASI İLİŞKİLER ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL GÜMÜŞ	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL GÜNEŞ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL SEKİ	ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
DR. K.A.TLEUBERGENOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KADRİ KURAM	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. KADİR ÖZTAŞ	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. KALEMKAS KALİBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KARLİGASH BAYTANASOVA	AL - FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KEMAL EROL	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. KENJEHAN MEDEUBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KENAN İLARSLAN	AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. KULAŞ MAMİROVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MALİK YILMAZ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MAHABBAT OSPANBAEVA	TARAZ DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAİRA ESİMBOLOVA	KAZAKİSTAN NARKHOZ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAİRA MURZAHMEDOVA	AL - FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET AKSARAYLI	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET ALİ TÜRKMENOĞLU	MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET AVCI	MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET BURHANETTİN COŞKUN	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET DİKKAYA	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET EMİN USTA	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET GÜLLÜ	GAZİOSMANPAŞA
DR. MEHMET SAİT ŞAHİNALP	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET SALİH MERCAN	BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET OKUR	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET RECEP TAŞ	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET TUNÇER	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET YÜCENURŞEN	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. MELTEM KESKİN KÖYLÜ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. METİN KOPAR	ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MİNE ERSEVİNÇ	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
DR. MİRAÇ EREN	ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR. MUHAMMED ASIF YOLDAŞ	AVRASYA ÜNİVERSİTESİ
DR. MUHSİN HALİS	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT BAHADIR	ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT DİLMAÇ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT KARAHAN	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

DR. MURAT YILMAZ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURATHAN KEHA	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA AKMAN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ÇAKIR	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ÇAĞLAYANDERELİ	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA KARAAĞAÇLI	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA METE	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ŞİT	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA TALAS	NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
DR. MUTLU ÖZGEN	T.C. BAŞBAKANLIK VAKIFLAR GENEMÜDÜRLÜĞÜ
NECATİ DEMİR	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. N. GAMZE ILICAK	İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
DR. NİHAN BİRİNCİOĞLU	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. NURAN AKŞİT AŞIK	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
DR. NURHAN PAPATYA	SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
DR. NURETTİN BELTEKİN	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. NURAY PAMUK ÖZTÜRK	ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DR. NURİ KAVAK	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. OKTAY AKTÜRK	AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. OSMAN KUBİLAY GÜL	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. OZAN DENİZ YALÇINKAYA	DİCLE ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER ÇAKIN	ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR.ÖMER OKAN FETTAHLIOĞLU	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖZLEM GÜZEL	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER METİN	ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER UĞUR	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DR. RAHMİ YÜCEL	ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
DR. RÜŞTÜ YAYAR	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. SABİNA ABİD	ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
DR. SADETTİN PAKSOY	KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
DR. SALİH YEŞİL	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. SARASH KONYRBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. SEDAT CERECİ	MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. SELAHATTİN AVŞAROĞLU	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
DR. SELAHATTİN KAYNAK	19 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR. SELÇUK BURAK HAŞILOĞU	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. SELİN SERT SÜTÇÜ	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SERKAN ÇALIŞKAN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. SEVCAN YILDIZ	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SİBEL BAYRAM	DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
DR. SİBEL MEHTER AYKIN	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SİNAN GERÇEK	ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
DR. SUAT KOLUKIRIK	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞABAN ÇETİN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞAFAK KAYPAK	MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞARA MAJITAYEVA	E.A. BUKETOV KARAGANDA DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞAYAN ULUSAN	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞEFİK ÖZDEMİR	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

DR. ŞİRİN ŐENGEL	ESKİŞEHİR OSMANGAZİÜNİVERSİTESİ
DR. TANSU HİLMİ HANÇER	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
DR. T.O. ABİSEVA	KAZAKH STATE WOMEN'S TEACHER TRAINİNG UNİVERSİTY
DR. TÜRKMEN TAŐER AKBAŐ	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. UŐUR KURTARAN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. ULBOSIN KIYAKBAEVA	ABAY KAZAK MİLLİ PEDAGOĞİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ÜMMÜĐÜLSÜM CANDEĐER	T.C. MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
DR. ÜMRAN TÜRKYILMAZ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. VELİ URHAN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. VECİHİ SÖNMEZ	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR.VEYSEL BOZKURT	İSTANABUL ÜNİVERSİTESİ
DR. VEYSEL ÇAKMAK	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. VEYSİ GÜNAL	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. YASEMİN ERTEK MORKOÇ	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. YASİN ÇAKİREL	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. YASİN DÖNMEZ	KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
DR.YAVUZ SELİM DÜGER	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
DR.YUNUS EMRE TANSÜ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. YÜCEL GELİŐLİ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ZEKERİYA NAS	YÜZÜNCÜ YILÜNİVERSİTESİ
DR. ZEYNEP KARAÇOR	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. ZUHAL ÖNEZ ÇETİN	UŐAK ÜNİVERSİTESİ
DR. ZÜBEYİR BAĐCI	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. ZÜLEYHA YILMAZ	ORDU ÜNİVERSİTESİ

İÇİNDEKİLER

Sirazitdinov Z.A. & Şamsutdinova G.G. BAŞKURT DİLİNİN MAKİNE FONU HAKKINDA	1
Aigul Niyazgulova & Nietzhan Ibragimov PROSPECTS FOR THE MEDIA KAZAKHSTAN IN THE PRESERVATION OF NATIONAL IDENTITY	7
Tazhenova G.S & Tazhen K.P. & Irina SEYTOVA FEATURES OF THE MEDIA CENTRE DEVELOPMENT OF THE MODERN INFORMATION SOCIETY	18
Otesheva Almagul Kaiyrgaliyevna FACTOR FINANCIALLY TO STABILITY ENTERPRISE, COMPETITIVENESS OF COMMODITY	24
Ziayvdinova A.K. & Tleubergenova K.A. & Karmenova N.N. & Ashimov T.T. & Tokhsabayeva M.E. & Satybaldiyeva A.U. & Mahanova A.S. OPPORTUNITIES AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL TOURISM IN KAZAKHSTAN	43
M. Salih MERCAN AVRUPA SEYATİNDEN DÖNENHARİCİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL BEY'İN AVRUPA'DAKİ SİYASİ DURUM HAKKINDA AÇIKLAMASI (4 NİSA 1338/1922)	48

Yayıncı: İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği

İmtiyaz Sahibi: İKSAD adına Mustafa Latif EMEK

Editör: Dr. Ahmet İLHAN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Mustafa Latif EMEK

Yayın Tarihi: 19 Aralık 2017

İletişim: iksadyayinevi@gmail.com

BAŞKURT DİLİNİN MAKİNE FONU HAKKINDA

Sirazitdinov Z.A., Filoloji bilimi adayı

Şamsutdinova G.G., asistan araştırmacı

Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü

Ufa Bilim Merkezi Rusya Bilimler Akademisi

Ufa, Başkurdistan Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu

sazin11@mail.ru

İnsan toplumunda bilgisayarların hızlı yaygınlaşması kendi yörüngesine dilsel faaliyetleri de çekmektedir. Bugün birçok Türk dilleri kendi kaynakların elektronik varyanta çevirmektedir: bilgisayar sözlükler, filolojik veritabanları ve arama sistemleri CD'ye veya İnternet ağına yerleştirilmiş bilgi kaynakları oluşturmaktadır [1]. Başkurt halkının dili de bu süreçten uzakta kalmamaktadır.

Ulusal bir dilin bilgi küresine sokulması arasında Başkurt dilinin de olması ile birlikte kardeş dillerin dilbilimsel gerçeklerin nispeten araştırma yapılması için geniş umutlar açmaktadır. Bu perspektifler büyük hacimli araştırma malzemelerine hızlı erişim açılması ile bağlıdır. Ama bu bilgi kaynakların kullanmanın önemli kısıtlamaları da bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

- 1) dilbilimsel verilerin güvenilirliği;
- 2) verileri derleyicinin yetkililiği;
- 3) bu verilerli sitenin İnternette işleyiş vakti.

Bu faktörler genelde vikipedinin bilgi verileri, ticari kuruluşlar ve özel bireyler ile ilgilidir. Ama itibarlı akademik yapılar veya otoriteli üniversitelerin bilimsel araştırmalar enstitüsünde yapılmış, giriş sayfasında ya da CD'nin astarında yapımcının adı yazılmış ve veri tabanları basılı birincil kaynaklara bağlantı ile donatılmış dilbilimsel kaynaklar için böyle problemler ortaya çıkmamaktadır.

Başkurt dilinin böyle bir ciddi kaynağı Başkurt Dilinin Makine Fonu olmaktadır. Bu kaynaklar Rusya Bilimler Akademisinin Ufa Bilim Merkezi Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsünün dilbilimi ve bilgi teknolojileri laboratuvarında yapılmıştır [2; 3; 4; 5; 6].

IT teknolojilerinde bugün kullanılan terimlere göre Makine Fonun Bilgisayar Fonu olarak adlandırmak daha doğrudur. Ama bu adın tarihi kökenleri 1980'lere bağlıdır. O zaman SSCB Bilimler Akademisi Rus Makine Fonu (RMF) oluşturulması için program kabul etmiştir. Bu fonu oluşturma problemleri farklı konferanslarda tartışılmıştır [7; 8]. Bugün RMF İnternette bu adıyla kullanılmamaktadır [9].

Aynı yıllarda SSCB halkları dillerinin de makine fonların oluşturma fikri öne sürülmektedir [10]. Birçok bilim adamları Türk dilleri için birleşik bir makine fonu oluşturma hakkında bahsetmiştir [11]. Böyle bir fonu oluşturmak için hatta Çimkent şehrinde matematik ve uygulamalı

dilbilimi profesörü K.B.Bektaev başta olmak üzere koordinasyon kurul da düzenlenmiştir. Ama bu fonların hiç biri gerçekleştirilmemiştir.

Başkurt Makine Fonu (BMF) oluşturma fikri, onun temel konuları tarafımızdan 1990’larda öne çıkarılmıştı [12]. Nedir bu Başkurt Makine Fonu? Başkurt Makine Fonu - dilbilimciler, öğretmenler, öğrenciler için mahsus yapılmış filolojik bilgiler arama sistemidir. Bu bilgi sistemi mahsuslaştırılmış veritabanı, bu veritabanından bilgi isteme arayüzeyleri ve bu bilgi istemelerini işletmek için program sağlamaların içermektedir.

Bugün bu sistemin 7 büyük veritabanı vardır, onlar birleşik fonun bölümlerin içeriyordur:

- Genel dosya bölümü;
- Leksikografik bölüm;
- Gramatik bölüm;
- El yazmalı kitaplar katalogu bölümü;
- Siyah harflı kitaplar katalogu bölümü;
- Deneysel fonetik bölün;
- Diyalekt bölümü.

Şunu belirtmek gerekiyor ki, fon da veritabanlarına verilen bağlantılar geçicidir. Yakında onlar ayrı bir bilgi sistemi olarak yapılacaktır.

1. Genel dosya bölümü dil sisteminin temel bilgilerini içermektedir. Bu taban yapıları şeklinde 100 000’den yukarı kök sözcüklerin ve dilin her tabakasından türevleri içermektedir.

Bu bölüm sözün kökeni, stili, diyalekt/edebiyat, tarihselcilik/ yenilikçilik/ artık kullanılmayan deyim gibi özellikleri hakkında bilgi vermektedir. Her leksik birim için 50’den fazla sözcük işareti tasarlanmıştır. Tabanda her kelime dilde kullanma paradigmaları ile sunulmuştur, ve her paradigma için edebiyat eserlerinden, gazetelerden ve ilmi eserlerden, sözlü halk sanatı eserlerinden basılı malzemenin kaynağı (ismi, yazarı ve basılma tarihi) gösterilerek kullanma örnekleri verilmektedir. Kullanma örnekleri Rusya Bilimler Akademisi Ufa Bilim Merkezi Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü dosyalarından alınmıştır.

Bu bölümün veritabanı başka bölümlerin tabanlarıyla bağlıdır, özellikle genel dosyadaki herhangi bir sözün hangi leksikografik çalışmalarda kaydedilmesini belirlemek mümkündür (bu leksikografik bölüm).

2. Leksikografik bölümde söz hakkında bilgi Başkurt dilinde mevcut olan sözlüklerden kaynaklanarak verilmiştir. Bugün bu bölümün veritabanı 58 yapıları sözlükten ibarettir, ve 500 000’ne yakın sözlük maddeleri içermektedir.

Bu tabanda akademik sözlükler ve öğrenciler için sözlükler mevcuttur: tek dilli sözlükler, iki dilli sözlükler, sıklık sözlükler, terim sözlükleri, deyimler sözlükleri, eşanlamlı sözlükler, sözlük-kılavuzlar (semt isimleri, su nesnelere isimleri, şehir sokakları isimleri, BC dağ isimleri) vb.

Bu bölümde kullanıcı aramayı sözcüğün ilk parçasına veya onun herhangi bir parçasına göre yapabilmektedir. Bulunan sözlük maddesinin sonraki çalışma için almak mümkündür.

3. Deneysel-fonetik bölümde Başkurt dilinin sesli ünlülerin ve ünsüzlerinin artikülasyon ve deneysel özelliği verilmiştir. Şimdi deneysel özellikler laboratuvar görevlileri elde etmiş genlik-sıklık grafikler ve sonogramlar olarak gösterilmiştir. Fonemler dinlenebilirler. Aynı zamanda bu bölümde 8000 söz içeren fonetik sözlük de vardır. İlmi ilgiden başka bu bölüm Başkurt dilinin bireysel öğrenenlerin de büyük ilgisini çekmektedir.

4. Halkı ve bilim dünyasını Başkurt dilinde mevcut olan Başkurt yazılı edebiyat dili hakkında bilgilendirmek amacıyla Başkurt Makine Fonunda iki katalog vardır: el yazmalı kitaplar ve siyah harfli kitaplar katalogu. Bu katalogların toplam taban hacimi 2000 birimden de fazladır. El yazmalı kitaplar katalogu Rusya Bilimler Akademisi Ufa Bilim Merkezi Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsünün el yazmalı kitaplar fonundaki kitapların kısaca açıklamasını içermektedir.

Kitapların aşağıdaki gibi özellikleri tasvirlenmektedir: başlık (Rusçaya tercümesi), çevriyazılı başlık, yazar (eserin yazarı), çevriyazılı yazar, kopya eden (elden yazılı kitap kim tarafından kopya edilmiş), hacim (sayfalarda), ebat (metnin ebatı, sayfada satırlar sayısı), yıl (kitabın kopya edilme tarihi), özellik, özet (kitabın kısaca içeriği), koleksiyon (kitap kim tarafından, nerede, ne zaman bulunmuş, kitabın son sahibi), dil (metnin dili: Arapça, eski Türk dili, Osman dili vb.), paleografik malumat (kağıt, mürekkep, yazı, yorum varlığı), bibliografi (şu elden yazılı kitaba bağlantı), sigl (elden yazılı kitap nerede saklanıyor), şifre (kitabın muhafaza edilen yerdeki şifresi).

Kullanıcı istediği kitabı 6 alan yardımıyla arayabilmektedir: başlığı, dili, yazarı, yılı, sigl ve şifresi. Siyah harfli kitaplar katalogu Başkurdistan Cumhuriyeti Milli Müzesinde saklanan Arapça kitapların tasvirini içermektedir. O kitaplar 15 alana göre tasvir edilmektedir: yazarı, kitabın başlığı, kitabı yayınlayan, kitabın yayınlanma yeri, basımevi (basımevinin ismi), yayınlanma tarihi, cilt (eğer kitabın birkaç cildi varsa), hacimi (sayfalarda), kitabın ebatı, kitabın kapağı (kapağın varlığı veya yokluğu), özelliği (baş sayfa, imza, sayfaların numarası, yapraklar), özeti (kitabın kısaca içeriği), dili (kitabın metin dili), sigl (kitabın muhafaza edilen yeri), şifre (kitabın muhafaza edilen yerdeki şifresi). Kullanıcıya istediği kitabı 9 alan yardımıyla arama mümkünlüğü sunulmaktadır: başlığı, dili, yazarı, yılı, sigli, şifresi, yayınlanma yeri, yayınlayanın adı, basımevi.

Bu katalogların toplam taban hacimi 3000'den fazladır.

5. Diyalekt bölümü üç ayrı tabandan oluşmaktadır. Onlar leksik, kartografik, tekstolojik tabanlardır.

Leksik bölüm diyalekt taban hakkında bilgi içermektedir. Veri tabanı 52 000'den fazla diyalekt birimlerini içermektedir, 6 bilgi alanı vardır: diyalekt kelime, sözcük türü, diyalekt, söyleş, edebiyat normu, Rusçaya tercümesi. Bu alanların her birine göre bilgi araması yapılabilmektedir.

Kartografik bölüm Başkurt dilinin diyalekt atlası hakkında bilgi vermektedir. Diyalekt atlasının veritabanı dil olaylarının türün seçme mümkünlüğünü sunmaktadır (örneğin: fonetik, morfolojik, sintaksik, leksik), her tür için sarı isoglosslar tanımlanmıştır. Bu isoglosslar Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü görevlileri katkısıyla 1973'ten 1980'e kadar yapılan bilimsel araştırma gezileri sürecinde toplanan malzemeler üzerinde Başkurdistan Cumhuriyetinin ve komşu semtlerin 250 yerleşim merkezlerine göre belirlenmektedir.

Tekstolojik veritabanında Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü görevlileri türlü zamanlarda yapan bilimsel araştırma gezileri sürecinde toplanan sözlü dil örnekleri takdim edilmiştir. Veritabandaki metinler şu özelliklere göre seçilebilmektedir: diyalekt, söyleş, kayıt tarihi, habercinin cinsiyeti, habercinin yaşı, milleti.

6. Gramer bölümü akademik gramerin hipermetin sunmasını Başkurt dilinin söz değişim sisteminin algoritmik sunmasını ve kelimenin isim ve fiil değişimine göre veritabanının içermektedir. Bu istatistik tabanlar dilin üç fonksiyonel stiline göre sunulmaktadır: gazetecilik, nesir ve bilim. Fonksiyonel stiller aynı 1/3 oranda verilmiştir. Örnekleme aralıksız 1000 kelime formu seçme yöntemiyle yapılmaktadır. Toplam veritabanı hacimi 600 000 kelimedir.

Veritabanı arayüzü bu kategorilerin ayrı morfolojik kategoriler ve sarı sesbirimciklerin aramasını yapmayı sağlayabilmektedir. Kategorilerin ve eklerin uyumluluğuna göre de arama yapılabilmektedir.

Morfolojik veritabanının sayısal verileri teorik araştırma için hem de pratik uygulama için de önemli. Özellikle veritabanlarının analizi Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü dilbilimi ve bilgi teknolojileri laboratuvarı görevlileri hazırlayan otomatik morfolojik analizörün işini kolaylaştırmaktadır.

Başkurt Dilinin Makine Fonu büyük pratik ve teorik öneme sahiptir.

1. İlk olarak, Fon, dilsel araştırma için yeni bir araçtır. Başından beri bu şekilde düşünülmüştür.

Dilin en önemli konusu kelimedir, başka hiç bir türlü dili öğrenmek, onu sözlüklerde aramak, metinde gramatik kullanışın bulmak mümkün değildir. Geleneksel yaklaşımda (Fondan önce) dilbilimciler kaynaklar (sözlükler, rehberler, kitapların metinleri) aramak için ve gerekli malzemeleri kopya etmek için çok zaman harcamaktadır. Fon bu tür meseleyi saniyeler içerisinde çözmektedir. Örneğin, dilbilimci -ҒАЗЫ/-ҒӘЗЕ formantının kökenin Başkurdistan toponimlerinde aramaktadır (Auyrgazy, Kuyugazy). Eskiden bunun için sözlükler bulup, sayfa-sayfa arayıp kopya etmek gerekirdi, fon ise hemen 30'dan fazla toponim temin etmektedir.

Yeni sözlükler yapıldığı zaman leksik birimin edebiyatta kullanma örneklerin aramak en zor iştir. İstatistiklere göre, 30 000-40 000 kelime bir sözlük düzenlemek için 10 milyon deyim içeren kartotek gerekmektedir. Onu hazırlamak çok yavaş ve zor meseledir. Ama birincil ürün (metin) ve son ürün (kartotek) makine içindeyse, işlem hızı yüz kere artmaktadır.

2. İkincisi, Makine Fonu dil öğrenmede, özellikle ders kitaplarında morfolojik veya semantik örnek resimlerin hazırlamakta önemli bir araçtır. Bu açıdan, Başkurdistan Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Başkurt Dili Makine Fonun Başkurt dili öğretmenlerine önermektedir.

3. Makine Fonu Başkurt dilin ikinci devlet dili olarak uygulamak için bir araçtır. Dili öğrenmek için birçok sayıda gramer, fonetik, sözlük gibi rehber malzemelerine ihtiyaç vardır. Evet, böyle malzemeler yayınlanmaktadır, ama her zaman el altında olmayabilirler. Fonun İnternette olması bu problemi çözmektedir. Bu açıdan Fon ile tüm cumhuriyetin terim komisyonları çalışmaktadır, çünkü onlara türlü tabela, levha, formların tercümesi için başvurular gelmektedir. 60 sözlükten aramaktansa veritabanından tercüme aramak çok daha kolaydır. Leksikografik bölüme okul ve lise öğrencilerinden de müracaatlar vardır.

4. Bu bilgi sisteminin Başkurdistan Cumhuriyetinin dışında yaşayan başkurtların eğitimine de katkısı büyüktür, çünkü onların basılı malzemeye ihtiyaçları çoktur.

Makine Fonuna Orenburg, Perm, Çelyabinsk, Sverdlovsk, Saratov ve başka bölgelerden, Kazan, Sankt-Peterburg, Vladivostok şehirlerinden başvuru yapılmaktadır. Demek ki, Başkurt Dili Makine Fonu sadece bilim ve eğitim aracı değil, belki halkların ruh birleşimi için bir meydan da oluyordur.

Yabancı (mesela Norveç, Almanya, Polonya, Türkiye, Yemen, Ukrayna, Kazakistan, Özbekistan vb.) ülkelerden olan başvurular Fonu dünya medeniyatının Başkurt dili ile tanışması ve yayılması için araç olarak öne çıkmasını göstermektedir.

EDEBİYAT

1. <http://sozdik.kz>; <http://solver.uz>; <http://www.muhanoff.travel.ru/turslov.htm>; <http://tili.kg/dict>; maturtel.ru; <http://abc.marlamuter.ru/index.php/term/rus-tat,2844-bol-shoij.xhtml>; Электронный словарь АББYY Lingvo x5; <http://www.medialingua.ru>; <http://til.gov.kz/>; <http://mfbl.ru>; <http://fodor.ii.metu.edu.tr/content/metu-turkish-corpus>; <http://mfbl.ru/bashkorp/korpus>; http://web-corpora.net/TatarCorpus/search/?interface_language=ru.

2. Maşinnıy fond başkirkского yazıka. URL:<http://mfbl2.ru> (data obraşçeniya: 17.08.2016).

3. Prozaičeskiy korpus başkirkского yazık URL:<http://212.193.132.98/bashkorp/> bashkorp (data obraşçeniya: 17.08.2016).

4. Publitsističeskiy korpus başkirkского yazıka URL:<http://212.193.132.98/bashkorp/korpuspub> (data obraşçeniya: 17.08.2016).

5. Folklorniy korpus başkirskogo yazıka URL:<http://212.193.132.98/bashkorp/> korpusfol (data obraşçeniya: 17.08.2016).

6. Terminologičeskaya baza başkirskogo yazıka URL:<http://bashterm.ru> (data obraşçeniya: 17.08.2016).

7. Vtoraya Vsesoyuznaya konferentsiya po sozdaniyu MF RYa / Otv.red. çlen-korr. AN SSSR Yu.N. Karaulov. (Materialı konferentsii). 1988. – 230 s.

8. Materialı III Vsesoyuznoy konferentsii po sozdaniyu MF RYa. / Pod red. S.F.Gilyazova i Yu.N.Karaulova.M.: MGU, 1990. – 148 s.

9. Adres Maşinnogo fonda russkogo yazıka: <http://www.cfri.ru>.

10. Maşinnie fondı yazıkov narodov SSSR: Materialı raboçego soveşçaniya (Tbilisi, 15–22 sent. 1987 g.). –Tbilisi, 1988.

11. Maşinnie fondı yazıkov narodov SSSR: materialı raboçego soveşçaniya (Tallinn, 19–22 dekabrya 1988). – Tallinn: Inst. yaz. i literaturı AN EstSSR, 1988. – 21 s.

12. Sirazitdinov Z.A., Nadergulov I.U. O sozdanii Maşinnogo fonda başkirskogo yazıka/Vostokovedeniye v Başkortostane. Istoriya. Kultura. Vıp.3. – Ufa, 1992.

www.atlasdergisi.org

PROSPECTS FOR THE MEDIA KAZAKHSTAN IN THE PRESERVATION OF NATIONAL IDENTITY

Mrs Aigul Niyazgulova, Professor Dr, PhD, Head of Department Media Communication and Kazakhstan History, Kazakhstan, nijasgulova@gmail.com

Mr Nietzhan Ibragimov, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan,

Nietzhan@mail.ru

Abstract

The article reflects the role of the Russian mass media in the information space of Kazakhstan, and gives statistics on the number of Russian media in the Republic over the past five years. The author conducted sociological studies, interviewing political scientists on the impact of Russian media on the citizens' public consciousness. The results of the study revealed the prevalence of Russian media in the territory of Kazakhstan and the level of their influence on public consciousness. The author also identified the trends in the Kazakh media evolution, the prospects for their activities in preserving the national identity of the people of Kazakhstan.

Keywords: mass media, Kazakhstan, Russian, national identity, Internet, global information space.

Information only becomes a fact of our life when of real relationships, as innovative or consolidating element. All this indicates that the information is, in fact, the result of reality reflection by a cognizer. Therefore, the adequacy of the reflection is a whole series of conditions and circumstances, which are determined by developing level of knowledge and historically dependent height of the person and measure of its impact on the world around us. A growing array of information, exactly as escalating of society into the information society, should generate not only 'shoppy' wishes in the accumulation of knowledge, but also encompass growing public interest in the ever expanding socio-historical horizon of world view and accounting its consequences in science and technology " [1].

The one who owns the information, owns the world. Information in a rapidly changing world is really valuable, and that is indeed the case - agree first of all stock market participants. They have experienced the value of information and the destructive power of rumors on themselves, as a result, hit the jackpot, or lost everything.

The information society of a country in the global world, one way or another influenced from the outside: modern technologies, Internet, social networks, TV and more - all served as a catalyst for the creation and dissemination of information and its various products.

Tengrinews.kz News Agency published an article that provides media statistics in Kazakhstan in 2010. "Among the 2700 Kazakh periodicals in Kazakh language is only 453, and 2303 - in Russian. In addition, in the territory of the Republic there are distributed 5.2 thousand Russian

newspapers and magazines, of which only 2.7 thousand were registered in the Ministry of Culture of Kazakhstan. Thus, in total volume of media Kazakh language editions occupy only 5.99 percent. As for online publications, only 5.6 percent of sites have content in the Kazakh language, and there are mainly media sites and government agencies. It should be noted, at the same time, the report showed a trend of increasing support of Kazakh language editions by the state. It is mainly carried out by the state orders. So, thanks to this content in the Kazakh language in the state media is more than 70 percent "[2]. In 2015, according to the Information and Archives Committee of the Ministry of Culture of Kazakhstan in all 2711 existing media in Kazakhstan there are 550 media published in the Kazakh language, 776 media in Russian and 741 media in the Kazakh and Russian - in the Kazakh, Russian and other languages - 654 media.

Thus, there is the fact of the predominance of publications in Russian in the information space of Kazakhstan.

Not less popular is the cable television Kazakhstan, which also has its owners. The predominant channels on cable TV are Russian TV channels NTV, STS, Cinema and many others, are popular among domestic audiences.

Hence the formation of the system of public conscience of Kazakhstanis through the prism of Russian media. The most massive is the TV, which is not presented with alternative channels to Russian and Kazakh ones. The only exception is Russian-language channel "Euronews".

Thus, in Kazakhstan, a large percentage of Russian-language press, but this is linguistic issue, not political, and the Russian media often have no relation towards the Russian-speaking mass media of Kazakhstan. However, the percentage of Russian media broadcasting in Kazakhstan or local branches of Russian media is quite large, and thus their impact on the information environment and social conscience cannot be ignored. To the question "What are the Kazakhstan media, which in your opinion, have the greatest impact on public opinion," respondents answered as follows: AiF - 41.2%; Karavan - 33.2%; Vremya - 20.6%; Svoboda slova - 9.7%; Komsomolskaya pravda - 7.6%; Vecherniy Almaty - 5.9%; Kazakhstanskaya Pravda - 3.4%; Panorama - 2.1%; Izvestiya - 1.7%. It is worth noting that occupying the first position in the ranking newspaper "Argumenty i Fakty Kazakhstan" is a regional version of the central Russian newspaper "Argumenty i Fakty". The number of participants in focus-media team entered as favorites newspapers "Karavan", "Vremya", "Argumenty i Fakty", the magazine "Imena", TNT, OTK, ORT, CNL, NTV, Eurasia, KTK, 31 channel, Mir, Rahat. Favorite TV-shows were called "Portrait of the Week", "Profession - Reporter", "Maximum", "Criminal Russia", "Russian Sensations", "The Fight for Responsibility" [3].

According to the results of this study it is also obvious that Russian television is popular among Kazakhstanis. Russian media affect the information society in Kazakhstan, positively adjusting it

to Russia and its policies, but the extent of political purpose is not known until the end, because the Russian media can work in Kazakhstan for profit. Also, in formation of positive image of Russia partially participate and Kazakhstan state-owned media, which hardly covered the events in Ukraine and in general promote the friendly relations between the neighboring states. Using the Kazakh or Russian language is not identified with origin, the trend of increasing Kazakh-speaking audience understandably leads to a weakening of the influence of Russian media outlets that broadcast in Russian.

As the main owners of the "Expert" continue to perform its founders: CEO and chief editor of "Expert" Valery Fadeev, Editor in Chief Tatiana Gurova and Science Editor Alexander Privalov. Among the other shareholders of "Expert" structures of VEB and businessman Oleg Deripaska are presented. Bank "Globex", controlled by VEB, owns 19.79% of the media holding company since December 2009, with the most popular edition of which is considered to be a business magazine "Expert". The holding also includes the magazines "Expert North-West", "Expert Ural", "Expert Sibir», «Expert Volga", "Expert-Kazakhstan" and "Expert-Ukraine", the rating agency "Expert RA", the magazine "Russian Reporter", marketing agency "Expert-Data" analytical center and innovative bureau "Expert Office" [4].

Russian channels receive government subsidies for the promotion of information policy among the Russian-speaking population in Kazakhstan. This was mentioned in panel discussion at the VII Mediakurultay, which ran November 14 in Almaty, said General Director of "Channel 31" Bagdat Kodzhahmetov: "This, I think, is not a secret that the Russian mass media (media holdings) periodically receive subsidies from Kremlin to disseminate information outside of Russia (...) this is infopropaganda. They (Russian channels – authors note) broadcast to the whole world, including in Kazakhstan, and that's fine ". [4]

Kodzhahmetov also commented on a noticeable decline in the volume of advertising on TV channels of Kazakhstan. First of all, he says, this is due to factors such as the devaluation, the ban on advertising of beer and pharmaceuticals.

Let's note that the Russian channels are really prevalent in Kazakhstan. According to recent data, 158 Russian TV channels registered in the country, while the total number of foreign channels - 235.

Thus it is possible to draw the following important conclusions:

- Russian media are one of the main agents of influence on Kazakhstan's information space, but their role is gradually weakened with the increase of Kazakh-speaking audiences
- Coverage of world events (the Russian-Ukrainian conflict) to some extent is viewed by Kazakhstan media through the prism of the Russian
- There is a linguistic duality, the difference in the form of information and its perception

- Kazakhstan Society split in connection with the events in Ukraine, according to the principle of confidence in the Russian media

In the study of the preservation of national identity of Kazakhstan mass media, there is a need to study the current situation. An important issue is to determine in which the information space are Kazakhstanis. According to data obtained by the theoretical study material (articles, statements of political scientists, public figures) there are a number of factors that indicate a slight degree of presence in and in some cases dominance of Russian media in Kazakhstan's information space.

In order to try identifying in which information space are Kazakhstanis, a sociological poll was conducted on the streets of Almaty by random sampling method. This survey was published on the website voxpopuli.kz on March 17, 2015. All respondents were asked two questions: "Where did you hear the news?" and "Where do you learn world news?". Summing up the results of the survey revealed that young people prefer to get news from the Internet, while older people watch television and read newspapers. Also, the trend of Russian mass media popularity appeared obvious, namely television channels like "Pervy Kanal Eurasia", "NTV", the newspaper "Argumenty i Fakty", social networks mail.ru and vk.com [5].

This survey has outlined certain trends, but the poll was attended by only 11 respondents, therefore, there was held one more stage of poll - a large-scale sociological survey. For convenience and purity calculations, it was decided to conduct the survey on the Internet and spread through social networks.

The poll is one of the most effective methods of survey, which helps to trace certain trends, analyze the situation and respondents' attitudes to certain things.

This survey took 406 participants, the analysis made based on 300 participants for technical reasons, namely the restriction by site surveymonkey.com on the number of respondents. Thus, there were three identical surveys, in each the first 100 responses were analyzed.

Following analysis - is the whole survey analysis, including answers to the three surveys, which means the responses of 300 respondents.

The first question "Your age group" was asked to determine the age of the respondents. Of 300 people who took part in age "under 17 years" category are 17 people, accounting for 5.7%. 172 people who participated in the survey, aged 18 to 21 years - this is the most numerous category and is 57.3%. Respondents aged 22 to 29 years old account for 29.3% of all survey participants and constitute the second largest category - 88 people. 3.7% in the age group from 35 to 45 years old, which amounted to 11 people. 3% - are respondents older than 45 years, 9 people. And 1% of respondents did not wish to disclose their age, that were three people out of 300 respondents.

Next question: "Where do you learn the news more often" was aimed at identifying the main respondents' source of information and implied the answers such as: television, radio,

newspapers, the Internet and rumors. 10.3% of respondents chose the option "TV", 1.3% prefer radio, only 1 out of 300 people responded "newspaper" - 0.3%, 252 people voted for the "Internet", which is 84%, 11 people get information from the rumors - it's 3.7% of all respondents.

Thus, the most popular source of information is the Internet. However, it is necessary to take into account the fact that the survey was conducted by means of the Internet, and the answers to this question are not very objective. They express the view of certain segment of Internet users, i.e. people aged 18 to 21 and category in age from 22 to 29 years. However, the main purpose of this survey is not a determination of the source of information but sources of information relation to a particular information field of the country.

Based on this, the most important issue of the survey can be considered the question of the credibility of certain media in Kazakhstan. Respondents were asked to place their confidence level in the following media: national newspapers, Russian newspapers, Kazakhstan radio and TV, Russian radio and TV, the media abroad, as well as Internet: Kazakh, Russian and sites abroad. The results are shown in the table below

	Completely	Partially believe	Do not believe	Do not use
Kazakhstan newspapers	12,6	44,6	7,4	35,4
Russia newspapers	5,1	36,2	16	42,7
Kazakhstan radio and TV	15,2	62	11,3	11,7
Russia radio and TV	9,3	54,4	14,4	21,9
Foreign media	11	57,6	12,5	18,9
Internet (Kazakhstan sites)	11,8	68,3	15,3	4,5

Internet (Russia sites)	5,6	60,2	22,2	12
Internet (foreign sites)	11,4	63,3	16	9,3

Table 2 – What is the extent of credit to following mass media

The greatest credibility of Kazakhstanis belongs to Republic radio and TV - 15.2%. The second place on the credibility of the media occupied by Republic newspapers - 12.6%. Despite the fact that these media types cause biggest trust of the audience, 35.4% of respondents answered that they do not use newspapers, in lack of demand they are second only after Russian newspapers - 42.7%.

Least of all Kazakhstanis trust the Russian segment of the Internet - 22.2% of all respondents. The second line shared by the Russian newspapers and foreign media.

Continuing to analyze the Internet segment we can conclude that the credit of trust to Russian sites by Kazakhstanis is even lower than to foreign sites, namely Kazakhstanis fully trust Kazakhstan sites - 11.8% of respondents, sites far abroad - 11.4% and Russian sites only 5.6% of respondents. On the issue of partial-trust, the Russian sites also ranked third. As well as the highest percentage of respondents in the Internet segment, considered that they do not use Russian media sites - 12%, mean while 9.4% do not use far-abroad sites and 4.5% of the respondents do not use Kazakh sites to obtain information.

Thus, the largest number of respondents preferred the Internet, where they underline predominantly Kazakhstan sites. Despite the fact that this study mainly affected only the audience between the ages of 18 to 29 years (active Internet users) it is possible to come to the conclusion that Kazakhstani online publications win, or rather win back the attention of Kazakhstanis.

Prospects for the media in the preservation of national identity.

Based on the findings of the previous chapters, it is obvious that the media play a crucial role in preserving the national identity of the country, through the gradual formation of public opinion and consciousness.

According to the article "Globalization and national identity as factors in the development of the information space: trends and developments" in the first national identification requires information security of the country. Authors Kabuldinov Z.E. and K.I. Iskakova believe that in this regard, the identification of these trends is forecasted:

- Further establishment and development of national (like Khabar, "Kazakhstan", KTK, etc.), media agencies, which are aimed at meeting the information needs of the audience. And there are early successes. For affords of CJSC "Khabar" (broadcasting on three channels - "Khabar", "El Arna" and the satellite - "Caspionet") in formation of a qualitatively new media space in Central Asia and Kazakhstan it was awarded the international prize "Arch of Europe" for the quality and technology in category "Gold" in March 2003 in Frankfurt.

- Media of Kazakhstan will have to solve the problem of national identity consolidation by creating, preserving and strengthening the cultural identity of Kazakhstan people. Analysis of the broadcasting network of the national channel "Khabar" and "El-Arna" shows that 50% of broadcasting make movies of American production, including Latin America, "Globo"; 30% - China, 15 - Russian-Soviet, and 5% - Kazakh production. The experience of foreign television shows that commercial television in pursuit of profit, often ignores the moral and ethical standards of the society.

- The key issue for global peace becomes the task of uniting the new high technology and protection of the subject as a person in its national culture, collective memory, and community culture. This contributed significantly by the visual images and sound rhythms. For example, not always inspiring youth television "picture" playing the lute singer, folk programs - even a cursory viewing firmly fixes in the memory and causes the association, bringing together representatives of the same culture, thereby creating the basis for the identification of the audience. However, it should be noted that Kazakhstan - a multi-ethnic community.

- development of information and communication technologies (Internet, e-mail, telephone, etc.). Internet is theoretically possible to consider mass media, because it is used by quite a large audience, but in practice it is not realistic, because the Internet is not responsible for the accuracy of the information transmitted. Electronic versions of traditional media are considered obsolete option of disseminating information as simply represent a secondary distribution channel of the newspaper or the TV in new version. As more advanced are considered network newspapers that combine the principles of the common newspaper structures and the new network, offering constantly updated news. But there is a third type of internet publications - completely new editions, which have no analogues started only on the Internet and for the Internet. It is necessary to realize that the Internet is for us a connecting link of our country to the global economic and world information space. We do not have any global newspaper so far. In the Web there are now three types of media: copies of Kazakhstani publications, radio and television information including in Kazakh language; independent Kazakh newspapers published by foreign and domestic sources; opposition press like Nomad, Kompromat, Navigator, Eurasia, and others.

- mediatization of policy - the process of moving the political life in the symbolic space of the mass media. The political struggle is transformed into a series of information campaigns. There is politicization of the press - the emergence of newspapers of political parties. Especially will escalate the process of mediatization policy during the election campaigns.

It should be noted that this article was published in 2010 and with many of these trends, we can agree today - 5 years later.

Indeed such trends as the development of information and communication technologies and development of national, major media companies, strengthening of media holdings today are very relevant.

Other trends cannot be seen as obvious and are rather more controversial. However, in Kazakhstan television there is still high percentage of foreign content, not taking into account the availability of Russian TV channels. Next, the article describes the growing monopolization of mass media, causing concerns of the paper authors:

"In the future, Kazakhstan will continue the process of monopolization and concentration of mass media, as it happens around the world. However, in Kazakhstan conditions, this process takes on unique features. There are no state monopolies for the media anymore. Concentration of the media in the country takes place in different financial, industrial and political groups. In reality, there are about five or six monopolies on media market with media holdings, including radio, television, newspapers.

Creating media holdings allowed concentrating not only capital but also technical resources and creative intellectual resources. It must be kept in mind that an excessive concentration of ownership in such an important area as the information represents a serious danger to the public, for the media concentration in the hands of a few individuals can limit a plurality of views and undermine the foundations of the constitutional freedom of expression. Therefore, the government needs to establish control over the processes of concentration and the legal regulation of media ownership, ensuring strict compliance with the principles of "transparency" in the field "[6].

In connection with these issues modern Kazakhstan media face many questions and challenges that require attention and resolution. It is up to the media how society will interact with the state, the private sector and what will be the relations within the society, and that is important how our country will be look in the outside world.

Thus, the question of creating the correct country branding is not the last place in this list. At the moment, a correct image formation of the country is faced with certain problems.

Firstly, it is the absence of a clearly defined single approved program of creation and promotion of national branding. Of course a variety of events, which often have a short-term effect and

have been criticized for "separation" from the current realities of the country. Actions and initiatives to develop public relations do not match the country actually implemented piecemeal. Also it is of concern to the audience that these activities are directed, often the audience data are not targeted, and they are not relevant. And representatives of the key audience are behind such actions.

Thus, we recommend articulating the idea of country branding, identifying its key characteristics.

And also to attract people of Kazakhstan in its development - it will allow Kazakhstanis feel an involvement in his country and the formation of its image. Plan a series of cultural events and PR-actions, initially conduct an analysis of the target audience.

Second, the lack of a single public body, which performed the function: the formation and promotion of country branding in Kazakhstan. In this area, the whole scope of work is limited to rare and imperceptible actions of diplomatic department, through its embassies and representative offices in foreign countries. In addition, in these structures, practically, there are no experts on brand making or to those considered the least, often underestimating the importance of PR-departments and specialists in this field.

Third, at this stage, Kazakhstan has not yet formed the major brands, it is attributed to the fact that local companies have not sufficiently mastered potentially promising niches and have not entered the international market of goods and services.

Fourth, the images that are associated with Kazakhstan's foreign policy is often based on superficial information.

Fifth, as a significant omission in Kazakhstan is the absence of a consistent and well thought-out policy on external communications. And there are no strong feedback channels with the outside world when the international community is informed about the country directly from reliable sources.

Sixth, there is no a public institution in Kazakhstan, which would be engaged in the formation of the brand and its development, for example by means of public diplomacy, for example, such as the Foundation for them. Friedrich Ebert Foundation, the Goethe Institute International, the British Council, etc.

Neutralization process of stagnation, the formation of positive, social and psychological perception of Kazakhstan the world community in becoming one of the main priorities of the country in the period of globalization.

In the near future there will continue to manifest a modern trend - the growing role of regional mass media. Some of them which are on the patronage of the akims, have become a reflection of their daily work. In recent years, they began to create their own TV studios even rayon akimats, spreading news of their region. Other - more defend the interests of industrial capital. As a

result, there is a competition, because not always the interests of the private and public capital are the same. All this is reflected in the mass media, operating in a limited territorial space, which further exacerbates the relationship between them. Not coincidentally, it is the regional media often become the object of protection of such international organizations as the "Internews", OSCE, "Adil Soz", "Reporters Without Borders", and so on.

In order to optimize the information space we should pay particular attention to the following factors and parameters:

- Achievement of efficiency of legal regulation of the media activities;
- Information Security;
- Dissemination of false information;
- Questions of private media, in particular, the closure of media outlets for technical reasons;
- Participation of foreign capital in the financing of Kazakhstani mass media;
- Introduction of uniform penalties for obstruction in obtaining information and dissemination of false information, i.e. distinctly determine the right of journalists to obtain information and the responsibility for presenting materials;
- ensuring the transparency of the information market.

We should also highlight the problem of the digital divide, more developed countries with large media holdings, funds and turnover have more opportunities and a greater sphere of influence in less developed country and mass media.

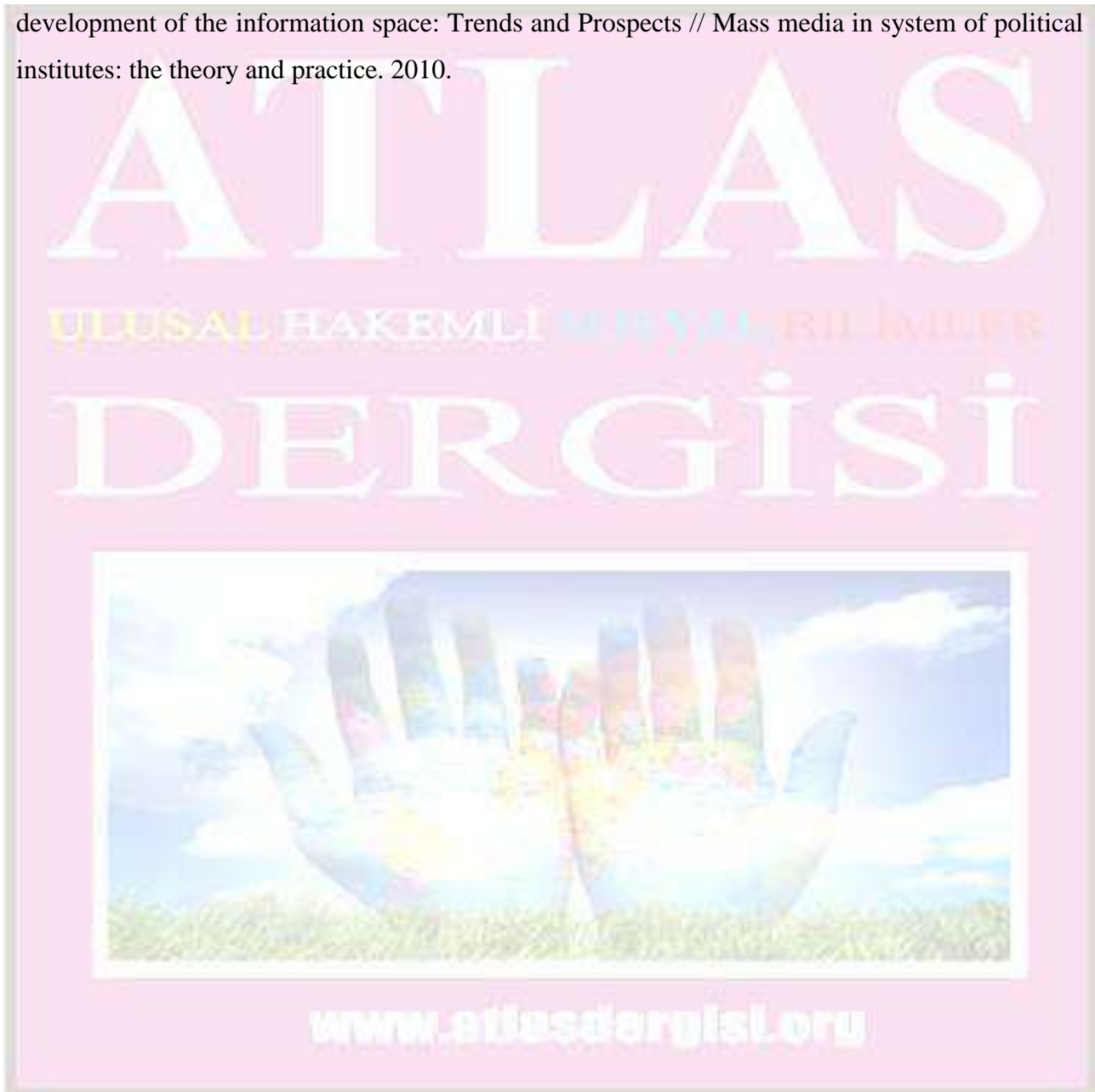
It requires a scientific approach to understand the language processes occurring in the country at the moment. As well as a deeper and more comprehensive approach in addressing this issue. It is necessary to study the nature of the language arrangements in the country and come to a common solution. Since the linguistic duality in some ways becomes political, ethnic print that contains some kind of danger. Currently Kazakh-media differ from Russian media content and often the materials, which lead to formation of two non-contiguous information fields and societies.

1. The first Kazakh newspaper [Electronic resource] // Tarikh. - 2014. - URL: <http://www.tarih-begalinka.kz/ru/timetravel/page3280/> (reference date: 05/20/2015)
2. In Kazakhstan, 5.9% of mass media are issued in state language [electronic resource] nur.kz. - 2011. - URL: <http://www.nur.kz/178364.html> (reference date: 20/05/2015)
3. Nysanbaev A.N. Dunaev VY., Kosichenko A.G., Kurgan V.D. Role of mass media in the consolidation of modern Kazakhstan society. Almaty, 2010.
4. Printed Media 2012: the development of strategies, assets, incomes, mergers and acquisitions. [Electronic resource] // Adindex. - 2013. - URL:

<http://www.adindex.ru/publication/analytics/channels/2013/04/19/98485.phtml> (reference date: 05/20/2015)

5. A. Mamashuly Kazakh official mass media on Maidan [the Electronic resource] // Radio Azattyk. -2014. - URL: <http://rus.azattyq.org/content/maidan-v-kazakhstanskikh-smi/25246173.html> (reference date: 20/05/2015)

6. Kabdulinov Z.E., Iskakov K.I. Globalization and national identity as factors in the development of the information space: Trends and Prospects // Mass media in system of political institutes: the theory and practice. 2010.

**ЗАМАНУИ АҚПАРАТТЫҚ ҚОҒАМДАҒЫ МЕДИАОРТАНЫҢ
ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕР**
**FEATURES OF THE MEDIA CENTRE DEVELOPMENT OF THE MODERN
INFORMATION SOCIETY**

PhD Таженова Г.С.

аға оқытушы Тәжен Қ.П.

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қаласы.*

*М.Х.Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті,
Тараз қаласы*

Оқытушы Сейтова Ирина

Досмухамедов атындағы Атырау Мемлекеттік Университеті

PhD Tazhenova G.S

senior lecturer Tazhen K.P.

*Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan*

*Taraz State Pedagogical University
Taraz, Kazakhstan*

Lecturer Irina SEYTOVA

Dosmukhamedov Atyrau State University

karakulovagulsara@bk.ru

***Аннотация:** В статье раскрывается важность формирования у студентов медиакомпетентности при работе студентов со СМИ, чтобы получить всестороннюю подготовку на их пути к формированию теоретической и прикладной медиакомпетентности.*

***Кілт сөздер:** Медиаорта, ақпарат, қоғам, заманауи, жаһандану*

***Abstract:** The article deals with importance of formation of students' media competence when dealing with the media to receive comprehensive training on their way to formation Theoretical and Applied media competence.*

***Keywords:** Media, globalization, information, society, modern,*

Бүгінгі таңда сырттан келетін ақпаратқа тосқауыл қою өте күрделі және оны шектеудің өзіндік қиындықтары бар. Әрі сырттан келетін ақпаратқа тыйым салу арқылы проблеманы шешу мүмкін емес. Қоғамның маргиналдануына бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалы көп. Жаһандану заманында бір жағынан ақпаратты кедергісіз алатын қоғамның орнауы заңдылық деп табылса, екінші жағынан, жастардың ақпарат тасқынының кері ықпалынан сақтандыру, антигумандық ақпараттар ағынынан өзін - өзі қорғай алу дағдыларын қалыптастыру өзекті мәселе болып табылады.

Осы ретте, мәнмәтінде ақпараттық қоғамның маңызды сипаттамаларын, елімізде ақпараттық қоғамның даму кезеңіндегі медиаортаның қалыптасу факторларын және қазіргі жағдайдағы медиакеңістіктегі студент тұлғасын қалыптастырудың педагогикалық аспектілерін талдау мәселесі туындайды.

«Ақпарат» термині ғылыми айналымға түспей тұрып, коммуникация құралдарының қарқынды дамуы - қазіргі заманның таңбалау мағынасына ауыспастан, көп бұрын пайда болған. Философия өз кезегінде, ақпараттың біріне-бірі қарсы – атрибутивті және функционалды екі тұжырымдамасын қалыптастырды. Атрибутистер ақпаратты материя атрибуты ретінде жіктесе, ал функционалистер ақпаратты тек күрделі, өздігінен құрылатын жүйелердің қызмет етуімен байланыстырады. С.Н. Данилин бұл екі тәсілдің де толық еместігін көрсетіп: «Ақпарат – қоршаған ортадағы өмір сүру немесе көрініс формасына қарамастан, ол кез келген объектілер мен үрдістердің, құбылыстар немесе оқиғалардың сандық және сапалық шамасы» деп тұжырым жасайды[1].

Е.П.Тавокин, ақпарат табиғатының екі жақтылығын анықтап, оның объективті әлем құбылыстарының, үрдістерінің көрінісі ретінде идеалды болғанымен, материалды объектілер арқылы: белгілер, дыбыстар және т.с.с. арқылы берілетінін, оның пайда болуының (көрінуінің) ең маңызды шарты – белсенді (өзін-өзі ұйымдастыратын) субъектінің өзара әрекетіне қатысуы екеніне тоқталады. Оның көпшілікке ұсынған анықтамасында: «Ақпарат – ол субъектінің басқа субъектінің (-тердің) қабылдауына арналған нақты немесе идеалды дүниенің белгілі бір фрагменттерін саналы немесе санасыз көрсетуінің материалданған нәтижесі» деп тұжырымдаған[2]. Бұл анықтамалар, өз кезегінде «ақпарат» категориясын әрі қарай талдау және оны университет студенттерінің медиақұзіреттілік тақырыбы бойынша зерттеулерінде қолдану үшін негіз болады.

Ақпарат өздігінен тұтынушыға жете алмайды, сондықтан осы саналы көріністің материалданған нәтижесін беруге қабілетті белгілі бір технологияларды қажет етеді. 1962 жылдың өзінде-ақ, Маршалл Маклюэн «Гутенберг галактикасы: баспамен айналысатын адамның қалыптасуы» деген кітабында, коммуникациялық технологиялар (көбіне жазу және кітап басып шығару) қоғамдағы когнитивтік үрдістерді ұйымдастыруға қалай әсер ететініне жауап беруге тырысқан. М. Маклюэннің пікірі бойынша, бұқаралық ақпарат құралдары өздігінен олардың мазмұнына (контентіне) қарамастын, зерттеу объектісі болуы керек. Бұқаралық ақпарат (коммуникация) құралдары қоғамға ең алдымен мазмұнымен емес, оның басқа бұқаралық ақпарат құралдардан ерекшеленетін сипаттамасымен ықпал ететіні негізгі идея болып табылады.

Маклюэннің өркениет даму кезеңдерін төмендегідей көрсетуге болады:

а) алғашқы жазуға дейінгі мәдениет – байланыстың ауызша түрі мен өмірдің ұжымдық түрінің қағидаларына, қоршаған ортаны қабылдауы мен түсінуіне негізделген ақпаратты беру;

ә) жазба- баспа мәдениеті («Гутенберг галактикасы») – табиғилық пен ұжымдық даралықты ұжымды тарату және детрайбализациямен ауыстырған дадактизм және национализм дәуірі;

б) «жаһанды ауылдың» қазіргі кезеңі – әлемді аудио-визуалды, көп шамалы қабылдауды және ұжымдылық табиғи қабылдауды тудыратын, бірақ жазба-баспа қатынас тілін редиотелевизиялық және желілік бұқаралық ақпарат құралдарымен ауыстыру арқылы - жаңа электрондық негізде қабылдау [3].

Ғылыми басылымдар, аналитикалық шолулар, ақпараттық қоғамның даму мәселелеріне арналған мақалаларда, осы саладағы ірі мемлекеттік және мемлекетаралық бағдарламалардың басталу мерзімі ретінде 1993 - 1994 жылдар көрсетіледі. Бірінші кезекте ол У.Дж. Клинтон мен А. Гордың (ақпан 1993 ж.) Меморандумында ресми жарияланған американдық «Ұлттық ақпараттық инфрақұрылым» құру бойынша бастамасы және 1994 ж. желтоқсан айында ЕО Комиссиясы бекіткен еуропалық «Ақпараттық қоғам» тұжырымдамасы (Information Society - IS).

Қоғам өмірінің әртүрлі салаларын компьютерлендіру мен ақпараттандырудың технологиялық және әлеуметтік салдарының тереңдігі мен ауқымын ескере отырып, оларды кейде компьютерлік немесе ақпараттық төңкеріс деп те атайды. Бұдан басқа, батыстық қоғамдық-саяси ой, мақсаты ғылыми-техникалық прогресстің жаңа кезеңі – компьютерлік және ақпараттық төңкеріс тудырған ең жаңа құбылыстарды түсіндіру болып табылатын «ақпараттық қоғам» деп аталатын тұжырымдаманың әртүрлі нұсқаларын ұсынды. Қазіргі кезде Батыстық қоғамдық-саяси көзқарастарда 70-жылдары постиндустриалды қоғам теориясы алған орынға біртіндеп жылжып барады.

Постиндустриалды қоғам теориясын ұсынған жетекші зерттеушілердің бірақтары, соның ішінде Д.Белл, қазіргі уақытта ақпараттық қоғам тұжырымдамасының қолдаушысы ретінде көрінеді. Д.Белл үшін ақпараттық қоғам тұжырымдамасы постиндустриалды қоғам теориясын дамытудың өзіндік жаңа кезеңі болып отыр. Сондай-ақ, Д.Беллдің пікірінше, ақпарат пен басты рөлде компьютер ойнайтын білімді ұйымдастыру мен өңдеудегі төңкеріс – постиндустриалды қоғам деп атайтын мәнмәтінде дамиды [4]. У. Мартин ақпараттық қоғамның негізі сипаттамаларын келесі критерийлер бойынша төмендегідей бөліп, қарауды ұсынады:

технологиялық (негізгі фактор — өндірісте, мекемелерде, білім жүйесі мен тұрмыста кеңінен қолданылатын ақпараттық технология);

- *әлеуметтік* (ақпарат өмір сапасын өзгертудің маңызды ынталандырушысы ретінде болады, ақпаратқа кеңінен қолжетімдік болған жағдайда, «ақпараттық сана» қалыптасады және бекиді);

- *экономикалық* (ақпарат - ресурс, қызмет, тауар, қосалқы құн мен жұмыс бастылық көзі ретінде экономикада негізгі факторды құрайды);

- *саяси* (халықтың әртүрлі топтары және әлеуметтік топтары арасындағы өсіп келе жатқан қатысулар және консенсуспен сипатталатын саяси үрдіске әкеліп соғатын ақпарат еркіндігі);

- *мәдени* (жеке индивидтің немесе жалпы қоғамның дамуы үшін ақпараттық құндылықтарды бекітуге ықпал ету арқылы ақпараттың мәдени құндылығын мойындау).

Бұл орайда У.Мартин, коммуникация ақпараттық қоғамның негізгі элементі болып табылатындығына баса назар аударады. Автордың пікірінше, ақпараттық қоғамды - өмір сапасы әлеуметтік өзгерістер мен экономикалық даму перспективалары сияқты (үдемелі түрде) ақпарат пен оны пайдалануға тәуелді болатын қоғам ретінде анықтауға болады. Осындай қоғамда өмір

стандарттары, еңбек пен демалыс формалары, білім жүйесі мен нарық, ақпарат пен білім саласындағы жетістіктердің айтарлықтай ықпалында болады.

Ақпараттандыру мен компьютерлендіру адамдардан компьютерленген қоғамның жағдайлары мен шындығына бейімделуді және оған қоғамда лайықты орынды қамтамасыз ететін жаңа дағдыларды, жаңа білім мен жаңа ойды талап етеді. Сондықтан, У.Мартиннің ақпараттандыру қоғам мүшелерінің барлығында дерлік жеке деңгейінде, ұйымдасқан деңгейінде, жұмыс орнында, тұрмыста да өмір салты мен сапасына ықпал етеді,- деген ойымен келіспеуге болмайды. Ол жақсы болса да, жаман болса да, тұтас қауымдастар өмірін тек өзгертіп қана қоймайды, сонымен бірге, ол адамдар арасындағы қатынастар мәнмәтінінің өзін қайта құруға ықпал етеді, - дейді автор [5].

Заманауи ақпараттық қоғамның коммуникациялық кеңістігі құрылатын техникалық құралдарды белгілеу және сипаттау үшін, «бұқаралық ақпарат құралдары» ұғымы пайдаланылады. Оған XX ғасырдың негізгі коммуникациялық құралдары болған теледидар, радио, пресса жатады, солар арқылы кәсіби журналистер ақпарат дайындап, таратқан болатын. Алайда, жаңа техникалық құралдың – компьютердің, сондай-ақ, Интернеттің пайда болуы - бұқаралық коммуникацияның қалыптасқан жүйесіне маңызды өзгерістер енгізді. Ол өзінің үйреншікті институционалды құрылымдарының шегінен шығып кетті. Мысалы, ұялы байланыстың пайда болуы индивидтің тұлғааралық коммуникациясы үшін де (телефон), сондай-ақ бұқаралық (радио тындау) коммуникациясы үшін де пайдаланатын құрылғысының пайда болуына әкеліп соқты. Яғни, дәстүрлі «бұқаралық коммуникация» және «бұқаралық ақпарат құралдары» ұғымдарымен беріле алмайтын және тұжырымдалмайтын техникалық құралдар пайда болды.

«Медиа» ұғымы коммуникативтік техникалық құралдар қызметін талдаудың бейтарап векторын білдіреді. Онда «бұқаралық» ұғымымен байланысты көп мағыналы коннотация жоқ, ол электрондық коммуникативтік құралдардың дербестендіру жағына қарай дамуы жағдайында ерекше маңызды болып табылады.

М. Маклюэн коммуникацияның әртүрлі құралдарын білдіру үшін қолданылатын «media» терминін ең бірінші болып пайдаланғандардың бірі. Ғалым заманауи қоғамға (атап айтқанда, балалар аудиториясына) теледидар сияқты коммуникация құралының ықпал ету әсерін сәуегейлікпен айтқан болатын. М.Маклюэннің: «The Medium is the message» («Хабарды беру құралының өзі (медианың) хабарлама болып табылады») деген атақты цитатасы, ғалымның хабарлама болып табылатын медиамәтіндер әртүрлі қабылдануы мүмкін, деген пікірін айтарлықтай анық білдіреді [6].

Сонымен, *алғашқы медиа*, адам тілі, ым және мимика сияқты тура коммуникацияны беру формалары болып табылады. *Екінші медиа* деп, техникалық тасымалдаушылар қолдау көрсететін ақпаратты жанамалау формаларын түсінеді. Ол, мысалы, кітап, суреттер, фрескалар, фотографиялар болуы мүмкін.

Дегенмен, коммуникативтік мазмұндағы өнімді («хабарламаны») жіберуші тарапынан техникалық құрал қажет (қалам, қарындаш, баспа білігі,

кисть, бояу және т.б.). Қабылдаушы тарапынан хабарламаны алу үшін («оқу» үшін) шифрден шығаратын қосалқы құралдың қажеті жоқ. Бірде техникалық тасымалдаушылар жазып алған осы екінші медиалар өздігінен тасымалдаушысыз да қабылдана алады.

Үшінші медиа қабылдаудың техникалық жүйесі, техникалық тасымалдаушы, берудің техникалық жүйесі, көрсетудің техникалық жүйесі арқылы жүзеге асырылады. Бұл ретте хабарламаны жіберушіге де, алушыға да техникалық құрылғылар, құралдар қажет болады. Үшінші медиаларға, мысалы, теледидарды, радионы, CD, DVD және мультимедиалық-қосымшалар деп аталатын құрылғылар жатады.

Техникалық типологиямен қатар, Х. Бонфаделли ұсынғандай, «медиа» ұғымының мәнін қолдану бойынша да ажыратуға болады. Х. Просс берген жіктеуді Бонфаделли, *медианың* адами белгі жүйесін сақтау мен тасымалдау үшін жарамды барлық адамдық артефактілер мен техникалық құралдарды қамтитын техникалық ұғымы ретінде қарастырады («Коммуникативтік арналар»).

Ол медианың семиотивтік ұғымы, мысалы, коммуникологияда (коммуникативистикада) ол тапқан бір немесе бірнеше белгі жүйелері («Кодтар») арқылы материалданатын немесе білдіретін зияткерлік еңбекті беруді немесе манифестациялауды білдіреді деп санайды.

Медианың әлеуметтік-институционалдық ұғымын Бонфаделли ерекше дағдылар, жұмыс формалары мен қайта өндірудің экономикалық жағдайы арқылы құрылатын әлеуметтік ұйымдардың маңыздылығымен түсіндіреді. Бұл ұйымдар қоғам үшін ерекше коммуникативтік қызмет жасайды және олар міндетті түрде әлеуметтік институциаланып, реттелуі тиіс. (Мысалы, «медиа- кәсіпкерлік») [7].

Г: Марси-Бенке мен М. Раттың медиабілім зерттеулерінде «медиа» ұғымының ауызекі сөйлеу үшін қолданылуы негізге алынған. Жастардың «медиаға» артықшылық көрсететінін диагностикалай отырып, олар «медиа» сөзін олардың өзінше (топ ішінде, жеке) пайдалануы мен түсінуін ескеру маңызды деп санайды. Эмпирикалық түрде жастар үшін, он негізгі медианы бөле отырып, Г. Марси-Бенке мен М. Рат оны келесі типтерге жіктейді:

Нарративтік медиаға: фильм, сериал, кітап, комикс, мультфильм, шартты түрде тіпті компьютер ойындары мен журналдар, сондай-ақ өте шартты түрде музыка да жатады.

Коммуниктивтік медиаға: телефон мен Интернет.

Әуені бар медиаға: фильм, сериал, мультфильм мен музыканың өзі жатады.

Белсенді медиаға: Интернет, телефон, компьютер ойындары жатады.

Экшн-форматтары бар (жедел сюжетті) медиаға: форматты фильмдер, кітаптар, комикстер, мультфильмдер және компьютер ойындарынан табуға болады.

Коммуникативтік форматтарға: кітап, журнал, сериал мен шартты түрде фильм, ұсыныстары және қызметтері мен Интернет жатады.

Қазіргі кезде Интернет-ұсыныстардың коммерциялануына байланысты, pull mediaдан (ақпарат алынатын медиадан) push mediaға (ақпаратты өзі

беретін медиаға) ауысу тән, ол Германияда медиабілім үрдісіндегі мәселелі өрістің тағы да бірі болып табылады.

Неміс медиапедагогтары медиабілім міндеттерін осы жіктеме ракурсында жиі шешеді, өйткені «жаңа push medianың айрықша ерекшелігі - сіз оларды емес, олардың сізді тезірек табатындығы» болып табылады [9].

Бұл жіктемеге бөлу арқылы, медианы коммуникация критерийі бойынша ажырата отырып, білім алушы аудиторияның оқытушылармен өзара әрекетін көбірек түсінуге ықпал етеді. Коммуникативтік технологиялардың әлеуметтік қызметі нақты қоғамның медиаортасын (медиакеңістігін) құрайды.

Медиаортаны өзгерту, бір жағынан, коммуникативтік инновацияларды енгізу; коммуникативтік техниканы пайдалануда және т.с.с. белгілі бір құқықтық тәртіпті қалыптастыру бойынша әлеуметтік күштер (топтар, жекелеген индивидтер) қызметінің нәтижесі; екінші жағынан – қоғамдық түрлендірулердің өте маңызды факторы, өйткені ол адамдардың өмір салтын, әлеуметтік практиканы өзгертеді, және соның салдары ретінде ойлау мен өмірді түсінудің жеке тәсілдерін де өзгертеді.

Сондықтан қазақстан қоғамының медиаортасының қазіргі даму барысында өзгеріп отыратын коммуникациялық орта жағдайында үлкендердің, балалар мен жастардың медиабілім үрдісіне тартылуына байланысты педагогтар алдына бірқатар міндеттер қойылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Данилин, С. Н. О современном понятии информации / С. Н. Данилин // Информационные технологии. - 2003. - № 11. - С. 53-57.
2. Тавокин, Е. П. Информация как научная категория / Е. П. Тавокин // Социологические исследования. - 2006. - № 11. С. 3-10.
3. Маклюэн, М. Галактика Гутенберга. Становление человека печатающего / М. Маклюэн. - М. : Академический проект, 2005. 496 с.
4. Белл, Д. Грядущее постиндустриальное общество / Д. Белл. М. : Академия, 1999. - 782 с.
5. Мартин, У. Дж. Информационное общество : реферат / У. Мартин // Теория и практика общественно-научной информации : ежеквартальник / АН СССР, ИНИОН ; гл. ред. В. А. Виноградов [и др.]. -М., 1990. -№ 3. - С. 115-123.
6. Bonfadelli, H. Medieninhaltsforschung. Grundlagen, Methoden, Anwendungen. - Konstanz: UVK 2002, 212 S.
7. Marci-Boehncke, G./Rath, M.: Jugend - Werte - Medien: Die Studie. Weinheim: Beltz, 2007, 256 S.
8. Kelly, Kevin; Wolf, Gary: Push! Kiss your browser goodbye, the radical future of media beyond the web. In: Wired, Nr. 5.03, Maerz 1997; http://www.wired.com/wired/archive/5.03/ff_push.html

FACTOR FINANCIALLY TO STABILITY ENTERPRISE, COMPETITIVENESS OF COMMODITY

Otesheva Almagul Kaiyrgaliyevna DBA, доцент

Kazakh-russian international university, Aktobe

Address:: 030000, 62 B.Tazhibaeva st., Aktobe, Kazakhstan

E-mail: alma_081@mail.ru

The main objective of all countries in the context of globalization, the competitiveness of the national economy and individual economic entities is to build and maintain. Taking into account market conditions, the country's internal economic opportunities and new areas of production in order to improve the situation further defined. The creation of new production, the importance of increasing the demand for products increases.

The concept of competitiveness and economic literature states, industry, company and product quality levels will be considered.

The concept of the competitiveness of the nation's economy over the last 20 years, has special significance in the theory of economic development. It shows that the formation of the country's economic prospects, and it is important not only in economic terms, the consequences of the political process and the importance of public administration, education, research and development of database information at the top of the structure, innovation culture and values of non-economic indicators, such as the convenience of the system is carried out.

Currently, Kazakhstan has become recognized as a market economy country, it opened the way for a new stage of economic development. For decades, the transition from planned economy to market relations, the economy has led to the emergence of new concepts. The concepts among the "competitiveness" is further evidence of the concept has been widely used today. If the issue of product quality and competitiveness of the universal property ownership. At the core of the topic here.

The indicator of the competitiveness of the country in the first place, increase the level and quality of people's lives, stability and the future of the state's obvious, is the level of compliance with the laws of the country, and many others. That is, the

higher the competitiveness of goods and services, the more efficient use of resources and a high level of life of the population.

Product competitiveness requirements of the commodity market, its quality, technical, commercial and aesthetic characteristics of the economic category, reflecting the state to comply with the requirements of the consumers. Any product competitiveness is similar to another identified only as a result of the comparison of the goods, and it is a relative indicator.

The competitiveness of goods in foreign countries, our country there is no accepted methodology to assess the document. Competitiveness of the Paris Chamber of Commerce and Industry experts marks the level of product innovation, quality, advertising, financial situation, attributed systems. Commodity price competitiveness and English economists, is determined by the relative costs and utility. The market price of the product design and quality of similar products only if it is equal to the product shall be deemed to be competitive.

The competitiveness of its product quality, technical, commercial and aesthetic characteristics of the economic category, reflecting the state to comply with the requirements of the consumers. Any product competitiveness is similar to another identified only as a result of the comparison of the goods, and it is a relative indicator.

The issue of the competitiveness of products in the world have become universal in the current conditions. Each of the country's economic and social life of the consumer depending on how successful solution. Competitiveness - the state, the manufacturer is likely to mark the set of the production capacity and sales. Competitive factors are forced by the market to drive competitiveness and manufacturers fear the market will have to engage in continuous quality system and evaluate the performance of their objective and rigorous. Developed a competitive product on the market is a key factor in the competitiveness of its commercial success. Competitive commodity market conditions, customer needs quality, not only on the technical, economic, aesthetic characteristics, as well as commercial and other conditions of the (price, delivery time, ways of service advertising) is a

multidimensional concept. In addition, the product bisekege qabilittiliktiñ is a key part of the operation is the level of the consumer at the time of loss. In other words, successful consumer goods market competitiveness and value (price) a set of characteristics, the competitive advantage of an analog of the goods before the goods.

Back because their producers, respectively competitiveness of enterprises, trade unions, companies can say on the basis of the state ¹. Every product on the market will meet the needs of the public performance test: each buyer can purchase goods to meet its own needs, and all buyers than competing products will be able to purchase the product that meets the needs of the public. Therefore, the competitiveness of the product (ie, the possibility of commercially viable in a competitive market) competitors products can only be determined on the basis of comparison with each other. In other words, depending on the time of the sale of a certain competitiveness relative concept. Criteria for assessment of the needs of each of their customers will have the ability to compete here because there are frequent. so that consumer interest for competitiveness (guarantees to the satisfaction of needs) is determined solely by the qualities.

Dairy products is determined by the competitiveness of its many consumer benefits. In this regard, the author's opinion, the conditions of competition in the milk and milk products, competitive nutritional value, naturalness, taste, fat content, price, safety, sanitary and hygienic address external winding charisma of the needs and tastes of consumers and satisfy the conditions of economic understanding. Product quality, price, customer choice and innovation factors of influence.

Today the improve of marketing system for domestic enterprises is one of the main issues. Because of the global trends, teach consumers a wide range of information on the world market during the commercial and business areas of marketing methods show has become one of the main means of income. The world experience of the market economy in order to increase the effectiveness of the management of the sectors of the national economy in order to strengthen the company to maintain its viability and its two main stage of a new method of

¹ Economic theory." Aubakirov A. Almaty1998.

organizing production and products, that creates the need for the use of marketing activity. Domestic marketing of enterprises is still not widespread, but recent market development departments of large enterprises are located in some of the marketing organization. The reason for failure to provide a lot of value, production, marketing managers essential thing is for the person as well as the role of marketing in some managers and some due to the occurrence of the idea of little value. Such thoughts enterprises based on production, marketing and sale of its business activity of the organization, not because of the differences in philosophy aimed at the target. Thus, the goal of the team of marketing at the company based on customer needs, to meet the interests of consumption and production - during the execution of the production program. The role of marketing in increasing the competitiveness of the product should be directed to the formation of the first of its attractiveness to the consumer. The current competitive environment in the domestic market, the price of food quality and attractiveness of its properties, including the need to find ways to increase the competitiveness.².

There can not be a tool for the purchase and sale of the product price is not attractive consumer properties there is no demand for the product is not a consumer product.

In this regard, according to the author, in order to increase the competitiveness of product marketing system should not affect the following issues:

Directions to ensure the product's popularity in the market. This product quality, efficiency and consumer price consumers can be implemented by a large-scale advertising.

Is a trademark of the company to be taken as the key to consumer confidence. At the moment, can play an important role in marketing the concept of a trademark, which is considered to be equivalent to the value of products and services offered. Products currently on the market offer their consumers, manufacturers, enterprises will be able to buy its trademark party seeks to improve the formation of their

² Kozlov E.N. Product and product policy. Construction Economics. 2001 №1

trademarks and that they provide a competitive so many experts from the formation of the company's brand in the minds of the consumer increase the competitiveness of its products as the main factor.

Increase the attractiveness of the other properties of the product, its appearance and signs differ from other products to ensure the attractiveness to the consumer. Bulşara to ensure the competitiveness of the company's interests and actions can be carried out.

The above issues will be solved through better consideration of them. Therefore, the effect of all factors in the market on a regular basis, including the "marketing mix" should be used. It is part of the company you want to adjust a set of effective market and product sales.

During making efforts to improve the competitiveness of the product, to improve the company's marketing system aimed at ensuring the attractiveness of the product is one of the issues to be taken into account. During the development of the country's industrial market quickly clear the need for the development of the marketing system specifications. Marketing management of the production processes of the system in accordance with the process of change in market conditions and competitive advantages, which affect the application of the effective ways to use an important tool. Production and marketing of goods and services in the broad sense within the framework of a systematic, comprehensive and targeted services, the demand for goods and services as well as enterprise features and connects the system to meet the needs of consumers and producers. Marketing to stabilize its position in the enterprise market to improve production through the introduction of products is the main mechanism to increase competitiveness. There are several types of marketing approach in raising the competitiveness of. First of all, it is the product and service-oriented marketing. It is lower than the market price, quality and adapted to the attractiveness of high quality products. Similarly, in the direction of improving the competitiveness of the product depends on the stage of the product life is an important part of the marketing system. At present, domestic enterprises to improve the marketing system is one of the main issues. Because of the global trends, teach

consumers a wide range of information on the world market during the commercial and business areas of marketing methods show has become one of the main means of income. The world experience of the market economy in order to increase the effectiveness of the management of the sectors of the national economy in order to strengthen the company to maintain its viability and its two main stage of a new method of organizing production and products, that creates the need for the use of marketing activity. Domestic marketing is still not widespread, but recent market development departments of large enterprises are located in some of the marketing organization. The reason for failure to provide a lot of value, production, marketing managers essential thing is for the person as well as the role of marketing in some managers and some due to the occurrence of the idea of little value. Such thoughts enterprises based on production, marketing and sale of its business activity of the organization, not because of the differences in philosophy aimed at the target. Thus, the goal of the team of marketing at the company based on customer needs, to meet the interests of consumption and production - during the execution of the production program. The role of marketing in increasing the competitiveness of the product should be directed to the formation of the first of its attractiveness to the consumer. The current competitive environment in the domestic market, the price of food quality and attractiveness of its properties, including the need to find ways to improve the competitiveness. There can not be a tool for the purchase and sale of the product price is not attractive consumer properties there is no demand for the product is not a consumer product. In this regard, according to the author, in order to increase the competitiveness of product marketing system should not affect the following issues: Directions to ensure the product's popularity in the market. This product quality, efficiency and consumer price consumers can be implemented by a large-scale advertising. Is a trademark of the company to be taken as the key to consumer confidence. At the moment, can play an important role in marketing the concept of a trademark, which is considered to be equivalent to the value of products and services offered. Products currently on the market offer their consumers, manufacturers, enterprises will be able to buy its trademark party seeks to improve the formation of

their trademarks and that they provide a competitive so many experts from the formation of the company's brand in the minds of the consumer increase the competitiveness of its products as the main factor. Increase the attractiveness of the other properties of the product, its appearance and signs differ from other products to ensure the attractiveness to the consumer. In order to ensure the competitiveness of the company's interests and actions can be carried out. The above issues will be solved through better consideration of them. Therefore, the effect of all factors in the market on a regular basis, including the "marketing mix" should be used. It is part of the company you want to adjust a set of effective market and product sales. Another improvement of the marketing system in raising the competitiveness of the importance of determining how to market any product evaluation the balance of supply and demand. From here, you can describe the importance of the marketing system, its main functions:

- Comprehensive market research, analysis and forecasting, the tastes of the consumer market;

- Study of the external environment of the enterprise;

- The study is similar to the company's competitors and their products;

- Assessment of their capabilities;

- Marketing strategy and tactics of the system;

- Commercial policy planning, quality and assortment management;

- Demand and sales promotion;

- Ways of sales and service organization;

Marketing management and marketing control. The sequence of functions, depending on the specifics productive and competitive production and the formation, he called the marketing cycle. The nature of the production cycle on the market depends on the properties and conditions of the product. The implementation of these functions in the direction of improving the competitiveness of the company's products contribute to the improvement of amplification. In general, the marketing system of advertising sales of finished products for the enterprise approach and appeal to the tastes of consumers in the formation of the properties of the product is

considered to be an effective organization for the purpose of research. This product has a marketing company as a way of improving the competitiveness of the importance of the use of a mechanism to improve the system. People make industrial enterprises operate effectively in a competitive market, industrial, scientific, technical and carried out effective management services, market conditions to determine the nature and needs a competition and opportunities raised by the company one of the most important marketing system. Features of the introduction of domestic enterprises management system appears at the beginning of the 1990s, today linked to environmental factors. Features of the nature and level of development of these relations and marketing, depending on the level of development of the individual sub-systems and the economy as a whole. Today, the value of marketing in the business customer needs into the profits of the enterprise. Marketing- that the goods do not encourage customer requirements, taking into account the requirements of the specific segments of the market analysis, new product developed in accordance with the requirements defined in the concept of scientific research. Currently, there are many industrial and service businesses, including food industry enterprises in line with their economic activities in this marketing system, to adapt to the requirements of the market. Well organized marketing system proved itself time to return the results of its times³.

Price competition is not the main place of the manufacturer's marketing company stand out from competitors products should be under the influence.

The global product development and marketing principles with respect to the needs of society, due to the increased supply of tastes began to be reflected in a new direction. These changes, in turn, "the marketing philosophy" contributing to the emergence. Consisting of three basic principles that take into account the needs of the consumer market in the main form:

Take into account the need to

³ Goncharuk V.A. The development of the enterprise. M.: Delo, 2000

1. In principle, the main purpose of the enterprise market changes, taking into account the requirements of the demand in accordance with the tastes of consumers that should be based on during the search for ways to meet specific needs. Before a chance to increase the volume of industrial production, to study cavity of a market to provide new types of products that principle contract.

2. to adapt to rapidly changing demand. Currently, a shorter period different needs of the consumer market.

3. Adhere to the nature of the complexity of marketing to increase production efficiency. Marketing as a unified system of this principle is carried out by means of the following destinations:

According to the scientific and technical advances to improve the attractiveness of the properties of the product and its production methods, new character to expand the range of products;

- The balance of supply and demand in order to form an effective pricing policy;

- To improve the methods and techniques of production;

- The ratio of the weight of the product;

In order to encourage customers to conduct mutually beneficial relations with product improvement and effective use of effective advertising tools.

At the same time, the direction of the enterprise to manage, and return the appropriate response for a particular market is closely related to that system.

Depending on the section of the proposed marketing functions will be divided into three areas. This compliance with the objectives of the strategic development of the company and of the need to keep focus on the impact of the implementation of the relevant (Appendix A). The first direction of the head of the marketing department, the service system must be linked to the work of market research and forecasting the development of the enterprise.

The main objectives of the marketing department in this direction can be attributed to the following:

Product market (domestic production capacity and traffic demand and consumption, export and import features) comprehensive and systematic study;

The study of the product on the market offer (features, pricing, and pricing of competitors, consumer products (quality, attractiveness) analyze the benefits of the pricing policy of the company);

- Analysis of the product range of the company (life stages, the reasons for the increase of the amount of each type of training or lower) and make recommendations for its improvement;

The conduct of the company's products (demand volume, an increase in the capabilities of each product strategy) in connection with the development of the total production forecast. The aims and objectives of the enterprise market development, received information related to the assessment of the adequacy of predictive validity of the data is determined by an effective method of forecasting.

Forecasting methods to predict the type of entry into force of more complex distinguished by its scalability and taking into account several factors. In general, the marketing system is effective, and reliable information, in most cases, depending on the methods of forecasting.

Research and tastes of consumers in the second direction of the marketing department of the enterprise should be based on the evaluation of new products to the market works.

Changes in the country's industrial enterprises in the world outside. Company is interested in increasing the competitiveness of its products in any production similar to the modern needs of foreign enterprises' commercial strategies, sales techniques and its use is important to keep focus on ways to determine the tastes of consumers.

According to the consumers began to be in great demand on the world market and the production of new types of products to the domestic market has increased the importance of marketing evaluation system. The results of the research enterprise market "flexibility" to increase the production of products with high demand for the

formation of life önmderdi within the limit of the decline, the consumer will be the basis to offer to improve the properties of the new character.

Proposed new attractive appearance and culture of the sale of consumer products that have a positive impact on policy, quality is important to demonstrate the properties of the main marketing system policy generation.

The main objectives of the marketing activities in this area should include the following:

The reasons for the change in consumers' taste and research;

- The characteristics of the population, taking into account the principles of market demand for new products (on the advice of experts in the industry) and the views of the consumers of such products;

- Justify the features of new products to meet the needs of the enterprise (its effectiveness could have been held, and the consumers);

New product lines, used to deliver the consumer features of its consumer properties;

The third direction of this section for the formation of a marketing system needs to find ways to create demand for products and advertising services.

Coordination of product development and advertising needs, working under the direction of the main objectives of the marketing department should be as follows:

1. The use of effective methods for the formation of the demand of the product;
2. The provision of incentives to improve the organization and holding areas;
3. consumer advertising by means of ensuring the effectiveness of consumer product and its features;
4. The demand for the product, allowing the formation of a new market "cavities" research;

5. Taking into account the ability of the company to increase the popularity and prestige of the trade mark of the manufacturer of the execution of the work;

In recent years, according to the marketing system tıidiligin enterprise product life stage, looking at the way their work is in use.

Coordination of the main activities of the department of marketing the product life stages, taking into account the changes in the enterprise market in a timely manner, will identify steps to improve the competitiveness of the products.

Generally, the characteristic of a market economy, the company's marketing organization is imperative. To keep up with the pace of the global processes to ensure effective development and production, and to increase the competitiveness of domestic products market access to the system to use the most effective marketing tool every company should be one of the tasks to be solved.

	First direction	Second Direction	Third direction
Market output	1 Market penetration of the product Research opportunities	2 consumer Goods attitude toward the determine	3 A wide range of advertising
Growth	4 the impact of competitors and increase sales forecasting capabilities	5 Increased product image properties	6 active advertising
Maturity	9 the profitability of the product Lines of research to improve	8 Control of the achievements of similar products in the market on a regular basis	9 Provide a new direction for the promotion
Decline	10 The reasons for the decline of the research and development of recommendations for its improvement	11 The formation of new product developed policy	12 All of use effective methods

Picture 9. Product life stages of the marketing function of the system.

Taking into account the marketing activities that require a lot of funds should take into account the profitability to attain even greater success. Therefore, the

structure of the marketing system and the company proposed to create a competitive market on the basis of specific areas to promote rapid and effective.

«FoodMaster» can make recommendations to improve the competitiveness of products in the following:

«FoodMaster» and the increasing popularity of advertising strategy.

In order to draw the attention of consumers is effective in the following channels:

Press (read a lot of newspapers, magazines, newsletters and other mass media);

Audiovisual (radio, movies, fairs and exhibitions of special videornatwlar, slide films);

Advertising posters (where a lot of people, roads in various visual and text messages);

- Transport advertising;

Is a strategy to improve the quality of products, quality indicators, it is necessary to take into account the variability from time to time. Is an element of the strategy to improve the quality of ISO 9000 is a quality management system based on international standards.

Carrying out the strategy to improve the quality of the product is the feedback element of their certification. Certified goods advertising, you need to open new domestic sınaqtıw and certification centers.

To improve the competitiveness of the product a year and new markets is growing problems of adaptation. In this regard, any enterprise of this analytical research should be created in the region. New industrial product markets could change the competitiveness and profitability of production.

To improve the competitiveness of the product, it is necessary to issue a new market. But it is a new market for all repair and maintenance is necessary to determine the level of skilled workers. Because consumers may require you to increase the reliability of its products.

Conclusion

In his time, a large-scale production of the three main factor in the competitiveness of the country's natural resources, labor, capital and resources. Production and technological progress and competitiveness, primarily related to the development of the upper level of the country's infrastructure, its scientific potential, to determine such factors as the level of education of the population. World experience has shown that the essential factors of production, but it is competitive enough. At the same time, the demand for a certain product and service sectors of the domestic competition, the firm's strategy and structure and competition in the domestic industry.

To increase the competitiveness of milk and dairy products on the basis of investigations carried out in connection with the following conclusions can be made:

1. Milk and milk products, competitive conditions of competition in nutritional value, naturalness, taste, fat content, price, safety, sanitary and hygienic address external winding charisma of the needs and tastes of consumers and satisfy the conditions of economic understanding.

Efficient use of raw materials affects the processing of milk and dairy products. With the necessary components of a complete setup of all dairy products and interferes with the production of certain types of use.

2. Milk production as a result of the collapse of the Soviet Union in the closing of many large-scale dairy farms even have time to tell you got a very bad state. The results of the country's dairy cattle, mainly in the hands of individuals. This situation will have a negative impact on the development of the dairy industry. Private farms, dairy companies can not provide the quality of the products supplied by the manufacturer. In particular, the domestic milk producers there is a high level of

penetration of bacteria in milk. This situation is the low quality of dairy products, high production costs leads to a decrease in the range of mills and dairy products.

In addition, the large dairy farms in Kazakhstan have enough milk production and milk production of dairy products to a significant reduction in the level of 26% Kazakhstan milk market in recent years due to a variety of cases, the net low to determine the stability of the product, the product, normal profitability.

Indicators of competitiveness of domestic dairy products shows a low-cost, basic resources, technology upgrades, replacement of high-quality seeds and fertilizer cost. In such a situation, the material and technical base, increase the competitiveness of domestic dairy products

To this end, the production of dairy products based on scientific innovation and technological development, including news, tax and customs privileges, as well as quality management (ISO, XASPP), export subsidies, loans, equipment leasing is necessary to create mechanisms discounts and the use of economic measures .

The need to join the 50 most competitive countries in the world domestic product has set the task to improve the competitive position of the company. Market economy characterized by tough competition. An atmosphere of total production in the economy and the state of the market growth is one of the main sources — is known to increase the competitiveness of manufactured products. This party, the main focus of the market, consumers tastes, taking into account the results of the variable demand and the achievements of the mind, the nature of the consumer in accordance with the manufacturer's ability to produce products with high mobility.

The following conclusions and recommendations can be made on the basis of investigations carried out.

1. The competitiveness of the product quality, price, design, after-sales services may be acceptable compatibility. — to meet the needs of the consumer goods, high level of competitiveness of products and thus find their place in the market. In other words, commodity market conditions, customer requirements, quality, economic, technical, aesthetic and ergonomic characteristics, but also commercial and sales

(delivery time, pricing, sales channels, services, and advertising) to comply with the terms of is a multidimensional concept.

2. The main components of the competitiveness of the product should be noted:

The main component of the product and a lot of attention is paid to the quality of its directly related to him. Numerous studies have shown that a final decision on the purchase of the product (30-35%) is due to its qualitative characteristics.

The second component of the product, sales and service. Consumer products are often of poor quality, but reliable and inexpensive service (for example, car and motorcycle) selects the goods sold.

The third component of the consumer, the subjective factor as a positive or negative impact on all of it.

3. All the factors that determine the competitiveness of the product can be divided into the following groups:

Product and service quality;

- The price of products and services;

The level of qualification of the personnel;

- The level of production technology;

- The availability of financing sources;

Qanıqqandığı of the market, demand and supply.

1. Currently, there are several methods for evaluating the competitiveness of the product. Evaluating the competitiveness of all of them was to unite the two basic groups:

- Differential sufficient level of basic technical parameters of the evaluation, what parameters it satisfies the basic parameters which the parameters are very different problems to be solved;

- complex analog competing products, the production of the enterprise group, integral, based on a combination of indicators to compare.

5. The process of globalization of the world's most powerful wings have evolved to create an open and democratic society. The work has the object of study — "FoodMaster" LLP is to contribute to this goal. Before very useful to improve the

production and consumers, credible quality product sales objectives. After the audit conducted in accordance with the ISO certificate "FoodMaster" company's output, proves that the system of production and management in accordance with international standards. The company's products in the following range: "Fruktovyi LED" and "waffle cup", "plastic", "stick", "Maxim" and "Africa."

6. According to the company's 2011-2015 development was studied. You can say that there is a general improvement of the situation of the enterprise. As evidenced by the company's solvency and financial stability, profitability and performance can be related to the activity. These figures increased significantly in 2015 compared to 2011. And achieved very good results in the coming years, we see development.

7. Dairy products market serving «FoodMaster» complex method has been used to assess the competitiveness of the products. On the basis of competitors Agroproduct, Gay moločnik Kaisar, honest, dominant in derevne, my white and Mwmwnya round products. Milk, kefir, cottage cheese, sour cream and ice cream products. "FoodMaster" analyze the products of such concludes: "FoodMaster" LP products are competitive in the domestic market. Especially kefir, sour cream and ice cream products appear, they are indicators of the first pillar of competitiveness. As the second place, while milk and cheese products, the analysis should increase the attractiveness of our products; all decided to satisfy the high quality of the product.

8. «FoodMaster» is recommended to increase the competitiveness of products in the following ways:

- In developed countries, as well as on the experience of Russia's «FoodMaster» in the specialization and concentration of production in the production of dairy products, which must be intensification of pastoral economy advanced growth, keeping constantly to improve the genetic potential of livestock herds progressive introduction of mechanization of food production processes, feeding entertainment, animal holding rooms should be at the expense of the collection.

• "FoodMaster" is very important to the development of innovative services, it is necessary to find a solution to the main issues of the following: research base is weak, the lack of equity, etc.

Dairy products, automation of production processes, advanced technological equipment installation;

Dairy farms veterinary and sanitary situation is to always check;

- The use of new packaging materials to prolong the shelf life of the product;
- The release of goods in the domestic and foreign markets, to improve the quality system in order to build their competitiveness. In this case, Japan and European countries on the basis of experience in this sector;

New product preparation and processing of domestic and foreign advanced equipment and technologies;

- Through the issuance of new types of customers with different levels of product range expansion;
- hold a service system for foodstuffs and improving the system of incentives for development; etc.

Products produced in the food industry is directly related to the safety of human life. Therefore, the properties of the quality of the product meets the specifications of this assessment is a key factor in determining the competitiveness of the product. The impact of foreign carriers in a competitive environment in the domestic market, domestic producers, price of their products, as well as advanced features, such as the manufacturer's reputation and popularity in the market, adds one of the main tasks in the assessment of the attractiveness of its properties.

References

1. "Economic theory." Aubakirov A. Almaty1998.
2. Kozlov E.N. Product and product policy. Construction Economics. 2001 №1
3. Goncharuk V.A. The development of the enterprise. M .: Delo, 2000

4. Kubaev K.E. Qualitative factors in managing the profitability of the company // Quality Management. -№4. - 2012. - P. 18 21.
13. Godin A.M. Marketing: Textbook. - M .: Progress, 2001
14. Zholdasbaeva G.O. Business Economics: Economics, 2002.

ҚАЗАҚСТАНДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТУРИЗМДІ ДАМУ МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ

*Ziayvdinova A.K., Tleubergenova K.A., Karmenova N.N.,
Ashimov T.T., Tokhsabayeva M.E., Satybaldiyeva A.U. Mahanova A.S.*

*Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті,
Алматы қаласы*

OPPORTUNITIES AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL TOURISM IN KAZAKHSTAN

*Ziayvdinova A.K., Tleubergenova K.A., Karmenova N.N.,
Ashimov T.T., Tokhsabayeva M.E., Satybaldiyeva A.U. Mahanova A.S.*

*Kazakh state woman's pedagogical university,
city of Almaty*

Түйіндеме

Туризмнің даму проблемалары әрқашан өзекті болатын, бірақ оларды қазіргі нарықтық жағдайда шешу үшін оларға ерекше бақылау керек. Су мен ауаның ластануына негізінен туризм моторизациясы үлкен үлесін қосты. Көпшілік туризмнің экологиялық талаптардың орындалмай дамуы табиғи кешендердің біртіндеп деградацияға ұшырауына әкеп соқтырды. Рекреациялық территориялардың деградацияға ұшырауының бір себебі ол туристік ұсыныстың туристік сұраныстан әлдеқайда төмен болуы, яғни рекреациялық саланың объектілерінің саны мен көптүрлілігі бойынша жеткіліксіз дамымағандығында, ал ол өз кезегінде адамдардың бір жерде, яғни өздерінің байырғы үйреніп қалған аумақтарында шектен тыс шоғырлануына әкеп соқтырады. Соған байланысты әлемнің көптеген елдерінде табиғи кешендердің бірқалыптылығын сақтайтын жоспарланған территориялы туризмнің түрі пайда болды. Ол туризм түрі әлемде «экологиялық туризм» атын алды. Әлемдік ғалымдардың жүргізген рейтингі бойынша Қазақстан соңғы екі жыл ішінде әлемдік туризм рейтингісіндегі орнын бес сатыға жоғарылатып, 88 орынды иеленді.

Экологиялық туризм - әлемдегі ең ірі және екпінді даму салаларының бірі. Экологиялық туризмнің пайда болуының негізгі өзгешілігі мен тұрақты даму тұжырымдамасына сәйкес табиғи ортаға түскен шығынды төмендету болып табылады. Барлық ғаламшарда экологиялық жағдайдың күрт нашарлауына байланысты мемлекеттік және үкіметтік емес ұйымдар, туристік фирмалар табиғи қоршаған ортаға келушілердің әсерін төмендету туралы қоғамның хабардарлығын жоғарлатудың жолдарын іздеуде.

Туризмнің дамуы - келешекте ұзақ мерзімдік және экономикалық тиімді болашақ, себебі туризм шетелдік валюта тарауын қамтамасыз етеді және төлеу теңгерімнің және елдің жиынтық экспортының көрсеткіштеріне салмақты ықпал көрсетеді.

Кілт сөздер: туризм, экотуризм, экожүйе, экологиялық тиімділік, рекреация, рекреациялық ресурстар, инфрақұрылым, ДТҰ, Еуразия, туристік әлеует, қоршаған орта, туристік кластер.

Summary

Now eco-tourism is a priority sector and contribute to the sustainable development of the economy. Natural potential of Kazakhstan provides great opportunities for the development of ecotourism, as it has a large variety of unique landscapes, not yet covered by urbanization.

Now eco-tourism is a priority sector and contribute to the sustainable development of the economy. Natural potential of Kazakhstan provides great opportunities for the development of ecotourism, as it has a large variety of unique landscapes, not yet covered by urbanization.

The development of tourism is an actual problem. Mass tourism in case of non-observance of ecological balance can spoil the attraction of the locality. One of the reasons for the degradation of recreational areas is a small demand for tourism services. Ecological tourism was organized for

sustainable conservation of nature. According to the international rating, Kazakhstan's tourism is ranked 88th.

Ecotourism is a journey into the world of wild nature, a walk to places where the human foot rarely steps, it is a view of the world through the eyes of a primitive being. Adherents of this type of recreation acquire eco-tours to the most remote corners of the earth, visit real nature reserves and national parks.

Tourism is one of the factors of world integration processes, and tourism business is now becoming a significant sector of the economy. The development of tourism in the world is influenced by scientific and technological progress, improving the quality of life of the population, increasing the length of free time, vacations, economic and political stability, and a number of other factors.

Key words: tourism, ecotourism, ecosystems, ecological effectiveness, recreation, recreational resources, infrastructure, WTO, Eurasia, tourism potential, tourist cluster, environment

Қазақстан Республикасында экологиялық туризмді дамыту қажеттілігі тек экономикалық фактормен — жаңа жұмыс орындарын ашу, шалғай өңірлердегі жергілікті қоғамдастықтарды дамытумен ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік тапсырыспен — халықтың денсаулық және бос уақытын пайдалану проблемасына тұтастай әрі жүйелі түрде мән берумен де түсіндіріледі. Дүниежүзілік туристік ұйым сарапшыларының деректері бойынша соңғы он жылда экологиялық туризм неғұрлым танымал және кез келген мемлекеттің тұрақты даму құралы болып табылады. Расында, экономиканың қарыштап дамуында туризмнің алар орны айрықша. Туристік әлеуетті зерттеу қорытындылары көрсеткендей, Қазақстанның экологиялық туризмді дамыту үшін үлкен мүмкіндіктері бар. Оның негізін Еуразия орталығындағы бірегей табиғи жағдайлар мен ландшафттар, көптеген табиғи, тарихи ескерткіштер құрайды. Тұтастай алғанда, Қазақстандағы экологиялық туризмнің жағдайы тұрақталып келеді.

Әлемдік ғалымдардың жүргізген рейтингі бойынша Қазақстан соңғы екі жыл ішінде әлемдік туризм рейтингіндегі орнын бес сатыға жоғарылатып, 88 орынды иеленді. Мемлекеттер ішінен туристерге ең тартымдылығы жөнінен Швейцария үш жыл қатарынан 1 орыннан көрініп келеді. 140 мемлекеттің ішінен туристерді қызықтырмайтын, сұраныс жоқ мемлекеттер ретінде Бурунди, Чад және Гаити саналды. Рейтингті анықтау барысында зерттеушілер 14 критерий бойынша зерттеу жүргізген, негізінен келесідей критерилер ескерілген:

- жергілікті заңнамалар;
- қоршаған орта жағдайы;
- қауіпсіздік;
- денсаулық сақтау және гигиена;
 - ел үшін саяхаттар мен туризм басымдықтары;
 - әуе және жол көліктерінің инфрақұрылымы;
 - баға саясаты;
- ұлттық, адами және мәдени ресурстар.

2020 жылға дейін Қазақстанда туристік саланы дамыту тұжырымдамасы қабылданған. Тұжырымдаманың негізгі мақсаты – жаңа тұрақты жұмыс орындарын ашу. Тұжырымдаманың жүргізілуі аясында туризм саласында және де басқа да салаларда жұмыскерлер санын бірнеше есе өсіру жоспарлануда. Тұжырымдамаға сәйкес 5 ұлттық туристік кластер анықталды. Оның ішінен 4 ұлттық және 20 аймақтық жобалар белгіленді. Қабылданған тұжырымдаманың табысты жүзеге асуының кепілі ретінде туризм саласы жақсы дамыған Малайзия, Сингапур, Испания, Мексика, Марокко және тағы басқа елдердің тәжірибелерін қолдану ұсынылған. Бүгінгі таңда Қазақстандағы туризм жоспар негізінде жүзеге асырылуда. 2010 – 2014 жылдарға жоспарланған Қазақстан Республикасының туризм индустриясының перспективалық бағытына арналған бағдарламасына сәйкес жүргізілуде. Тұжырымдамада көрсетілген басты жобалар қатарына құны 450 млрд. теңгеге жобаланған Ақмола облысында орналасқан

«Бурабай» ТҰП – туристік – сауықтыру кешені, құны 345 млрд. теңге тұратын Алматы облысындағы Қапшағай суқоймасы маңындағы «Жаңа Іле» халықаралық туристік орталықтың құрылуы, құны 345 млрд. теңгеге бағаланған Маңғыстау облысы, Каспий теңізі жағалауында «Кендірлі» халықаралық курорт құрылысы жатады.

Дүниежүзілік туристік ұйымның соңғы кездегі таратқан мәліметтеріне қарағанда, осы саламен айналысатын мемлекеттер қазынасына сырттан түсетін инвестицияның 10 пайызға жуығы тек біз сөз етіп отырған табыс көзінің еншісіне тиесілі екен. Сондықтан да туризмнен түскен кіріс дүние жүзі бойынша әлі күнге дейін мұнай экспорты мен көлік сатудан кейінгі үшінші орынды иеленіп келеді. Экологиялық туризмнің басқа туризмдерден принциптік айырмашылығы – табиғатта туристердің берілген тәртіпке бағынуы, табиғи ландшафттарды шамадан тыс ластаудан қорғау және индустриялық туризм дамуының басты шарты болып табылатын табиғи ресурстардың деградациясын болдырмау.

Бірінші кезекті экологиялық мәселелерді шешуде маңыздысы болып саналатын бұл туризм саласындағы мәселелер. Дамуға бел байлағаннан кейін, яғни дамыған елдер қатарына кіруді мақсат қылғаннан кейін бірінші орында қоршаған ортаны дамыту, көркейту мәселелерін шешіп, содан кейін туристік саладағы табиғи қорғайтын туризм, соның ішінде экологиялық дамуына аса көңіл бөлу керек [1,20].

Экологиялық туризм бүгінде – соңғы онжылдықта бүкіл әлем бойынша кең тараған, қазіргі заманға сай туризмнің жаңа бір бағыты болып табылады. Экологиялық туризмнің танымалдылығына дәлел болатын фактілер, яғни экотуризмді одан әрі дамытуға қызығушылық танытып жүрген атақты халықаралық ұйымдар: Бүкіләлемдік Туристік Ұйым, Біріккен Ұлттар Ұйымы, Бүкіләлемдік жабайы табиғат қоры, Халықаралық табиғат күзеті одағы және табиғат ресурстары.

Экотуризмді халықаралық және аумақтық деңгейде дамыту жөнінде жаппай барлық жерде конференциялар, конгресстер, кеңестер, симпозиумдар (халықаралық жиналыс) өткізілді. Осының нәтижесінде көптеген фирмалар туризмнің ішінен экотуризмге баса көңіл бөлді. Осындай кеңестердің бірі 2004 жылы басталған Қазақстандағы экологиялық туризмді дамыту жөніндегі бастама ағымдағы жылы аяқталатын болады. Бастаманың мақсаты — ауылды өңірлердегі тұрақты экономикалық дамуды қамтамасыз ету және ауыл тұрғындары арасында экологиялық сана-сезімнің деңгейін арттыру болып табылады. 2009 жылы экологиялық туризм жөніндегі қоғамдастық үкіметтік емес ұйымдардың көмегінсіз туристік фирмалармен тікелей жұмыс істей бастады. Көптеген елдер тәжірибесі дәлелдегендей туризм индустриясы кез-келген экономиканың маңызды бөлінбейтін бір бөлігі болып саналады.

Өзіндік ерекшеліктері бар Қазақстан бәсекелестік туризм индустриясын құруға үлкен мүмкіндіктері бар. Бұған мүмкіндік туғызатындар:

- аймақтың пайдалы геосаяси жағдайы халықаралық туристік және коммерциялық тасқындар өтуінің мүмкіндігін сол территория арқылы туғызу;
- саяси тұрақтылық, демократиялық қайта құру, экономикалық реформалар өткізу;
- табиғи ландшафтыладың әралуандылығы, экологиялық туризм ұйымдарына жануарлар мен өсімдіктер әлемі;
- мәдени-тарихи үзілістік ресурстардың әртүрлілігі;
- еркін еңбек ресурстарының болуы.

Бірақ, осыған қарамай, экологиялық туризмнің дамуының көптеген мәселелері бар.

Қазіргі уақытта Қазақстандағы жұмыс істеп жатқан туризм жүйесі туристердің барлық сұранымдарын қамтамасыз етуге мүмкіндіктері жоқ. Үзілістік ресурстардың молшылығы өте күрделі материалдық базаның құрылғанын қалайды.

Ең маңызды және комплекстік мәселе экологиялық туризм мен туристік қызмет нарығы жағдайын дамыту, материалды-техникалық базаның жағдайына, сонымен қатар потенциалды сұраныс масштабының сәйкес келмеуіне байланысты. Осыдан келесі мәселе туындайды – осы туризм саласындағы мамандардың жоқтығы.

Экологиялық туризм сияқты географиялық мәселелер бүгіндей туризм екеуі өзара бір-бірін толықтырып комплексті шешім қабылдауды талап етеді. Туризмнің басқа түрлері секілді

экологиялық туризмнің де дамуы қонақ үйлер құрылысы, туристік базалар, кіріс жолдар, тамақтану пунктері, жарнама өнімін даярлау және басқа да мақсаттарды қаржыландыру және материалдық-техникалық құралдармен қамтамасыз етілуге байланысты.

Республикамызда экологиялық туризмді дамытуға арналған ғылыми негізделген бағдарлама осы саланы мемлекеттердің әлеуметтік экономика саясаты төңірегінде қарастырып, іске асыруы қажет.

Қазақстандағы экологиялық туризмнің әлсіз дамуының себептеріне келесілерді жатқызуға болады:

- экологиялық туризмнің нормативті-құқықтық базасының дамымағандығы;
- экологиялық туризмнің объектісінің жағдайы мен саны жөніндегі статистикалық есептің болмауы;
- салық саясатының жетілмегендігінің нәтижесінде туристік қызметке шетел туритерін қабылдайтын және отандық туритерді шетелге жіберілуін жүргізетін туристік фирма қызметінің сипатын шектеусізден 20 % көлемінде қосымша құнға салық салынады;
- ерекше қорғалатын табиғи территориялардың көпшілігінде экологиялық туризм маршруттарын дамытуға қаражаттың жоқтығы, келушілерге қызмет көрсететін және ақпарат беретін дайындықтан өткен кадрлардың жоқтығы;
- магистральдар мен жолдарды айтарлықтай алыста орналасқан экологиялық туризм объектілеріне көліктің жетуінің төменділігі;
- экологиялық туризм саласындағы халықаралық қатынастардың және экологиялық туризмді ұйымдастырудағы халықаралық тәжірибенің болмауы [2,45-48].

Қазақстандағы туристік қызметтің даму болашағын қарастыру кезінде туристік қызметті мемлекеттік деңгейде қабылданған стратегиялармен, бағдармалармен дамытпаса қоршаған ортаға жылдам дамушы туризм кері әсер ету мүмкіндігін ескерту қажет. Экологиялық туризмнің объектісі болып табылатын табиғи су қоймалардың ластануында үлкен рольді мыналар атқарады: туризмнің моторизациясы; тазарту құрылғалары жоқ туристік базалардың коммуникалды кәсіпорындарының шығаратын қоқыстары. Әрине, экологиялық туризмнің дамуы секілді сәйкес инфрақұрылымсыз болмайды. Ең бірінші, көрсетілетін объектілер оптималды үйлестірілген орындарда, яғни көлікке қол жеткізімділіктің коммуникациондық құрылыстың, материалдық-техникалық базаның даму деңгейі мен тамақтану базаларын ұйымдастыруға мүмкіндіктердің болуын ескере отырып туристік қызметті дамыту қажет. Өйткені экологиялық туризмнің объектісі жаратушы табиғат болғандықтан, инфрақұрылымды табиғат ландшафтары аса үлкен өзгерістерге ұшырамайтындай етіп дамыту қажет. Туристік жылжулардың көптілігіне байланысты ертеден шағын туристік базалар және аңшылық үйшіктер енді ірі қонақ үй кешендері мен демалу базаларына орын береді. Қыстық демалу турлерін дамыту кезінде шаңғы трассалардың, жолдардың, электро жүйелерін жүргізу, орман алаңдарының қысқаруына себеп болып, нәтижесінде бірте-бірте табиғат кешендерінің дағдарысына және ландшафтардың эстетикалық тартымдылығының төмендеуіне әкеліп соқты. Экологиялық туризм экотуризм объектісі сияқты табиғи табиғат ортасын сақталуымен байланысты. Сондықтан қаражат экотуризмді кең таратуға ғана қажет емес. Таулы лашықтардың көріну алаңдарының құрылысына, маршруттың реттелуіне – белгілі бір қаражат қажет. Бірақ осы уақытта қорғалатын табиғи территориялар мемлекеттен қаржыландырылмайды, сондықтан болашақта капиталды салуда барлық жағдайлар жасалуы керек. Табиғи объектілерді қалпына келтіру және күтудегі барлық міндеттер жеке меншіктің мойнында болады. Берілген территорияда инфрақұрылыстың дамытуымен айналысатын жеке меншік ұйымдардың иегерлері барлық табиғи ресурстарды тиянақты және жүйелі қолдануды қамтамасыз ету тиіс. Туристік әлеуетті зерттеу қорытындылары көрсеткендей, Қазақстанның экологиялық туризмін дамыту үшін үлкен мүмкіндіктері бар. Қазіргі уақытта Қазақстанда Ақмола, Алматы, Шығыс Қазақстан, Жамбыл, Солтүстік Қазақстан және Оңтүстік Қазақстан облыстарында 10-нан астам экосайттер қызмет етеді. «Экосайт» дегеніміз - жергілікті қоғамдастықтарға негізделген экотуризм дамып, жобалар іске асатын жерді белгілейтін

ЕОАҚ ұсынған термин. Мұндай экосайттердің көпшілігі ЕҚТА және оларға жақын жатқан аймақтарда орналасқан. ЕҚТА арасында келесілерді ерекшелеуге болады: Ақсу-Жабағлы МТҚ, Алматы МТҚ, Қорғалжын МТҚ, Батыс Алтай МТҚ, «Көлсай көлдері» МҰТП, Қатон Қарағай МҰТП, Көкшетау МҰТП, Сайрам-Өгем МҰТП және т.б [3,17].

Сонымен, экологиялық туризмнің тұрақты дамуы үшін жергілікті қоғамдастықтардың, туроператорлар, мемлекеттік органдар, үкіметтік емес ұйымдар, ЕҚТА-дың қызметкерлері мен туристердің тиімді өзара әрекеттесуі қажет. Экологиялық туризмнің табыс көзі – табиғатты қорғау бойынша түрлі мақсаттар мен әділ даму үйлесе алатындай, мықты ынтымақтастықты дамыту. Серіктестіктер қатысатын ойыншылардың саны мен олардың мұқтаждықтарына байланысты күрделі болуы мүмкін, бірақ мұндай қатынастарды орнату қажет болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Алиева Ж.Н. Экологический туризм: Учеб. пособие. Алматы: Қазақ университеті, 2002.
2. Ердаuletov C.P. География туризма: история, теория, методы, практика. Алматы, 2000.
3. Алматы облысында туризмнің дамуы туралы АҚПАРАТ (2014)

ULUSAL HAKEMLI SOSYAL BİLİMLER
DERGİSİ

www.atlasdergisi.org

AVRUPA SEYATİNDEN DÖNEN HARİCİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL BEY'İN AVRUPA'DAKİ SİYASİ DURUM HAKKINDA AÇIKLAMASI (4 NİSA 1338/1922)

Doç. Dr. M. Salih Mercan
Bitlis Eren Üniv. Fen-Edb. Fakültesi, msmercan@beu.edu.tr

ÖZET

Türkiye, Başbakan Dimitrios Gunaris başkanlığında bir Yunan kurulunun İtilaf devletlerinin başkentlerini gezeceğini ve doğu sorununun son bir çözüme bağlamak için, İtilaf devletlerinin yakında Paris'te bir konferans düzenleyeceklerini duyunca; İtilaf devlet adamlarıyla ilişki kurarak kendi sorunları konusunda Avrupa kamuoyunu aydınlatmak amacıyla Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Beyi Roma, Paris ve Londra'ya gönderme konusunda kararını alıyorlardı. Türkiye Büyük Millet Meclisi yönetimi, İtilaf devletlerinin başkentlerine gidebilmek için önceden İstanbul'daki İtilaf devlet Yüksek Komiserleri aracılığıyla ilgili yönetimlere başvurmuştu. İngiltere Dış İşleri Bakanı Lord Curzon, kurulun Londra'ya gidebilmesi için gerekli izni verirken, Türkiye büyük Millet Meclisi yönetimi aşırı dilekler öne sürerse, İstanbul yönetimini kullanır umuduyla, bu yönetimi ihmal etmiyor; ne vakit dilerse Londra'ya ayrı bir kurul gönderebileceğini, Yüksek Komiser Sir H. Rumbold aracılığıyla Sadrazam Tefik Paşa'ya ivedilikle bildiriyordu.

Yusuf Kemal, dış ülkelere gitmeden önce, İstanbul yönetimiyle barışmak ve bu yönetimi de Avrupa'da temsil edebilmek için Padişahın rızasını almak amacıyla, Avrupa'ya İstanbul yoluyla gitmek gerektiğine Mustafa Kemal Paşa'yı ikna etmiştir. Ama kurul, 1922 yılı Şubat ayı içinde İstanbul'a varınca, Tefik ve İzzet Paşalarca aldatılan Yusuf Kemal bir arzuhalci gibi Padişahın huzuruna çıkarılıyor ve güç durumunda kalıyordu. *Yusuf Kemal Padişah ve Tefik Paşa'nın yanlarından ayrıldıktan sonra izzet Paşaya şikâyet ediyor; yalan söylediğini, yanlış hareket ettiğini protesto ediyor ve bir rapor halinde Meclise (Ankara'ya) bildiriyor,*

Yusuf Kemal ekibi 6 Mart günü Marsilya'ya ulaşınca Türk dostu Fr. Bouillon tarafından karşılanıyor; Fransız Başbakanı Raymond Poincare ile kısa bir görüşmeden sonra Londra'ya hareket ediyordu. 16 Mart günü, Yusuf Kemal, bir süre önce Ahmet İzzet Paşa'yı kabul eden İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'la görüşüyor, Türk tezi konusunda bilgi vermeye çalışarak, Türklerin İngiliz Başbakanı Lloyd George'un 5 Ocak 1918 günkü konuşmasında kabullendiği ilkelerden fazla bir şey istemediklerini, kendi önemli çıkarlarıyla İngiliz İmparatorlunun çıkarları arasında çeliş olmadığını, bununla birlikte, İngiliz yönetiminin amaçlarının öğrenmeyi istediklerini bildiriyordu. Yusuf Kemal'in Avrupa'ya hareketiyle birlikte, İstanbul Yönetimi de Yusuf Kemal'e, bu yönetimi Avrupa başkentlerinde resmen temsil etme yetkisini vermediği gibi, Ahmet İzzet Paşa'yı ayrı bir kurulun başında Avrupa'ya göndermek kararını alıyor; böylece Yusuf Kemal'in görevini karışık ve güç bir biçime getirerek, Türkiye'nin düşmanlarına, iki yönetim arasında meydana gelen bu ikilikten yararlanabilecekleri izlenimine sahip olma imkânını sağlıyordu.

Anahtar Kelimeler: İstanbul Yönetimi, Avrupa, Heyet, Görüşme

Giriş

Yunan ordusunun Anadolu harekâtı dramını sahneye koyan ve ona bir tarih faciası oynatan- başta İngiltere olmak üzere İtilaf devletleri, bu ordunun mukadder felaketi üzerine büyük telaşa düştüler. Boğazlara doğru yürüyen Türk Ordusunun harekâtını durdurmak ve dünyanın yeni bir harbe sürüklenmesini önlemek için derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetiyle genel bir barış imkânını araştırmaya başladılar.

Ancak, Türkiye Büyük Millet Meclis ve Hükümeti, İstiklal Harbinin bütün safhalarında, hak ve adalet temellerine dayanacak ve Türk istiklalini sağlayacak bir barış kurmak arzusunu devamlı olarak göstermiş ve bunu gerçekleştirmek için, her fırsattan yararlanarak gerekli teşebbüslerde bulunmuştu.

Bu teşebbüsler, Müttefik devletlerin zaman zaman uygun davranışlarıyla olumlu gelişmelere yönelmişken, her defasında özellikle İngiliz Başvekili Lloyd George ve kabinesinin, meşru Türk İstek ve tekliflerini engelleyen tutumları ile çıkmaza girmişti. İngiltere bir taraftan, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin teşebbüslerini iyi niyetle karşılar görünüşü, diğer taraftan bu tekliflerin

çözümünü imkânsız kılan bahaneler meydana getirmek suretiyle Türk hayat ve istiklal davasına karşı iki yüzlü siyaset güdüşü de kendi menfaatleri doğrultusunda bazı nedenlere dayanmaktaydı:

1- Dört yıl süren Birinci Dünya harbi, bu harbe katılan milletleri ister galip, ister mağlup olsun çok yıpratmıştı. İngiliz Milleti de, bu kanlı harbin doğurduğu ıstırapları gidermek ve açtığı yaraları sarmak için devamlı bir barışa susamış bulunmakta ve bu barışın gerçekleştirilmesini hükümetten beklemekteydi.

İngiliz halkının bu samimi isteğine karşılık İngiltere Hükümetinin Başbakanıyla bazı bakanları Osmanlı Devletini aralarında taksim etmek ve yok etmek düşüncesinden bir an için vaz geçmemişlerdi.

2-İngiltere İmparatorluğuna bağlı, yetmiş milyonu aşkın İslam topluluğu Türk İstiklal Savaşını dikkatle izliyordu.Sevr antlaşmasını ıstırapla karşılayan bu büyük topluluğun, Türk İstiklal Savaşına karşı gösterdiği yakın ilgi ve sempati karşısında, İngiltere Hükümeti bu antlaşma hükümlerini değiştirmeye ve hafifletmeye eğilimli görünmek durumunda bulunuyordu.

3-Diğer bazı sorunlarda olduğu gibi, Yakındoğu işlerinde de, doğrudan doğruya veya dolayısıyla çıkarları çatışan İngiltere ve Fransa'nın Türk İstiklal Harbi karşısındaki politik görüş ve tutumları birbirinden farklı ve hatta zıt belirtiler göstermekteydi.¹

İngiltere'nin Yunanlılara Anadolu'da vaat ettiği ileri derecedeki tavizlere karşı, 1922 yılında Türkiye için yegane iş Misak-i Milli'yi İngiltere'ye kabul ettirmek için onun elinde kalan son kozu yani Yunan ordusunu mahvetmek, İngiltere ve Yunanistan için de buna mahal vermemek ve zaman kazanıp bizin inhilalimizi yani dağılmamızı, bölünmemizi ve parçalanmamızı temine çalışmak idi. 1922 Şubatından Ağustosuna kadar geçen müddet zarfında Türk ve İngiliz Hükümetlerinin her sahadaki faaliyetleri be sonuçları temin etmek maksadı ile vuku bulmuştur.

Türk Hükümeti taarruz hazırlıklarıyla hummalı bir şekilde meşgul iken Batı hükümetleri ile temas etmek ve onların Örtülü, saklı, gizli, dışarı vurulmamış durumlarını öğrenmek üzere, o zaman kullanılan tabirle “Tenvirve Tenvür” maksadıyla Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey Paris ve Londra'ya gönderilmişti. Muvaffakiyetli bir taarruzdan ne dereceye kadar endişe edildiği ve böyle bir endişe varsa bunun tesiri ile Misak-ı Milli'mizin kabulüne doğru bir temayül hâsıl olmadığını öğrenmek tabii bizim için önemli idi. Bunun üzerine aşağıda belirtileceği üzere, İstanbul'daki hükümet taslağı, sanki bir ehemmiyet ve resmi mahiyeti varmış gibi, derhal Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa, Yunan işgali altında bulunan topraklardan geçerek ve seyahatini son dakikaya kadar gizleyerek aynı şehirlere göndermişti. Bu suretle o zamanki düşmanlarımıza bir kere daha ikiliğimizden istifade edebilecekleri ümidi verilmiştir.² Tabii bu arada Yunanlılar boş durmamış, Türkiye, Başbakan Dimitrios Gunaris başkanlığında bir Yunan kurulunun İtilaf devletlerinin başkentlerini gezeceğini ve doğu sorununun son bir çözüme bağlamak için, İtilaf devletlerinin yakında Paris'te bir konferans düzenleyeceklerini duyunca; İtilaf devlet adamlarıyla ilişki kurarak kendi sorunları konusunda Avrupa kamu oyunu aydınlatmak amacıyla Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Beyi Roma, Paris ve Londra'ya gönderme konusunda kararını alıyorlardı. Yusuf Kemal Bey, hukuk uzmanı Münir Bey, Dışişleri Bakanlığı Siyasi Daire Müdürü Yusuf Hikmet Bayur, Özel Kalem Müdürü Ferit Bey, Katip Kemal Bey'den oluşan ve İstanbul'da Hamit Bey'inde katılacağı kurul, Avrupa gezisine ilişkin amaçlar konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ayrıntılı bilgi ve Misak-ı Milli için çalışılacağı yolunda güvence vererek Meclisin onayını aldıktan sonra, Ankara'dan hareket ediyor.³

Türkiye Büyük millet Meclisi yönetimi, İtilaf devletlerinin başkentlerine gidebilmek için önceden İstanbul'daki İtilaf devlet Yüksek Komiserleri aracılığıyla ilgili yönetimlere başvurmuştu. İngiltere Dış İşleri Bakanı Lord Curzon, kurulun Londra'ya gidebilmesi için gerekli izni verirken, Türkiye büyük Millet Meclisi yönetimi aşırı dilekler öne sürerse, İstanbul yönetimini kullanır umuduyla, bu yönetimi ihmal etmiyor; ne vakit dilerse Londra'ya ayrı bir kurul gönderebileceğini, Yüksek Komiser Sir H. Rumbold aracılığıyla Sadrazam Tevfik Paşa'ya ivedilikle bildiriyordu.⁴

¹-Abidin Tüzel, Türk İstiklal Harbi,Ankara, 1969, II/4, s.3-4

² -Yusyuf Hikmet Bayur, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, Ankara, 1995, s.106-107

³ -Salahi Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Anakara, 2003, II, s.220

⁴ -Sonyel, a.g.e. s. 220

Yusuf Kemal, dış ülkelere gitmeden önce, İstanbul yönetimiyle barışmak ve bu yönetimi de Avrupa'da temsil edebilmek için Padişahın rızasını almak amacıyla, Avrupa'ya İstanbul yoluyla gitmek gerektiğine Mustafa Kemal Paşa'yı ikna etmişti. Ama kurul, 1922 yılı Şubat ayı içinde İstanbul'a varınca, Tevfik ve İzzet Paşalarca aldatılan Yusuf Kemal bir arzuhalci gibi Padişahın huzuruna çıkarılıyor ve güç durumunda kalıyordu.⁵

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, Meclisin 2.2.1338 tarihli gizli celsesinde bu seyahati şu şekilde izah ediyordu.

Yurt Dışı Seyahati ve Siyasi Durum

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Efendim, son zamanlarda cereyan eden vukuatı nazarı itibara alarak ye bazı istihbaratımızın bize verdiği fikirlere tabi olarak Roma, Paris ve Londra'ya tarafımızdan bir heyet izamı veyahut yalnız Hariciye Vekilinin azimeti muvafık görüldü. Bu hususta hakikaten biraz geç kalındı. Fakat vuku bulan istimzacımıza gerek Fransa'dan ve gerek doğrudan doğruya Londra'dan aldığımız cevaplara nazaran, bunun faydalı olacağını zannediyoruz. Geç olsa dahi yine faydalı olacağını zannediyoruz. Ümit ediyoruz ki böyle bir seyahat bize fayda verecektir ve ne suretle fayda vereceğini de pekâlâ takdir edersiniz. Yalnız bu hareketimiz yani Hariciye Vekilinizin bu hareketi, Heyeti Âliyenizin tasvibine iktiran ederse onu, evveleminde bir hafi celsede istihsal ettikten ve buna kani olduktan sonra, bir celsesi aleniyyede bir iki sözle bunu mevzuubahis edip sizden müsaade alırız. Benim muvaffakiyetim, tamamıyla sizin ve milletimin muvaffakiyetidir. Maruzatım bundan ibarettir ve rica ediyorum, meselenin mahiyeti vesaire hakkında şimdiden münakaşaya girişmek muvafık değildir.⁶ Avrupa'da efendiler; şimdi arz ediyorum; rüzgârdan da istifade edeceğim. Yani orada bulunan bütün Türklerden ve orada bulunan bütün İslamlardan istifade edeceğim. Daha ziyade tafsilâta girişmek istemiyoruz. Heyetimiz bir heyeti mahsusa haline inkılâp ederse o zaman Hükümet Meclisinize danışarak haber gönderir. Şimdi bu heyet, bir heyeti mahsusa halinde değil, yalnız Hariciye Vekilinin seyahati halindedir. İleride, arz ettiğim gibi, ihtimal bir heyeti mahsusa haline inkılâp eder. O zaman buradan lâzım gelen zevat, arkadaşlar; tefrik edilir, gönderilir. Orada mütehassısların kâffesinden istifade edeceğim. Anın için listede bu para ona göre istenilmiştir. Buradan göndereceğiniz heyeti mahsusa da bu tahsisatta dâhil olacaktır. Tekrar tekrar arz ediyorum; mesele çok münakaşaya gelir bir mesele değildir. Arz ettiğim gibi Londra'dan, İngiltere'den ve Roma'dan istihraç ettik, buradan da görüşülmesi lâzım gelen yerlerle görüştük ve bu meseleyi kararlaştırdık.⁷

Hariciye Vekâleti Vekili Mahmut Celâl Beyin; Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa seyahatine giderken İstanbul Hükümeti ve Halife ile yaptığı temasla İlgili Soru ve Verilen Cevap

MAHMUT CELÂL BEY (Hariciye Vekili) (Saruhan) — Yusuf Kemal Bey hareketlerinden evvel Heyeti Âliyenize ber tafsil maksadı seyahati hakkında izahat verdiği veçhile Avrupa'ya hareketinden maksadı aslı oradaki cereyan ve efkârı anlamak ve bizim maksat ve matalibi millîyemizi anlatmaktır. Yani bir kelime ile hülâsa etmek lâzım gelirse siyaseten tenvir ve tenevvür için bir seyahat ihtiyar etmişlerdir. Buna ilâve edebilecek bir şey varsa o da İngilizlerle Fransızların arası açılmıştı ve bu açıklıktan istifade edip etmemek imkânı mevcut mudur? Bunu da tetkik eylemek idi. Yusuf Kemal Bey bu izahatı esnasında İstanbul'dan Avrupa'ya gideceğini Heyeti Âliyenize söylemekle hemen ittifakla itimadinıza da mazhar olduğunu ilâve ve kaydetmek isterim. Takrirlerin ruhu müeddası Yusuf Kemal Bey İstanbul'a niçin gitmiştir ve İstanbul ile temasına Heyeti Vekile salâhiyet ve mezuniyet vermiş midir? Bu tarzı hareket bizim siyasetimiz üzerinde muzır olmuş mudur? Bendenizin anladığım bunlardan ibarettir, Evet efendiler; Heyeti Vekiliniz Yusuf Kemal Beyin İstanbul üzerinden Avrupa'ya geçmesini ve arz edeceğim esbap dolayısıyla Padişah ile görüşmesini tensip etmiş ve kendisine salâhiyet vermiştir. Bunun esbabı sevakini de biraz maziye doğru ircai nazar ederek aramak lâzımdır.⁸

⁵ -Sonyel, a.g.e. s. 222

⁶ -T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 2 Şubat 1338 (1922), III, s. 672

⁷ -T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 2 Şubat 1338 (1922), III, s. 673

⁸ -T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 6 Mart 1338 (1922), III, s. 15

*Yusuf Kemal Padişah ve Tevfik Paşa'nın yanlarından ayrıldıktan sonra İzzet Paşaya şikâyet ediyor; yalan söylediğini, yanlış hareket ettiğini protesto ediyor ve bir rapor halinde Meclise (Ankara'ya) bildiriyor.*⁹

İstanbul Yönetimi de Yusuf Kemal'e, bu yönetimi Avrupa başkentlerinde resmen temsil etme yetkisini vermemek ve Ahmet İzzet Paşa'yı ayrı bir kurulun başında Avrupa'ya göndermek kararını alıyor; böylece Yusuf Kemal'in görevini karışık ve güç bir biçime getirerek, Türkiye'nin düşmanlarına, iki yönetim arasında meydana gelen bu ikilikten yararlanabilecekleri izlenimine sahip olma imkânını sağlıyordu. Bu karar çok içerleyen Yusuf Kemal, Tevfik ve İzzet Paşaları yurt sevgisinden yoksun olmakla suçluyor. Yeni Gün Gazetesi, onları, Damat Ferit'ten daha tehlikeli yurt hainleri olarak nitelendiriyor;¹⁰ özellikle Ahmet İzzet paşa hakkında şunları yazıyordu:

“Suret”

İZZET PAŞA; HAZRETLERİNE

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun millet ve memleketin hayat ve istiklâlini kurtarmak için takip ettiği mukaddes davaya müddiyati zahirenize bakarak sadık bulunduğunuz zanni ile zatî âlimizi ve rüfekânızı memleket ve millete karşı medyun bulunduğumuz. vezâifi hamiyeti ifaya davet etilim. Maatteessüf beyanatınızdan hinmetice müfefeheim olan manayı hakiki ve saray mülakatının tarzı tertibi, bilhassa bizim Avrupa da bulunacağımız zamanda sizin de Avrupa ricalini ziyaret etmek için seyahate kalkışmanız, bu suretle hasımlarımıza Türkiye'de Büyük Millet Meclis'ince istenilen şeraitten dün sulh yapacak bir heyet mevcut olduğu ümidini vererek amal ve metalici miliyemizin tahakkukunu tehir etmekten ve içinde İstanbul halkı da dâhil olduğu üzere bütün efkârı milletin izhar ettiği vahdetin sırf sizin tarafınızdan ihlal edildiğini göstermekten başka bir şeye yaramayacak olan hareketiniz zanim mevcudun butlanım ispat etmiştir. Ben elyevm makamı mualalyı hilafeti işgal eden zata ancak onun ciddî ve samimi talebi vukuunda lâzımülittiba hakayiki izah zımnında görüşmeğe mezun olduğumu söylemiştim. Zatî âlinizin rüfekânızla beraber beni müracaatçı vaziyetinden göstermiş olduğunuzu bilâhare anladım. Bu tarzı hareketiniz zaten gayrı meşru olan vaziyetinizle müterafik değildir, denemez. Mahaza bu mülakat padişahın efkâr ve sebatı hakiesine kesbi ittıla etmiş olmak itibariyle istifadesiz olmamıştır. Pek bariz anlaşıldı ki milletin hakiki mümessil olan ve mukadderatı millet ve memlekete şeran ve hukuken yegâne vazüyet bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisini tanımaktan, ibaa ile beraber, kuvvei maneviyenin kesri hülyasıyla tehdatta bulunmakla berdevamsınız. Binaenaleyh her türlü temasınızın ve bilcümle efkâr ve harekâtınızın menafii âliyei millet ve memlekete münafii ve muzır olduğunu Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine arz ettim.¹¹

İmza

Türkiye Büyük Millet Meclisi Umuru Hariciye Vekil
Yusuf Kemal

Yusuf Kemal Bey bu mektubu Hilaliahmer memurlarından bir zat vasıtasıyla gönderiyor ve teslim edildiğine dair imza dahi aldığım Heyeti Vekiliye bildiriyor. Bu vakadan sonra Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey çalışmalarını sürdürüyordu. Bunla Tevfik ve İzzet Paşalar, Avrupa'da Misakı Millimizin Yusuf Kemal Bey tarafından müdafaası için istedikleri şeyleri yapacağız, yapmak istiyoruz, konuşuyoruz, konuşacağız suretinde birçok zaman kaybettirdikten sonra ve en nihayet kendilerinin de Avrupa'ya gideceklerini ve binaenaleyh Yusuf Kemal Beyin talebinin olmayacağını söylediler. Yusuf Kemal Bey bunların açıkça yalancılıklarını yakalıyor. Son defa olarak Tevfik Paşayı ziyareti esnasında; Tevfik Paşa; İzzet Paşanın ifadesine atfen. General Pele ile mülakatında General; Pele'nin ve onun rüfekaşının İzzet Paşanın Avrupa'ya seyahatini muvafık gördüklerini ve hareket etmeleri lüzumunun söylendiğini Yusuf Kemal Bey'e anlatıyor. Yusuf Kemal Bey bittabi mümessillerle dahi temasta bulunduğu için bu vaziyeti garip buluyor.; Bilâhare

⁹- Rauf Orbay, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 2003, s. 522

¹⁰-Sonyel, a.g.e. s.222

¹¹-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 6 Mart 1338, (1922), III, s. 18

anlatılana göre İzzet Paşa, Tevfik Paşanın yanından çıktıktan ve Yusuf Kemal Bey, bunu Tevfik Paşadan işitip çıktıktan sonra Tevfik Paşa İzzet Paşayı aratıyor ve o esnada İzzet Paşa İngiliz mümessili ile görüşmek üzere olduğu cevabını alıyor; Yusuf Kemal Bey General Pele'yi ziyaret ediyor ve bu vakadan kendisine bahsediyor. Bana Tevfik Paşa; İzzet Paşanın ifadesine atfen böyle bir fikriniz olduğunu söyledi diyor. General. Pele şaşırıyor ve hayret ediyor. İzzet Paşa ile konuştum, bana Avrupa'ya gideceğinden bahsetti. Bunlar işi sizin dediğiniz şekle sokmalarından dolayı mütehayyir ve hayretteyim diyor. İstanbul yönetiminin bu davranışı, milletin muvacehesinde bütün milletin hukuk ve mukadderatına vazülyet olan meşru bir heyetlim, memleketlin talebini isaf etmekten korkmuş bulunuyorlar ve zannediyorlar ki Anadolu temsilcileri, bir şapkalımın söylediği söze her şeyden kıymet ve ehemmiyet verir. Onun ecnebler tarafından Avrupa'ya seyahate teşvik edildikleri esbap mazeret olarak beyan etmiş bulunuyorlar ve en nihayet Yusuf Kemal Bey teması keserek yukarıda belirtilen mektubu gönderdikten sonra 1 Mart 1338/1922 tarihinde Pake kumpanyasının bir vapuru ile doğru Marsilya'ya hareket etmiştir. Yusuf Kemal Beyin hareketinden üç gün sonra da İzzet Paşa, Yusuf Kemal'den önce İtilaf devletlerinin başkentlerine ulaşmak amacıyla Yunan ordusunun müsaadesiyle Yunanlıların işgal sahası olan Edirne'den Avrupa'ya gidiyor.¹²

İstanbul yönetiminin bu davranışı, İstanbul'la Anakara'nın arasını açıyor, bu konuda Türkiye Büyük Millet Meclisinde muhalefetçe yönetimi kınayıcı bazı sorular sorulup önergeler verilince, Dışişleri Bakanı vekili Mahmut Celal, dar görüşlü obur diye nitelendirdiği Ahmet İzzet Paşa ve yakınlarını, ülkeyi bölerek düşmanın amaçlarını kolaylaştırmakla suçluyor. Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa, durumu anlatmaya çalışıyor, ama meclisi yatıştıramayınca,¹³ Mustafa Kemal Paşa Söze karışarak, Yusuf Kemal'in Padişah'ı görmesi için yetki verildiğini açıklıyor.¹⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın konuyla ilgili açıklaması şöyledir:

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler, mevzubahis olan meselede tenkitlerin teveccüh ettiği noktaya dair ben de iki kelime söylemek istiyorum. Heyeti Vekilenin Hariciye Vekiliniz Yusuf Kemal Beye; İstanbul'da ifa edeceği vazife ve vermiş olduğu talimat, tamamen salâhiyeti ve mezuniyeti dairesindedir. Çünkü Meclisi Âlinizin bütün milletle beraber takip etmiş olduğu esasat cümlesindedir ki Makamı Muallâyı Hilafete muhafazai merbutiyet etsin. Evet, merbutuz, çünkü Makamı Hilafet ve saltanat herhangi bir şahsın değildir. Doğrudan doğruya bütün âlemi İslâm'ın müzâheretiyle beraber Türkiye hakkındadır. O makam bizimdir. Muhafaza ettik ve nihayete kadar muhafaza edeceğiz. Binaenaleyh o makamda henüz çalışıp millet tarafından, Heyeti Celileniz tarafından hiç bir hükmü şerîye tutunmaktan uzak olan bu zat Meclisi Âlinizin mukadderatına, teşebbüsâtına, milletin amalına mutabık hareket edeceğini söylemek üzere ciddî ve hakiki arzu ve talepte bulunursa o Makamı Muallâyı ki merbutuz - müracaat edebilirsin, böyle bir mülakat yapabilirsin demek hepimizin salâhiyeti dâhilindedir. Vekillerinizden mürekkep olan heyetin de tamamen salâhiyeti dâhilindedir. Binaenaleyh Yusuf Kemal Beyefendi bu noktada almış olduğu talimatı tamamen tatbik ve hüsnü ifa etmiştir. Ancak kendisine davet vuku bulduğu anda bu daveti yapanlar ve yaptırınlar adı bir surette ve işfalkâr bir surette entrika yapmışlarsa bunda Yusuf Kemal Beyin ne kusuru olabilir? Mahaza Yusuf Kemal Bey yine mülakatı yapmakla kendisine teveccüh etmiş vazifeyi yapmış bulunuyor. Bilhassa İstanbul'dan ayrılmadan önce bütün vaziyeti teşrik ederek yapmış olduğu mektupla bu vazifesini hüsnü ikmal etmiş ve muhataplarının mahiyeti asliyelerini tamamen izhar ve ilân etmiş bulunuyor, İstanbul'da kabine halinde, Heyeti Hükümet halinde hiçbir vaz'ı meşruları olmadığı halde memleketin ve milletin mukadder alâka gösteren ve cihanda bu zavallı milletin tarihi üzerinde teşvizat yaratan insanlara karşı vazifei insaniyeye, vazifei vicdaniyeye ve vazifei hamiyete davet etmek için Hariciye Vekiline salâhiyet vermek bittabi Heyeti Vekilenin yapabileceği ve yapmakla mükellef olduğu vezaiftendir. Böyle bir talimat verdiğinden dolayı Heyeti Vekileyi tenkitte isabet mevcut değildir. Efendiler İstanbul'da bir takım adamlar vardır ki zevahir halleriyle müraîdirler. Dünyayı aldata gelmişlerdir ve bugün dahi aldatmaktadırlar. Binaenaleyh her nasılsa iktisabı şöhret etmiş ve kendilerini hamiyetle ve vatanperver tanıtmış olan

¹² -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 18

¹³ -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 39

¹⁴ -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 40

bu insanların bizim okuduğumuz kadar bütün milletimizin ve bütün âlemi İslâm'ın okumasının imkân ve ihtimali yoktur. Kazanabilmiş oldukları bu mevkiin vermiş olduğu salâhiyetle dünyayı iğfal etmektedirler. Biz ve milletimize ve âlemi İslâm'a karşı bu zevahiri ve bu mevaidi iğfalkârane ile hareket etmekte olan insanların içyüzünü göstermek vazifesiyle mükellefiz. Binaenaleyh Yusuf Kemal Bey bu hakikatin tecellisine ve bütün vuzuh ve tebarüzüne pek büyük hizmet etmiştir. Binaenaleyh Heyeti Vekilemizin hareketi bence doğrudur. Yusuf Kemal Bey kendisine teveccüh eden şeyi bihakkın ifa etmiştir. Binaenaleyh Heyeti Celilenizin yapacağı şey İstanbul ve İstanbul'dan Londra'ya gönderilenlerin teşebbüsâtı meşrua ve makulemizi ızrar etmek için vuku bulacak teşebbüslerinin hiç bir kıymeti ve ehemmiyeti olmadığını bu kürsüden Heyeti Umumiyenizle beraber bütün cihana ilân etmektedir¹⁵.

Yusuf Kemal Bey ve ekibi 6 Mart günü Marsilya'ya ulaşınca Türk dostu Fr. Bouillon tarafından karşılanıyor; Fransız Başbakanı Raymond Poincare ile kısa bir görüşmeden sonra Londra'ya hareket ediyordu. 16 Mart günü, Yusuf Kemal, bir süre önce Ahmet İzzet Paşa'yı kabul eden İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'la görüşüyor, Türk tezi konusunda bilgi vermeye çalışarak, Türklerin İngiliz Başbakanı Lloyd George'un 5 Ocak 1918 günkü konuşmasında kabullendiği ilkelerden fazla bir şey istemediklerini, kendi önemli çıkarlarıyla İngiliz İmparatorlunun çıkarları arasında çeliş olmadığını, bununla birlikte, İngiliz yönetiminin amaçlarının öğrenmeyi istediklerini bildiriyordu.¹⁶

Ankara ile Moskova arasındaki anlaşmadan çok kuşkulanan Lord Curzon, sık sık bu anlaşmaya değiniyor; Ankara yönetiminin, İngiltere ve Türkiye'ye karşı dostça duygular besleyen Ruslardan yardım almasına şaşığını belirtiyor; anlaşılan bizzat kendi hükümetinin, bir süre önce Ruslarla bir ticaret anlaşması imzaladığını unuttuyordu.¹⁷ Yusuf Kemal, Türk-Rus Antlaşmasının bir dostluk antlaşması olduğunu ve İngiltere'ye karşı yönetilmediğini; bu antlaşma gereğince, Sovyetlerin, Türk yasal emellerini tanıdıklarını ve bunda herhangi bir ulusa karşı saldırganlığa geçilmesini üstlenen maddeler bulunmadığını; Türklerin, herhangi bir devletle antlaşma imzalayabileceklerini Bildiriyordu.¹⁸ Lord Curzon, Ankara yönetiminin Rusya ile olan münasebatımızdan endişe duyduklarını, bizim Rusya'dan mühimmat, para almakta olduğumuzu, bu aldığımız para ve mühimmat ile Musul'da İngilizlere karşı harp yapmak üzere bulunduğumuzu ve bunun kendilerini endişelendiğini söyledi.¹⁹ Yusuf Kemal; **kendisine karşı dedim** ki: Biz bir müdafaa harbi yapıyoruz. Müdafaa harbi yapan bir millet her türlü vesaite müracaat fikrindedir. Siz matalibi milliyemizi tatmin eder bir sulh yaparsanız endişelere de mahal kalmaz dedim. Dedi ki: Sorduğum suale doğrudan doğruya cevap vermiyorsunuz, dolaşıklı cevap veriyorsunuz. Lord Gürzon benden bir şey almak istiyordu. Fakat ben onu veremedim. Sonra Paris konferansına gitmek istediğini ve benden evvel İzzet Paşa ile görüştüğünü ve İzzet Paşaya Paris konferansında takip edeceği esasların neden ibaret olduğunu söyledi ve onun zaptını okutturacağını söyledi. Ve zaptı okuttu. Lord Gürzon **diyor ki: Evvelâ** ekalliyetler hukukundan bahsediliyor.²⁰

Avrupa'dan avdet eden Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin ahvali siyasiye ve intibaatı hakkında beyanatı ve suallere cevabı ve mütareke teklifine verilecek cevabi nota.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu): Arkadaşlar; malumu âliniz Heyeti Celilenizin müsaadesi üzerine yaptığım seyahat, hakikatte bir tenvir ve tenevvür seyahati idi. Yani millî davamız hakkında Avrupa'ya yakından malumat vermek ve bu babta izahatılâzıma ita etmek ve onların bizim hakkımızdaki doğru ve eğri fikirlerini mümkün olduğu merteye anlayabilmek idi. Vazifemin birinci kısmı hakkında söz söylemeye lüzum yoktur. Çünkü neler diyeceğimi bir buçuk, iki seneden beri Meclisi Âliniz âdeta benim kafam gibi söylemiştir ve ben de sizlerin efkâr, mütalâat, mülâhazatınızı aynıyle söyledim. Misakı Millî mefhumunu elimizden geldiği kadar en

¹⁵ -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 40

¹⁶ -Sonyel, a. g. e. s.223-224

¹⁷ -Sonyel, a.g.e., s.223

¹⁸ -Osman Özsoy, Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası, İstanbul,1999, s. 434

¹⁹ -Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, Ankara,1995, s108

²⁰ -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Nisan 1338 (1922), XVIII, s. 176

gizli noktalarına kadar Avrupa'ya sokmaya çalıştık ve zannederim muvaffak olduk.²¹ Asıl maruzatım tabii ikinci kısma taalluk ediyor. İkinci kısımda maruzatta bulunabilmek için en ziyade mühim olan kısım için maruzatta bulunacağım - ki bunların teferruatı hakkında maruzatta bulunmuş idim - bugün olan maruzatımda İstanbul meselesini ve İstanbul'da geçirdiğim on beş gün zarfında İstanbul adamlarıyla temasımı, İzzet Paşanın Avrupa'ya seyahatini ve İzzet Paşa ile cereyan eden sözleri bütün teferruatıyla nazarı âlinize arz etmek istiyorum. İşe vakit olsaydı oradan başlamak isterdim. Fakat sulha müteallik istediğim şeyleri ve öğrendiğim şeyleri evvelemede arz etmek ve bugünkü vermek istediğimiz cevaba şiddeti taalluku itibariyle onu takdim ediyorum. Mademki burada mevzubahis olmuş ve tekrar ediyorum, mademki benim gıyabımda mevzubahis olmuş şiddetle arzu ettiğim birinci meseleyi Meclisi Âlinizde bütün üryanlığıyla mevzubahis etmek isterim. Binaenaleyh pek teferruata girişmeyeceğim. Yani Ankara'dan İstanbul'a varıncaya kadar ve İstanbul ahali de dâhil olduğu halde bütün efradı milletten gördüğüm harekâtı size ayrıca arz edeceğim. Yalnız bunu müsaadenizle bir kelime ile "ifade edeyim."²² Bunların da Meclisin lisanını kullandığını gözümle gördüm. Onların verdiği muhızlıların hulâsaları İngiliz gazetelerinde neşredildi. Binaenaleyh şimdilik bunlardan sarfınazar ediyorum. İcap ederse diğer bir celse yaparız siyasî cihette malumu âliniz ilk temaslarımız İstanbul'da oldu. İstanbul'da devletlerin komiserleriyle görüştim. İngiliz ve İtalyan komiserleriyle ve kendi tarafından vuku bulan davet üzerine Japon komiseriyle görüştim. İstanbul'da aşağılı yukarılı bizim hakkımızda neler düşünüldüğü anlaşılıyordu. Yani hulâsa edilecek olursa hükümetlerinden aldıkları talimattan ve istihbarat neticesinde muttali oldukları şeyleri hükümetlerine arz edeceğini bildiren İngiliz komiseri Rumbold ile mülakatım sırasında aşağı yukarı şeraiti sulhiyenin ne olacağı onun lisanından biraz dökülüyordu. Bu sırada İngiliz komiseri Rumbold bir soru sordu. Bu nokta, seyahatim esnasında tekerrür ettiği için Meclisi Âlinizin nazarı dikkatine arz etmek istiyorum. Bir şey imza etmeye salâhiyetin yok mu dedi. O halde seyahatin bir tenvir ve tenevvürden ibaret kalıyor öyle mi dedi. Ben de, evet dedim. Bunun üzerine Rumbold sulha bir an evvel vasıl olmak için temenniyatta bulundu. Biz komisyon ikmaline hazırız ve komisyonun müzakeresinin neticesini tatbik hazırız dediler ve sizi memnun etmek için sulh yapılacaktır. Bunu istiyoruz ve bu teklifi aldıklarını söylediniz dedi. Sonra Fransız komiseri ile görüştüğüm sırada dediler 'ki: Ankara İtilafnamesine merbut mektup münderecatına göre hareket edeceğiz. Şimdi bu zihniyetle hareket edilirse gayet iyi tesir hâsıl edecektir. İngiliz konseriyle görüştüğüm zamanda bizim coğrafya yolunuzu yani Brendizi tarihiyle Romanya oradan Paris'e Londra'ya geçeceğimizi söyledi. Ben; başka cihetlerde tenvir edilecek noktalar varsa söylemesini söyledim. Buna mukabil kendisinden bu teklifin bizim tarafımızdan kabul edilmesine dair sözler işittim. İtalya konseriyle görüştüğüm zaman aynı halli hikâye ettim. Ne demek istiyorsunuz dedi. Ben dedim ki tamamıyla Türk veya ekseriyetle Türk olan yerleri istiyoruz ve iktisadî idarî, siyasî istiklâlimizi istiyoruz dedim. Bizim ne tarikle hareket edeceğimizi sordu. Ben de İtalya'ya uğrayacağımızı söyledim. Çünkü sizde kabine buhranı vardır dedim. Onun için sizinle ancak avdetle görüşebilirim dedim ve vapur tedarik edemediğimizden daha bir kaç gün buda 'kalacağız dedim. Bunun üzerine İtalya komiseri, bize vapur bulmaya çalıştığını söyledi. Fransız komiseri bizim İtalyan vapurlarıyla hareket edemeyeceğimizi anlayınca Bahriye Nezaretine yazayım, İstanbul'da... Zırlıslı vardır. Onunla sizi göndereyim dedi.²³ O sırada Yunanlılar Fransızların İspuvar vapurunu müsadere etmişlerdi. Bittabi Yunanlıların işgal ettiği araziden geçmek bizim için mümkün değildi. Bu hâdiseye üzerine İngilizler ve İtalyanlar hiçbir hareket göstermediklerinden biz İstanbul'da bu yüzden on beş gün kalmağa mecbur olduk. Sonra buradan Paris'e hareket ettik.²⁴ Bizi istikbale gelen mihmandar rıhtımda kabul etti. Aynı zamanda Franklen Buyyon geldi ve görüştü. Paris'e gittiğimizde tabii ilk hücum gazetecilerden oldu. Onlarla ve bazı dostlar geldi, onlarla görüştük. Fransızlarla görüştüğümüzde söylediğim şeyler Franklen Buyyon ile görüşülen ve anlaşılan şeylerden başka bir şey değildi. Bunlar bana dediler ki: Mösyö Puankare her şeyi ben hallederim fikrinde bulunan bir adamdır, belki sizi kabul ettiği vakit şen ve

²¹ -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 172

²² -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 172

²³ -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 172

²⁴ -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 173

şatır bulunamayacaktır. Fakat buna ehemmiyet vermeyiniz ve Mösyö Puankare size karşı kendi istediği gibi hareket edecektir. İki gün sonra M. Puankare ile görüştüm. M. Puankare öyle onların dediği gibi beni soğuk kabul etmedi. Pek şen ve şatır olarak kabul etti. Mülakata başladığımız zamanda Fransızlarla yaptığımız itilâfnamenin bazı mahallerinin tatbik edilmediğini ve ezcümle gümrük meselesini görüştük. Hatta bunu M. Puankare ile görüşmezden evvel General Goro ile görüştük. Bu meseleleri zaten aramızda halletmiştik ve bunun tatbikinde karışıklık oldu dedim. Onu anladılar ve biz bir komisyon ikmaline hazırız ve komisyonun müzakeresinin neticesini tatbik hazırım dedim. Bu teklif üzerine M. Puankare umumî meselelere girişti ve biz bu hususta uhdemize düşen kısmını sizin gibi harfiyen tatbik edeceğiz dedim ve adlî, malî cihetleri görüştük ve kendisine Boğazlar meselesini söyletmeğe çalıştım. Bunun üzerine dediler ki: Şimdi bu zihniyetle hareket edildikçe gayet hüsnü tesir hasıl edecektir ve Türk davasını müdafaa edeceğiz. Ben Mr. Puankare'ye dedim ki: Bizim Misakı Millîde münderiç metallipten ibarettir ve istediğimiz bir adalet sulhudur ve devamlı bir sulhtur. Aynı zamanda Boğazların beynelmilel münasebatında Karadeniz devletlerinin alâkadar olduğunu söyledim ve ekalliyetlerden bahsettim. Binnetice yapılacak sulhun devamlı bir sulh olmasını söyledim.

Bunun üzerine adamakıllı bir cevap veremediler. Mademki sulh teklifi gelmiştir ve orada sarahaten bunu istiyorsunuz. Fakat ekseriyetin sureti telakkisinde ihtilâf olabilir.²⁵ Meselâ İzmir şehrinde Müslümanlar ekalliyettedir dedi. Dedim ki farz ediniz ki İzmir'de ekalliyet Müslümanlardadır. Fakat yalnız oradadır ve orası mülhakatıyla ekseriyetle Türk'tür dedim Fakat biz bunu müttefiklerimizle halledeceğiz dedi. Bu mevzubahis değildir. Hatta diyebilirim ki burada bunlarla beş altı saatten ziyade görüşemedim. Fransa'da ayandan birinin bana dediği gibi, anladık, Anadolu'da ekseriyet Müslümanlardadır. Farz ediniz ki İzmir'de ekseriyet Hıristiyanlardadır. Fakat Müslümanlarla karışık olmak dolayısıyla bir tesavi hasıl olsa bile İzmir'i herhangi bir surette Anadolu'dan ayırmak doğru değildir, diyordu. Bu suretle onlarca Türk'leri kendi taraflarına celp etmek arzusu uyanıyordu. Ha şimdi onlar bize Anadolu'nun tahliyesinden bahsediyorlardı. Ben de ona mukabil Misakı Millîmizi müdafaa ettim. Yani İzmir'in Anadolu ile olan münasebetinin nazarı dikkate almak kuvvetli bir delildir. Bu hususta Fransa bunu tamamıyla müdafaa edecek değil mi, yani Fransa bunu kabul edecek değil mi dedim. Yani İzmir'in ayrı bir idareye tabi kılınmasının Anadolu'yu boğazlamak olduğunu söyledim ve ben de sizin karşınızda sizinle beraber muahede akdedecek devletlerden biri bulunuyorum.²⁶ Onun için şimdiden bunu size söylemek, şimdiden umumi müsalahayı imza etmek... Tabii onu söyleyemem. Sonra M. Puankare'den sonra müsteşarıyla görüştüm. Müsteşarıyla daha açık, daha sarîh bir surette görüştüm. Onunla meselenin biraz teferruatına meselesini görüştük. Kapitülasyonların adlî, mali cihetlerini görüştük ve Boğazlar meselesinde onu söyletmeye çalıştım. Boğazlar meselesinde şimdilik biz bir şey söyleyemedik. Yani İstanbul'un emniyeti temin edilmek şartıyla biz, Boğazları herkese kuşatmak şartıyla Boğazları münakalâtı âleme küşade bulunduruyorduk. Aynı zamanda Boğazların beynelmilel nizamnamesinin tayininde Karadeniz'e sahil olan devletlerin de söz söylemesi lâzım gelirdi. Fakat bu umumiyet içerisinde muayyen bir şekil olmak üzere biz Boğazlara şu şekli veririz diye geldik. Müsteşar bana bir cevap veremedi ve sonra uzun uzadıya M. Berti ile görüştüm. Mülakatımızın benim üzerimde ne tesir yaptığını sorduğu zaman fena tesir yaptı dedim. Ne için fena bir tesir yaptı diye sordu? Dedim ki: biz buraya Fransa'dan pek fazla ümit besleyerek geldik. Hâlbuki biz. Puankara'ye ne sorduksa ben bunu müttefiklerimle halledeceğim dedi. Binaenaleyh sözleriyle müttefikleriyle hemfikir olduğunu söyledi. Müttefikler içerisinde bizim lehimize hareket edecekler yoktur. Bu suretle pek memnun olmadım. Sonra bana İzmir'de bir Rum ekseriyetinden bahsetti. Bu bahis beni müteessir etti ve bu beni büsbütün şüphelendirdi. Mer. Puankare bana teminat verdi ve ümitsiz olmayın dedi ve aynı zamanda Fransa'nın da halledilecek meseleleri olduğunu nazarı dikkatten dūr tutmayınız dedi. Fakat Fransa'nın sizin hukukunuzu müdafaa edeceğinden emin olunuz dedi. Ayrıldık. Fransa'da, Paris'te pek çok kimselerle görüştüm. Fakat birtakımlarıyla beş akı saatten ziyade görüşemedim. Vakit kalmadı. Bazı zamanlar mülakatlarımız gecenin ikisine kadar devam ediyordu. Bu suretle geceleri altı saatten fazla uyku uyu-yamıyorduk. Bunun da sebebi

²⁵- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 173

²⁶- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 174

müracaatlar çok fazla oluyordu. Bilhassa gazetecilerin müracaatlarını reddedemiyordum. Hepsini dilgir etmemek için birtakım zevat ile görüşemedim. Sonra oradan Londra'ya gittik. Londra'ya vardığım zaman şüphesiz gazetecilerin hücumuna uğradım. Bunlar tabii fırsattı. Onlardan alabildiğime istifade ettim. Teşekkür ederiz ki gazeteciler de namuskârane ve müstekimâne hareket ediyorlardı. Bizden duyduklarını yazıyorlardı. Burada bir heves gördüm. Yani Türk dostluğu burada yeni uyanıyor. Orada Türk dostluğunu kazanmak için Türkleri kendi taraflarına celp etmek arzusu uyanıyordu. Bu görünüyordu. Matbuatın kâffeten orada neşrettikleri şeyleri aldık. Onları isteyen, istedikleri veçhile görebilir. Londra'ya gittiğim vakit Lord Gürzon hasta idi. Loid Corc'ta Londra'da yoktu.²⁷ Montegü hâdisesi yeni çıkmıştı. Montegü hadisesi de tabii malumunuzdur. Arz edeyim: Hindistan'ın muhtelif eyaletlerinin valilerinin reyleri alındıktan sonra Hindistan Hükümeti, Hindistan nazırına bir telgraf çekiyorlar ve Hintliler bu telgrafta diyorlar ki: Türkiye ile olan harbi biz kazandık. Bu harp için biz kanımızı akıttık. Binaenaleyh bu bapta söz söylemeye biz salâhiyettarız ve bu hakkımızdır. Binaenaleyh biz Hindistan namına söylüyoruz ki, Trakya, İstanbul Türklere verilmelidir ve Türklerin makamı mukaddese ile irtibatları, münasebetleri kesilmemelidir. Anadolu'nun teklifi kabul edilmelidir. Yani Hindistan'ın bunlar sulh şartlarıdır dediler. İngilizler de bu telgrafi neşrettiler ve bu telgraf müthiş bir tesir yaptı. Lord Gürzon ile Montegu'nün araları bilhassa bundan dolayı açıldı. Gayet galiz tabirlerle aralarında mektuplar teati edildi. Sonra montegü gitti, istifa etti. İstifasından sonra dairei intiha-biyesine gitti. Orada pek acı ve pek fena bir nutuk söyledi. İngiliz hükümetini hayrette bırakacak birtakım imalı sözler söyledi. Yani fena ittihamat altında bulunduruyor. Meselâ para oyunları ve daha buna ait birtakım fena sözler söyledi. Bir fırtına koptu. Biz o sırada oraya vardık. Arz ettiğim gibi Loid Corc yoktu. Lord Gürzon da hasta idi.

Paris'ten Nihat Reşat ve Reşit Sait Beyi beraber alarak götürmüştüm. Bir gün sonra Nihat Reşat Beyi temas için gönderdim. Ben, Nihat Reşat Beyi Hariciyeye gönderdiğim sırada Hariciye Nazırı Reyhan idi. Reyhan'la görüştük. Bu zat İstanbul'da tercüman idi. Bu memlekete yapmadığı fenalık kalmamıştır. Reyhan'la görüştüğüm şeyleri burada uzun uzadıya arza hacet yok. Yalnız Rayan'ın tadili efkâr ettiğini, vaktiyle yaptığı şeyleri bir memur olarak yaptığı için mazur görülmesi icap eder ve Sevr muahedesi bize hakkı hayat veriyorsa da istiklâl vermemekte olduğunu, bu gün ise bizim istiklâl istemekte olduğumuzu ve Sevr muahedesinin gayri kabili tatbik olduğunun vaktiyle kendisince söylenmiş olduğunu söyledim. Buna mukabil bunu istemediklerini, fakat öyle de olsa bugün vukuatın tamamıyla tebeddül ediyordu dediler. Fakat bunun esbabını izah etmediler.

Efendim; Paris'te toplanan konferans sulh konferansı olmayıp üç hariciye nazırının akdettikleri bir konferanstır. Ben Paris'te gitmezden evvel bana bunu General Pelle tebliğ etti. Dedi ki: İngilizler şüpheleniyorlar, çekiniyorlar. Onun için Puankare de sizin konferans esnasında Paris'te bulunmanızdan çekiniyor. Paris'in civarında bir yerde oturmanızı istiyor, öyle olduğu halde konferansın esnayı inikadında ben Paris'te bulundum ve hatta M. Puankare de benim Paris'te bulunmamı istiyordu. Bizim mütareke teklifi üzerine gösterdiğimiz vaziyetten sıkılmış idi. M[^] Puankare, git Versay2da otur dediği halde bilahare hariciyeden birisi gelerek oturmamın daha iyi olduğunu söylediler ve burada kalırsanız bile ehemmiyeti yoktur dediler. O hükmü tamimiyle kaybetmiştir. Bilahare öyle olmadı.²⁸

BASRI BEY (Karesi) — Bendenizin sualim notaya ait değildir. Avrupa'da bir gazeteye vuku bulan beyanatınızı buradaki bizim gazeteler yazdılar. Türkiye Hükümetinin yeni birtakım hukuk ile yeni bir şekilde yürüdüğünü, kavaninin Avrupa'dan alındığını ve alınacağını,-Türkiye'de muhafazakârlığın hiç bir mevkiî olmadığını beyan buyurmuşsunuz. Bundan maksat nedir? Eğer tatmin ise acaba bu sözlerin samimiyetine mi yoksa mahiyeti milliyemizin renksizliğine mi vermeli? Sonra Avrupa'daki telkinat ne şekilde olacaktır?

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — Efendim; bu şeyi mevzubahis eden Deyi Telgraf Gazetesinin diplomasi muhabiridir. Bu suali sordu. (Cevap istemez sedaları) Müsaade buyurunuz cevap vereyim.

²⁷- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 174

²⁸-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 175

Basri Beyefendi bunu okuduğu vakitte yanındaki adama, ben Yusuf Kemal Beyin takip ettiği siyasetin taraftarı değilim demiş. Bu adam bana orada dedi ki: Siz ekalliyetleri himaye edeceğinizden bahsediyorsunuz. Ben de teokratik tabiri bizim Müslümanlıkça olmaz. Bu söz Hıristiyanlığa, Papalığa ait bir şeydir. Hukuku âmmei İslâmiyece, teşkilâtı İslamiyece teokratik değildir. Teokratik tabiri sizin Hıristiyanlıkta Papalık makamı, Papalık sıfatıdır. Uluhiyetten bir alâkası var. Ona Vahy oluyor. Bana dedi ki: Siz teokratik bir hükümetesiniz. Ben dedim ki; hayır teokratik bir hükümet değildir. Müessesatımız millî müessesat olacaktır dedim. Biz ahkâmı fıkhiyede buluruz, oradan alırız. Ahkâmı Garbiyede buluruz, oradan alırız dedim. Sonra yazıp da bunları bana imza ettirmedi. Gitti. O Türk düşmanı olan adam böyle yazdı.²⁹

Etmiş olduğunu ve nazarların dahi tebeddül etmiş olduğunu Raya'nın ağzından işittim. Rayan'a ayrılırken dedim ki; Lord Gürzon'la ne vakit görüşeceğiz? Şimdi gideceğim, haber alacağım size malumat vereceğim dedi. İki gün sonra Lord Gürzon tarafından kabul edildim. Lord Gürzon mukaddime olarak vaktiyle bize bir muahede teklif edildiğini, geçen sene sulh için teşebbüste bulduklarım ve bunun Yunanlıların kusuruyla geri kaldığını, Paris konferansına gitmek istediğini ve bu konferansa gitmezden evvel bizimle görüşmeye nail olduğundan bahtiyar bulunduğunu söyledi ve bu mukaddimeleri yaptı; Sonra sizi dinlesem memnun olurum dedi. Kendisine bizim yaptığımız harbin nasıl bir harp olduğunu, yani müdafaa harbi olduğunu ve matalibi millîyemizin asgarî bulunduğunu ve daha lâzım gelen hususâtı söyledim. Neticede Büyük Millet Meclisinin beni Avrupa'ya bilhassa sulh için Avrupa efkârı umumiyesinin ne olduğunu anlamak için gönderdi dedim ve bu hususta İngiltere efkârı hakikiyesinin ne olduğunu söyledim. Memuriyetimin mühim bir kısmının bu Olduğunu söyledim ve bunun için sizi dinliyorum dedim. Lord Gürzon, Müslümanların haklı olmadığını, Hindistan'da nazır olduğu zaman Müslümanlara dürüst hareket ettiğini ve bizim memleketi bir kaç defa ziyaret ettiğini, hatta bir defa Çanakkale'de kaldığını, Efkarın değiştiğini ve bilhassa İngiltere'de mühim bir kısmın sulh istemekte olduğunu, harp istemediğini, harpten bıktığını ve biran evvel sulha kavuşmak istediğini ve bizim Rusya ile olan münasebatımızdan endişenâk olduklarını, bizim Rusya'dan mühimmat, para almakta olduğumuzu, bu aldığımız para ve mühimmat ile Musul'da harekâtı harbiye yapmak üzere bulunduğumuzu ve bunun kendilerini endişenâk ettiğini söyledi. Ben kendisine karşı dedim ki : Biz bir müdafaa harbi yapıyoruz. Müdafaa harbi yapan bir millet her türlü vesaite müracaat fikrindedir. Siz matalibi millîyemizi tatmin eder bir sulh yaparsanız endişelere de mahal kalmaz dedim. Dedi ki: Sorduğum suale doğrudan doğruya cevap vermiyorsunuz, dolaşıkla cevap veriyorsunuz. Lord Gürzon benden bir şey almak istiyordu. Fakat ben onu veremezdim. Sonra Paris konferansına gitmek istediğini ve benden evvel İzzet Paşa ile görüştüğünü ve İzzet Paşaya Paris konferansında takip edeceği esasların neden ibaret olduğunu söyledi ve onun zaptını okutturacağını söyledi. Ve zaptı okuttu. Lord Gürzon diyor ki: Evvelâ ekalliyetler hukukundan bahsediliyor. Bunlar mutlaka temin olunacak. Saniyen Anadolu tahliye olunacaktır. Fakat İzmir cihetleri bir usulü mahsusa tabi olacaktır. Salisen Marmara'nın iki sahiline sahip olmayı katiyen hatıra getirmeyiniz. **Rabian: Kapitülasyonlar** meselesinde; iktisadî kapitülasyonlarda birtakım şeyler yapmakla beraber adlî kapitülasyonlar için başka türlü hareket yapmak imkânı olmadığını, ordumuzun artık bundan sonra hizmeti mükellefe efrattan değil, gönüllü efrattan teşekkül edeceği lüzumundan bahsediyordu. Bu mülakat tabii bir buçuk saat kadar sürdü ve dedi ki başka mülakatımızda da sizi dinlerim.³⁰

Pekâlâ dedim. İkinci bir mülakat anına kadar biz burada bazı kimseleri gördük. Müsaade ediniz ki, isimlerini sarih olarak söyleyeyim...

Bundan anladık ki: Avrupa'da bizim aleyhimize düşmanların kullanabileceği en büyük silâh bu ekalliyetler silâhıdır. Binaenaleyh ben ikinci gün kendisine gittim ve ilk evvel kendisine ekalliyetlerden bahsettim ve bunu ikiye ayırdık. Rum ekalliyetleri için mübadele **esasını teklif ettim ve dedim ki:** Biz devamlı bir sulh istiyoruz ve bunun için bu suretle bizi onlardan, onları bizden emin kılmaktır. Bundan sonra bizde kalacak Ruumlarda haricî bir fikir vardır. Bir gün Türkiye'yi parçalayacağız, burayı oraya raptedeceğiz. Buraların Türkiye'de kaldığı sabit olmalıdır ki, birbirimizin elini tutalım. Birbirimizle iyi geçinelim. Bundan iyisi ise onları rahat

²⁹-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 175

³⁰- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 176

yaşayabilecekleri yerlere göndermek ve Müslümanları da rahat yaşayabilecek bir yere celp etmek lâzımdır. Binaenaleyh bu suretle bu meseleyi cebrî bir surette halletmek demektir. Emin bir esas koymaktır ve Şark'ta böyle Müslümanlarla Hıristiyanlar münasebatı iyi olur dedim. Biz, bunu diğer bir şey olmak üzere teklif etmiyoruz. Nitekim Yunanlılar, Bulgarlarla bu bapta bir muahede yapmışlar ve biz de vaktiyle Venizelos'la bir mukavele akdetmişizdir ve bunun için İzmir taraflarında Muhtar Beyin riyaseti altında bir komisyon teşekkül etmişti. İşte bunun sureti halli için size ilk teklifimiz budur. Bunun üzerinde dediler ki: Türkiye'de bulunan Hıristiyanları kaldırıp da Yunanistan'a göndermek pek güçtür. Ben de dedim ki: Fakat evveleminde İzmir civarında bulunan Rumlarla yapalım ve diğer aksamı memalikte kalacak Hıristiyanlar ise biz açık söylüyoruz. İtilâf devletlerinin yekdiğeriyle veyahut muhasımlarıyla kabul edilmiş olan esasları biz de kabul ederiz.³¹ Bu da onlara teminat olsun. Üçüncü derecede hiç onlara hacet yoktur. Bizim Millet Meclisimiz Teşkilâtı Esasiye Kanunu yapmıştır. Bunda vilâyetlerin şahsiyeti maneviyesini kabul etmiştir. Yani vilâyetlerde halk idaresini kabul etmiştir. Vilâyetler meclisleriyle idare olunmaktadır. Nahiyelerde nahiyeler kendi kendini idare edecektir. Bunların muhtariyeti esası kabul edilmiştir. Eğer bir nahiyenin ahali Rum ise bunlar kendi kendilerini idare edeceklerdir. Bunların üçü de teminattır. Birisi bizim teminatımızdır. Biz onu size sormadan yapmışızdır. Diğer mübadele esastır ki, meseleyi esasından halleder. Üçüncüsü de; başkalarının kabul ettiğini biz de kabul ediyoruz ve biz istiyoruz ki: bize diğer Avrupa milletlerinden gayri bir muamele yapılmasın. Biz yeni Türkiye yeni esaslar istiyoruz. Eski Osmanlı İmparatorluğunun miraslarını istemiyoruz. Bunun üzerine ekalliyetler meselesinde, mübadele meselesinin tatbikinde müşkülât vardır ve kısmen de sureti hal vardır dediler. Bu biraz akla yattı. Ben zaten öbür görüşüğüm adamlara bu hususu söylemişim ve Gürzon'la onların vasıtasıyla görüşüyorum. Bu bizim mübadele esasları onların üzerinde iyi tesir yapmıştı ve dedik ki, biz kuvvetli bir Türkiye istiyoruz. Sonra ordumuzun gönüllülerden teşkil edilmesine dair olan teklifine karşı dedim ki: bir defa gönüllülerle ordu teşkiline istitaatı maliyemiz müsait değildir. Sonra Türk ruhen askerdir. Her vakit askerdir. Binaenaleyh bu, abesle iştilal etmek demektir. Sonra mevkii coğrafimizi, yani hudutlarımızı düşünelim. Şimdi elde bulunan ordu ile hudutlarımızı mukayese edecek olursak bu asker, belki kâfi gelmeyecektir dedim. Sonra o Marmara meselesi ile diğer meseleler hakkında umumi bir surette kendisine cevap verdim. Affedersiniz orayı unuttum. Birinci mülakatımızda bana dedi ki, Anadolu'yu tahliye ettireceğiz ve Yunanlılara kabul ettireceğiz. Bu benim elimdedir. Yalnız bana bir imkân veriniz ve bir mütareke kabul ediniz dedim. Siz o zaman buna cevap vermediniz dedi. İkinci mülakatımızda Hükümete yazdın mı dedi? Yazmadım dedim. Ne için dedi? Çünkü teklif adalet-perverane bir teklif değil dedim. Geçen Martta bizim heyeti murahhasımız geldiği vakit bu mütareke teklifini yapmadınız ve onlara bu mütarekeden bahsetmediniz ve bunu manalı söyledim ki belki kulaklarına başka bir şey söylemek istediğimi ima ettim. Bu sene ise mütareke teklif olunuyor. Mütareke Anadolu'yu tahliye ettirmek içindir. O halde bir meselei mütekaddime olmak üzere bunu ortaya korsunuz ve Anadolu'nun tahliyesine karar verirsiniz. Yunanlılar demin buyurduğunuz gibi bunu kabul edecek ise eder ve bu suretle mesele hal olunmuş olur ve aynı zamanda bu tahliye meselesini bütün şeraitle beraber nazarı itibara alacaksınız dedim. O halde şeraiti sulhiyenin bizim tarafımızdan kabul ve âdemi kabulüne dair bir şey söylemeyeceğim. Dedi ki: sen herhalde Hükümetine yaz, bize oradan bir haber getir. Şayet biz konferansta iken muharebe başlarsa iş neticelenmez. Başlamazsa konferansın beş gün zarfında biteceğini söyledi. Ben dedim ki bunları umumiyetle bizim Erkânı Harbiyemiz bilir.³² Yalnız zannetmem ki bu beş gün zarfında Türk toplarının sesini işitesiniz. Bundan ötesini bilmem ısrar etti. Yaz Hükümetine bir cevap getir. Lord Gürzon'un ısrarı üzerine ben bunu size yazıyorum diye buraya yazdım. Sonra lord Gürzon ile ayrıldım. Yalnız ayrılırken bir daha tekrar ettim dedim ki: İngiltere Hükümetinin Türkiye ile anlaşmak için söyleyeceği şeyler varsa onları da dinlemeye hazırım. Lord Gürzon hiç bir şey söylemedi. Lord Gürzon'un kalemi mahsus müdürü İngiltere Hariciye Nezaretinde yüksek bir mevki sahibi ve bizim işlerimizde fevkalâde mütehasıs bir zat idi. Zaten zabıt kâtipliğini o yapıyordu. Şunu da arz edeyim ki, Lord Gürzon ile ilk görüşürken mukaddimeyi filân Fransızca konuştuk. Bilahare Türkçe konuşuldu ve ben- de Türkçe cevap

³¹- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 176

³²- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 177

verdim. Kendisiyle olan mülakatlarımızdan bir şey çıkıyordu. İngiltere Hariciye Nezaretinde hususi olarak görüştüğümüz bu kimselerde sulhu yapmak arzusu var mı? Evet, var idi. Lord Gürzon da bu arzu vardı. Yalnız bu zamana kadar bu binayı kuran Lord Gürzon du. Bu mesuliyeti deruhte ederek söylenecek bir söz değildir. Aynı zamanda Lord Gürzon ile beraber Loid Corc da vardır. Yani bu, onların kurdukları binadır.³³ Dedim ki, işittiğimize göre, Yunanlılar büyük, büyük taahhüdata girişilmiş bilmiyorum samimi değil mi? Ve İzmir tarafında bulunan madenlerin, yolların, akarsuların, bilmem nelerin imtiyazları münferiden ötekine berikine vaat edilmiştir. Bunlar Lord Gürzon'la görüştüğümüz resmi şeyler... Gayri resmi olarak görüştüğümüz şeyler ise; İngiltere efkârı umumiyesi lehimize dönüyor ve bunu bizim orada bulunduğumuz zamanda İngiliz matbuatının neşriyatında gördüm. Konservatör adamlarla görüşüm. Amele fırkasından olan adamlarla görüşüm. Gördüm ki, İngiltere bu muharebe münasebetiyle mahrum olduğu ticareti anlamaya başlamıştır. Vaktiyle İzmir'den bu kadar demir eşya gelirmiş ve İngiltere'den oraya birçok, eşya gidermiş. Şimdi onlardan mahrumiyetini takdir etmeye başlamışlardır. Hatta İngiltere'nin şimalinden gelen bazı adamlarla görüşüm. Bize ihracat yaparlarmış. Onlar, şiddetle anlaşmayı arzu ediyorlar. Sonra Hindistan meselesinin elbette ve elbette tesiri oluyor, Âlemi İslâm'ın tesiri oluyor. Mareşal Lione ile görüştüğüm zaman dedi ki: Fas Sultanı Hilâfet iddia ediyor ve ben de Halifeyim diyor. Fakat buna mukabil bütün Faslıların gözü Anadolu'dadır. Kendi menfaatleri yani ticaret menfaati başta olmak üzere âlemi İslâm'ın da tesiri olmuştur. Burada Meclisi Âlinizin göstermiş olduğu gayret ve himmet boşa gitmemiştir. Büyük eserler vücuda getirmiştir. Ben mesuliyeti deruhte ederek -ki belki hatırı âlinizedir, burasını ümitle söyleyebilirim- ben Şarka ilk defa gidip geldiğim zaman ümidimizi kesmeyelim, orada bir âlemi İslâm var demişim.³⁴ Bu sefer de Garbe gidip geldikten sonra da diyorum ki Türkiye Büyük Millet Meclisinin tuttuğu yolu ve gayret ve fedakârlığımızı Avrupa tasdik ve takdir etmiştir.

Bunlar heder olmamıştır. Ben bunu gözümle gördüm, hatta etimle de tuttum. Efkârı âmmede, İngiltere'de bunu daha ziyade çoğaltmak lâzım gelir. Elhasıl bizim orada yedi günlük ikametimiz çok tesir yapmıştır. Vakıa bunun mesuliyeti doğrudan doğruya bana müteveccihdir. Hakkınız var. Doğrudan doğruya ben de gözümle gördüm. İngiltere'de şimdiki hükümetin mevkii mütezelzil. Muhtelif taraflardan aldığımız haberlere göre gerek Lord Gürzon, gerek Loid Corc'un günleri artık sayılıyor diyorlardı. Konservatör fırkası Lord Gürzon'a bundan sonra zahir olmayacağını tahtı karara almıştır. Eğer bu Cenova konferansı olmamış olsaydı zannederim şimdiye kadar Loid Corc istifa ederdi. Lord Corc istifa edecek olursa yerine konservatörlerden bir hükümetin gelmesi muhtemeldi. Onun için konservatör partisinin en yüksek adamlarından biri olan ve bu defa kendisine Hindistan nezareti teklif edilip de onu kabul etmeyen ve gelecek hükümette ya başvekil veyahut hariciye nazırı olması kuvvetle muhtemel bulunan Lord Derbidir. Lord Derbi bize karşı hissiyatı hayır-hane besliyor.

Yalnız konuşmamız esnasında Boğazların bize karşı kapanmasına razı olmayız. Buna katiyen emin olunuz. Bir daha bize karşı Boğazları kapamanıza tahammül yoktur. Trakya meselesi bir az güçtür dedi ve Trakya'nın haritasını aradı. Bir harita bulduk. Harita üzerinde Trakya'yı tetkik ettik ve kendisine lâzım gelen izahatı verdim. En son yine Boğazlar meselesinde dediğim veçhile söylediler ve Trakya meselesinde bir az fikrini tadil eder gibi oldu.

Fakat Boğazlar meselesinde sabitim dedi. Yalnız size hususî olarak ve mahremane olmak üzere size şunu söylüyorum ki, ben Türk dostu ve Yunan düşmanıyım. Binaenaleyh icabında benimle gelir görüşürsünüz dedi. Maksat bu son sözü almaktı. Çünkü ne olur ne olmaz gelecek kabinede bir başvekil veyahut hariciye nazırı olarak gelirse onunla tesisi münasebet etmek maksadıyla ve millî arzularımızı ona bildirmek muvafık olacağını düşündüm. Onun için kendisine müracaat ettim.³⁵ Aynı zamanda şüphesiz Kenterburi Başpiskoposu ile de bir mülakat yaptım. Yalnız onun verdiği zamanla, Lord Derbi'nin verdiği zaman birbirine tevafuk ettiği için maatteessüf ben gidemedim. Reşat Hikmet Beyi lâzım gelen sözleri söylemek için gönderdim.

³³- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 177

³⁴-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 177

³⁵-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 178

Bilirsiniz ki İngiltere'de Hıristiyanlara böyle yapılıyor, şöyle yapılıyor diyen ve İngiltere'nin en büyük makamını işgal eden adamlardan biridir. Söylediğimiz söz, yani ben bir tarafı dinliyordum, diğer tarafı hiç dinlememiştım dedi. Bazı sözlerin kendisine pek büyük tesir yaptığım gördüm. Bilhassa biz Hıristiyanlarına kiliselerini ahır yapmadık. Hıristiyanlara hürmet ettik. Fakat Yunanlılar bizim cemlerimizi yaptılar ve mukaddes kitaplarımızı telvis ettiler dediğimizde âdeta ürperiyordu. Onun için o mülakatı pek faydalı mülakat olarak gördüm ve lâzım geldiği surette o mülakatı yazdık. Kendisine gösterdik, kendisi tasvip etti. Bu suretle Londra'dan kısa bir zaman zarfında ayrılmağa mecbur oldum. Yoksa Londra'da çok kalmak lâzımdı. Orada çok çalışacak işler var. Yani arz ediyorum bu söylediğim sözler ileride faydalı olmak itibariyle Heyeti Celileniz tarafından bir sual olarak ve fakat benim mesuliyetimi de mucip olsa hakikati bilmeliyiz.

Yani orası herhalde fayda alınacak veçhile çalışılacak bir mahaldir. Düşmanlarımız yok değil. Dostlarımız yok. Dostlarımız var. Maatteessüf Hintlilerden kimse yok. Yalnız Ağa Han Hindistan'a gitmişti. Sonra bir İngiliz var. Marka Diktavore denilen ki bu, ben Paris'te iken beni gördü ve Hilâfet komitesi tarafından mahremane yazılmış bir kâğıt verdi. Âdeta ultimatom şeklindedir. Bunu yapmayacaksınız diyor ve son cümlesinde diyor ki: bizce makamı hilâfetten maksat; Büyük Millet Meclisidir. Onun için orada Hintlilerden yalnız Seyyit Emir Ali vardı. Onunla görüştüm. Seyyit Emir Ali müfit bir teşebbüste bulunuyor. Bizim muvafakatimiz olup olmayacağını sordu. Teşebbüsü İngiltere'deki Ermeni komitesi, yani Britanya Ermeni komitesidir. Yani demiş ki: biz sizin ile birleşip de Türklerle Ermeniler arasındaki husumetini izale edecek bazı tedbire tevessül edemez miyiz?

Yani bizim vilâyetlerde Hükümetin müsaadesiyle Ermenilerden ve Müslümanlardan muhtelit cemiyetler teşkil ederek oralarda bulunacak Ermenilerle halk arasındaki husumeti refedecek birtakım tedbire Hükümet müsaade eder mi diye Seyyit Emir Ali bana sordu ve daha muhtelif sualler sordu. Dedim ki biz böyle cemiyetleri biliriz. Bu cemiyetler teşekkül eder etmez türlü, türlü şeyler yaparlar. Onun için ecnebi bir heyetin, bir komitenin işimize karışmasını istemeyiz. Sonra ne isteyeceksiniz, siz de Ermeni yurdu mu isteyeceksiniz dedim.³⁶ Hayır dedi. Uzun uzadıya görüştük ve dedi ki, biz Hintliler gerek Lomd Gürzon'a ve gerek Loid Çorca verdiğimiz kâğıtlarda ve diğer icap edenlere verdiğimiz kâğıtlarla Türkiye'de otonomi kabul edemeyeceğimizi bildirdim. Ne Ermeni, ne Rum otonomisi kabul edemeyeceğiz.

Binaenaleyh bu yapacağımız teşebbüs sırf Türkiye'de Ermenilerle Müslümanlar arasındaki husumeti kaldırmak için bir teşebbüstür. Ve hakikî maksadını buruların bu sıra ellerinden silâhı düşürmektir dedi. Bu, ancak bir müddeti muvakkate için olacaktır ve bir netice çıkmayacağı da zahirdir. Bunu kabul ve tasvip eder misiniz dedi. Yani Fransa'da olsun, İngiltere'de olsun Ermenilere bir yurt tedariki hususunda vaki olan müracaatlarını düşürmek için bir tedbir ve bir müdafaa silâha olmak üzere istediler. Ben de arz ettiğim şekilde tekrar kendisine cevap verdim. Ne ise, İngiltere'den kalkarak Fransa'ya geldik. Ha, Lord Gürzon'a Fransa'da dedim ki, **Ermeni meselesi üç suretle düşünülüyor** veyahut nazarı itibara alınıyor. **Birisi** Ermenilere **Kars ve Ardahan sancaklarının** verilmesi, ikinci mesele sair aksamda kalan Ermenilerin ekalliyet teşkil etmeleri itibariyle haiz oldukları hukuk, üçüncüsü de Adana'da Ermenilere bir yurt tesisi. Biz, evvelâ Ermenilerle bir **Gümrü** muahedesi yaptık. Bu muahede bir galibin bir mağlûba kabul ettireceği bir muahededir ki sizin kabul ettireceğiniz muahede de ondan başka bir şey değildir. Sonra biz kendimizden bu muahedenin ahkâmında bazı şiddet olduğunu takdir ettik.

Ermenilerin umuru dâhiliyesine müdahale etmemek lâzım olduğunu takdir ettik. Ermenilerle dostça Kars muahedesini akdettik. Kars muahedesinde Ermenilere bizim aramızda muallâk olan ve halledilmesi lâzım gelen şeyler halledilmiştir. Hatta muahedenin maddelerinden birinin hükmüne göre, altı ay zarfında 1918, 1920 seneleri muharebeleri mültecileri hakkında bazı ahkâm vaz edilmiştir. Ermemi milletiyle münasebetimiz gayet iyidir. Ermedi hükümeti haricin kendi işine karışmasını arzu etmiyor. Hatta biz, Ermenilerle zaman oluyor buğday, tuz gönderiyoruz ve bu suretle Ermenilerle bizim aramızdaki mazideki husumeti kaldırmak ve bunlarla iyi yaşamak işitiyoruz. Başka tariki selâmet yoktur. İkincisi; Kars ne hakla, ne suretle Ermenilere verilmektedir.

³⁶ -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 178

Bir defa ne münasebetle Ermenilere verilebilir? Bir defa Ardahan'ı bir tarafa bırakalım. Kars'ta nüfusun yüzde elli yedisi Müslüman dır.³⁷ Sonra bu ne hakka binaen isteniyor? Burada beşeriyet mi teşkil ediyorlar? Tarihi bir halkları mı var, yoksa bizi mağlup ettiler de onun için bir hakları mı var? Dedim. Dediler ki: Buna dair hususî bir yerden cevap aldın mı diyorlar? Hususî bir yer nazarı itibara almasa bu mesele katiyen gayrı kabili tahakkuktur dedim. Yani mevkiî fiile konamaz dedim. Bilhassa halli hazır nazarı itibardan dur tutmamanızı rica ederim dedim. Bunun üzerine Lord Gürzon'un suratında azim bir tahavvül husule geldi. **İkinci mesele** olmak üzere, **Adana'da Ermenilere yurt tesisini anlamıyoruz.** Bu katiyen olamaz. Hiçbir yer yoktur ki ekseriyetlerin olduğu bir yerde ekalliyetlere ait bir yurt teessüs etsin. Yalnız ekalliyetlerin bazı hukuku haiz olmaları vardır. Ermenilerin bu defa Adana'da ne kadar nüfusu olduğu fiilen sabit oldu. Adana'da dört yüz küsur bin Müslüman vardır. Bu katiyen olamaz dedim. **Üçüncü meselede** dâhilde bulunan Ermeni'lerdir. Fakat siz sureti ciddiye ve samimiye de ekalliyetler meselesini halletmek istiyorsanız bunun için tek bir çare vardır: O da mübadeledir. Başka bir çare yoktur. Bunun üzerine bana cevaben dedi ki: Ermeni hükümetiyle sizin aranızdaki hissiyatın bu derecede bulunduğunu işitmekten pek ziyade memnun oldum. Bu sözlerinizle Ermeniler hakkında hüsnü muamele edeceğinizi anlıyorum dedi. Yalnız Kars'tan, Ardahan' dan bir şey vermezseniz belki başka taraftan bir şey isterler dedi. Başka türlü teferruata girmiyorum. Sonra efendim, oradan kalktık Paris'e geldik. Ben Lord Gürzon'dan bir gün evvel geldim, İngilizlerin mütareke teklifi yapacaklarını biliyordum. Bu teklif, Londra'da olsaydı kabil olamayacaktı. Çünkü mevkileri sarsılmıştı. Zaten dahili durum pek karışık idi. Lord Corc mütarekeyi hazır olarak getirmiştir ve bu tahliye ve mütareke teklifinin olacağını Puankare'ye bildirmiştik ve bunun kabulü ile 'iki tarafa tebligatta bulunulması için söylenmişti. Sonra Puankare de bunu kabul etmiş. Yalnız Puankare tahliye teklifini mümkün kılmak için falan diye o tabiri koyabilmiş, İtalya Hariciye nazırı da bunu kabul etti. Ben bunun üzerine bir harekette bulunmak istemedim. Orada yanımda bulunan arkadaşlarımla istişare ettim ve müttefikan artık Paris'i terk etmeğe karar verdik ve zaten konferans esnasında Paris'te bulunmamamı M. Puankare söylemişti. Mütarekenin akşam üzeri tebliğ edildiğini öğrendik. Ben bir şey açmak istemedim. Benim bu hareket sözüm Paris'te top gibi patladı. Her taraftan adamlar gelmeğe, müteaddit telefon, telefon üstüne gelmeğe başladı. Bütün dostlarımız istiyordu.³⁸ ki biz gitmeyelim. Ben ise çabuk gitmek için emir var, onun için avdet ediyorum dedim. Fakat bu haberimiz Fransa ayanından ve mebusanından ve askerlerinden birçoklarını M-Puankare'ye hücum vesile oldu. O akşam biri geldi. M. Puankare sizi görmek istiyor dedi. Sabahleyin M. Puankare ile görüştüm. M. Puankare, neden memnun olmadınız dedi. Bir kere mütareke teklifine mahal yok. Maksat tahliyedir. O halde doğrudan doğruya benimle | karar verin dedim. Hâlbuki görüştüğümüzden bir gün evvel olan tebliğde, tahliye şeraiti, şeraiti saire ile beraber mevzubahis oluyor diyordu. Uzun uzayı diye konuştuk ve ben bir az sertçe davrandım. Zira sertçe davranmak lâzım geliyordu. **Dedim ki:** Biz Fransa'nın bize karşı olan taahhütlerinin icrasını bekliyoruz. Dedi ki: Biz bütün kuvvetimizle onu yapacağız. Sonra dedim ki: Mütarekenin bir şartı vardır ki, bizim ordunun içerisine sizden de bir komisyon memur ediliyor. Ona ne lüzum vardır; sonra bir taraftan sulh istiyorsunuz, diğer taraftan şeraiti sulhiyenin aylarca devam edeceğini farz ediyorsunuz. Eğer başka suretle başa çıkamadığınız Türk Ordusunu kontrol suretiyle yavaş, yavaş satmak fikrine düşüyorsanız bunu katiyen yapamayacaksınız. Bunu ne Meclis ve ne de ordu kabul eder. Biz mütarekenin esasına muhalif değiliz, yalnız öyle bir mütareke olmalıdır ki yahut tahliye o suretle karargir olmalıdır ki: Tahliyenin sureti icrası mütarekeyi tevhit etsin. Dedi ki: Cevap vermesinler, mademki' siz de gidiyorsunuz, biz de her türlü vesait müracaat ederiz. Yalnız siz de gidin, orada görüşün ve şu suretle cevap vermeğe hazırlanın dedi ve mütalâatını bildirdi. Fakat o sırada gördüm ki M. Puankare hakikaten sıkışmış bir halde idi. M. Puankare azametli bir adamdı ve her şeyi ben yaparım diyen Puankare düşünüyordu. Zira kendisi sükût ile tehdit etmişlerdi. Yani hükümeti iskat ile tehdit ediyorlardı. Yanı Fransa'da hakikaten bizim için çalışan birtakım kimseler vardır. Tan Başmuharriri M. Herbetin B. M. Meclisi azasından farkı yoktur, öyle düşünüyor. Bittabi yazılanların tercümelerini okuyorsunuz. Biz ayrıldığımız gün bilhassa Boğazlar hakkında yazdığı

³⁷- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 179

³⁸- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 179

şey Rusya'nın reyini tatmin edecek bir şekildi. Yani Rusya'nın reyi olmaksızın Boğazlar meselesi hallolamaz diyordu. Bu suretle bir Fransız gazetesi Puankare'ye şiddetli hücum yaptıktan sonra artık bizim Paris'te kalmamız doğru değildi.³⁹ Kendileriyle görüştüğümde şimdiye kadar bir şeye karar verilmedi dediler. O halde verilen kararları Sofya'da daha bildiriniz dedim. O sırada buraya tebliğ ettirmişler. Bittabi şeraiti sulhiyeyi okuduğunuz zamanda mantık ve insicam bulamadınız değil mi efendim? Bu neden gelmiştir? Bu zamana kadar bizim milleti mahvetmek itibariyle şaheser denmeğe seza olan Sevr muahedesi gibi muahede yazanlar, Versay gibi eserleri meydana koyanlar, bunu da ortaya koymuşlardır. O halde bu yekdiğerini nakzedecek ifadeler nedir? Benim fikrimce Fransa hiç olmazsa bu cihette temayül göstermeyecekti. Her neden ise bunlar bize tebliğ edildi. Daha pek çok tafsilâtı arz edeceğim. Daha dün akşam geldik. Arkadaşlarla görüştük. Diğerlerini gerek hususî ve gerek ayrıca bir celsede arz edeceğim. Şu ve şu maddî sebeplerden dolayı Paris'ten ayrılacağımın tahakkuk etmesi üzerine Ferit Bey vasıtasıyla Kont İsförçiya'ya ve Celâlettin Arif Bey vasıtasıyla Şanzery ile görüştüm. Şanzer ile görüştüğümde Şanzer bana dedi ki: Biz İstanbul hükümeti ile bazı şeyler hakkında görüştük. Onları sizlerle de görüştüm. İzzet Paşa buradadır. Onların bir suretini isteyiniz, bunun için akşama saat beşte kâtibî gönderirim dedi. Fakat akşam saat beşte kâtibî gelmedi ve o saatte konferans devam ediyordu. Ertesi sabah Mösyö Tüğarenin ki Düğunu umumiyede İtalya Dayinler'in vekilidir, bununla İstanbul'dan sureti mahsusada celp ettikleri İstanbul sefaretî müsteşarı geldiler. Bu müsteşar ben Şanzer'le görüşmezden bir gün evvel gelmişti ve o gün inceden inceye meseleyi okuyordu. Biz İstanbul'dan ne istiyoruz. İstanbul'un yaptıkları şeylerin tesiri nedir? Bunları bana soruyordu. Dedim ki; siz bunlara ne karışıyorsunuz? Siz bizimle haricen münasebatta bulunuyorsunuz, ona uyunuz dedim. Ertesi günü Şanzer, İstanbul ile bir şey yapmışlar da onu muteber kıldırmak istedi. Ben de dedim ki; bu gibi imtiyaz hakkında İstanbul'un yaptığı her şey keenlemyekündür, ehemmiyeti yoktur. Arz ettiğim gibi birinci konferans olduktan ve mütareke kararı teklif olunduktan sonra ikinci günü bu iki adam bize geldiler. Dediler ki; biz üç taraflı muahededen vaz geçebiliriz. Bunu hiç mevzubahis bile etmeyeceğiz. Biz İtalya'nın yegâne alâkadar olduğu bu üç taraflı muahedenin devletler tarafından. Bunun üzerine Puankara demiş ki; biz böyle bir şeyi kabul edemeyiz ve demiştir ki ben bunun için ne bir şey ve ne de bir Fransız Frangı sarf edebilirim. O da demiş ki; o halde ben müzakereyi terk ederim. Bunun üzerine de Lord Gürzon hiç ses çıkarmamıştır.⁴⁰ Binaenaleyh Şanzerin bu teklifi suya düşmüştür. İkinci gün bu adamlar, Şanzerin bu hareketi üzerine müzakereyi tatil etmişlerdir ve bunu bize nakletmişlerdir ve dedim ki galiba sizler yine bizim aleyhimizde çalıştınız ve bir karar ittihaz ettiniz. Bunun ehemmiyeti yoktur. Bu kararlar kati değildir. Elbette öbür konferanslarda bunlar tadil edilecektir. Eğer aramızda anlaşma olurca İtalya tamamıyla skin metaliginizi o konferansta müdafaa edecek dedi. Konuştuğumuz vakitte dedik ki bize istediğinizin bir listesin yapın dedi. Bunun kabahati sizdedir dedi. Eğer siz şimdiye kadar bunu takip etmiş olsaydınız bu noktada bir şeye vasıl olurduk. Mamafih ben de ne istiyorsanız bize bildiriniz. Dedim ki Muhtar Beyi memur edeyim, onunla görüşün. O bize bildirir ve eğer T.B.M. Meclisi mülayim bir karar verirse size yazarım. Dediler ki biz size Marki Garoni vasıtasıyla biz size tebliğ ederiz ve aynı zamanda hiç olmazsa bunlar hakkında bize bir mektup veriniz dediler. Ben de dedim ki: Size böyle bir mektup vermekte bir fayda yoktur. Çünkü bizim T.B.B.M. Meclisi Bekir Sami Bey itirafnamesinden sonra pek şüphelenmiştir dedim. Şimdi benim tarafımdan böyle bir mektup verilmiş olsa sizin metalibinizin kabul edilmemesini mucip olacaktır dedim ve vermedim. O gün Muhtar Beyle görüştüler. İtalya ile olan şeylerimiz budur. Böyle bir şey yaptınız mı, yapmadınız mı demişler. İzzet Paşa demiş ki biz konuştuk. Fakat imza edilmemiş. Sonra **Van'da, Bitlis taraflarında petrol taharrisi imtiyazını istediler.** Kabul etmedik ve aramızda katiyen' imza edilmiş bir şey yoktur. Garibi şurasıdır ki benim gönderdiğim adam İzzet Paşa ile görüştükten soma o akşamı bize geldiler. Aramızda imza edilmiş bir şey yoktur dediler. Mamafih bir liste verdiler. Muhtar Bey o üstenin üzerine konuşmuştur. Şöyle tetkik edeceğimiz demiştir ve dedik ki İtalya bize bunun hakkında ne gibi teminat verebilir? Bunu yapacağınızı bizim nazarımızda ispat ederseniz biz de o zaman mesuliyeti üzerimize alarak bazı

³⁹- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 180

⁴⁰-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 180

şeyler söyleyebiliriz dedik. Bu olmadıkça o yola gidilmesinin muvafık olup olmayacağını zannetmiyorum. Şimdi efendim asıl imtiyazlar meselesine geliyoruz.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Efendim, İhsan Bey soruyorlar ki, İngilizler bizden ne istiyorlar? Gürzon cevap vermediyse sair hususî yerlerden de buna dair cevap almadın mı diyorlar. Hususî bir yerden İngiliz Hariciye Nezareti memurlarından biriyle görüştük. O memur Paris'e mütehasıs olarak da geldi. Dedi ki; bunu istemekle bizden fazla emniyet istiyorsunuz, fakat onun daha zamanı geldi mi? Ben de dedim ki; o emniyeti isteyemez miyiz? Zamanı geldi mi diye cevap verdiler. Şimdi efendim; bu konferansın içtımai neticesinde bulduk ve iki teklif karşısında kaldık. Birisi: Mütareke teklifi; diğeri kendilerinin vüs'a iktidarları dâhilinde olan en hakkaniyet perverane sulh teklifidir.⁴¹

Bu mütareke ve sulh teklifine tarafımızdan tabii cevap vermek lâzım gelirdi. Bu cevap iki, hatta üç suretle olabilirdi. Birisi, mütareke teklifine cevap vermek, diğeri, hem mütareke, hem de şeraiti sulhiyeye cevap vermek ve bunu müteazzıcan yapmak. Aynı zamanda da bu tekliften müphem surette bahsetmek. Ben buraya geldim. Arkadaşlarla görüştüm. Arkadaşların bugün burada hazırlamış oldukları şekli hazır buldum. Dün akşam bunun hakkında beraber görüştük. Ufak bir iki tashih yapmak suretiyle ben de arkadaşlara iştirak ettim. Bugün bu şekli Meclisi Âlinize arz ettik. Bunu cevap olarak gönderdim diye arz ediyoruz. Tabiî manzum âliniz olmuştur. Bunda şeraiti sulhiye hakkında cevap vermiyoruz.⁴² Onun münakaşasına girişmiyoruz. Yalnız mütarekenin tahliye anında başlamasının bizim reyimize de muvafık olduğunu söylüyoruz. Bu kabul edildiği takdirde sulh murahasalarımızı göndereceğimizi bildirdik. Binaenaleyh bugün Heyeti Celilenize arz olunan şey budur. Bilmem okuyalım mı?

Meclis Başkanı yapılan cevabi notanın metnin okumasını ve zapta geçirilmesini istedi.

“Heyeti vekilenin tanzim ettiği cevabî notanın metni okundu”

YUSUF KEMAL BEY (Devamla)-Şimdi efendim; benim Avrupa'daki seyahatimden edindiğim kanaate ve Fransa'da bazı dostlarımızın ettiği vesayaya göre, evvelâ hakikaten cihan sulh istiyor. İngiltere de hakikaten sulh istiyor. Buna binaen birinci noktaya mukabil olmak üzere bizim tarafımızdan harbi bilâ lüzum idame ettirecek her türlü harekattan tevekki etmek lâzım gelir. Yani düşmanlarımızın harbi idame ettiren Türklerdir diyerek aleyhimizde neşriyat ve propaganda yapacaklarına katiyen kani olacak bunun önünü almak lâzım gelir. Bu surette cevabımız bu noktaya dikkat etmek lâzım gelir ki arkadaşlarımız yazdığımız şeyde buna tamamıyla dikkat etmişlerdir. Sonra bizim mütarekeyi tahliye olunmaksızın velev ki o teklif ettikleri takdirde kabul etmeğimizi yani teklif ettikleri veçhile velevki teklif ettikleri şeraiti mütareke tadil edilerekten - ki yani kontrol kabul edilmeyerekten - kabul etmeğimizin ne gibi netice husule getireceğini benden ziyade zannederim Erkânı Harbiye Umumiye Reisinin söylemesi lâzım gelir. Evet, Avrupa sulhu istiyor. Bütün mazi, bu sulhu isteyenler içinde bulunan İngiltere'nin bizi zaman zaman bu gibi tatlı ümitlere kaptırarak diğeri tarafı takviye etmesiyle doludur. Binaenaleyh bu hususta da daima müteyakkız davranmak lâzım gelir. Bilmiyorum. Onun için kendi hesabıma zannediyorum ki, tahliyesiz bir mütareke ve bizim bilâ kaydü şart kabul edeceğimiz şeraiti sulhiye olmaksızın onların karşısına gitmek muvafık olmaz. Onun için bir taraftan kendilerine biz sulh müzakeratına girişmeye hazırız. Fakat siz de hakikaten sulhu istediğinizi asar ve delaili maddiyesiyle ispat ediniz demek muvafık olur. Nitekim ben Lord Gürzon'un yanından çıkıp da Ostan'da dedim ki, ne için bu tahliye teklifini kabul etmiyorsunuz? Tahliye teklifi. Bir kere mütareke teklifi bir hazırlıktır. Doğrudur dedi. Hakikaten ordunuzun ufak bir tefevvuku var. Ve bu suretle ordunun tefevvukunu kabul etti.⁴³ Onun üzerine dedim ki o halde siz mütareke teklifiyle zannederim Yunanlılarla muharebeyi nazarı dikkate alıyorsunuz dedim. Hayır dedi. Yok, bu var. Binaenaleyh tahliyeyi kabul edecek olursanız evvelâ Büyük Millet Meclisine karşı ve Türk Milletine karşı kendinizin hakikaten sulh yapmak hüsnü niyetinde olduğunuzu göstermiş olursunuz. Bu elbette Millet Meclis üzerinde bir hüsnü tesir icra eder. Saniyen Yunanlıları da şerefiyle çıkıp gitmek cihetine muvaffak olursunuz. Salisen bugün sulha teşne olan cihan efkârı umumiyesine karşı ve İslam efkârına karşı da memnuniyet bahş bir

⁴¹-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 181

⁴²- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 181

⁴³-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 182

harekette bulunmuş olursunuz dedim. Düşündü. Bunu bir daha Gürzon'la görüşeyim dedi. Fransa'da tahliye esasından bahsettiğimiz zaman Puvankare de içinde olmak üzere hiç bir kimse demedi ki; şeraiti saire ile beraber icra edilmelidir demediler. Yalnız Londra konferansı böyle bir tebliğ yaptı. Onun için benim takdirime göre bu sureti hareket belki İngilizlerce kabul edilmeyecektir. Çünkü gayet tatlı sözlerin altında, gayet mülayim kelimelerin altında tahliye teklifi öyle ümit ediyorum ki: Tarzı tahrirdeki mülayemet Fransa efkârı üzerine gayet güzel bir tesir yapacaktır. Gelirken bana verdikleri sözlerde dururlarsa her taraf hazırlanmıştır. Bizim cevap gelir gelmez aralarında bizim lehimize bir fırtına kopacaktır. Onun için böyle demişler ve bu tabiri kullanmışlardır. Fransa dahi buna istinat ederek bizim hukukumuzu müdafaa ederse ki İngiltere belki bunlar şeraiti sulhiye hakkında bir şey söylemediler. Binaenaleyh bunları bu tarafa imale ederiz gibi bir yola saparsa onlar tarafından da belki bir temayül bu cihete mümkün olabilir. Fransızlarla İngilizler temayül etti mi İtalya'dan bahsetmek zaittir. Onların da kabul edeceğine eminim. Onun için bu cihet de bir tecrübe benim de fikrime muvafık geldi. Bunun için arkadaşlara iltihak ettim. Burada tabii şimdi mevzubahis olur, ne oluyor? Mütareke teklifine cevap veriyoruz ve gayet mübhem bir halde de şeraiti sulhiyenin metnine cevap veriyoruz. Bunun kabulü ihtimali de vardır. Reddi ihtimali de vardır. Reddedilecek olursa cihan efkârı umumiyesine karşı bu tarzı tahrir bize oyun oynatacak bir şekilde değildir. Onlar malumu âliniz ki bunu reddedecek taraf cihan efkârı umumiyesine karşı mesul olur. Biz diyoruz ki: Biz reddetmiyoruz. Yalnız şu mülâhazalara, tecrübe binaen bu şekil tahliye halinde olmalıdır. Tahliye olmazsa bu sulha getirmez diyoruz. Yani teklifimizin mülayim olması ve esas itibariyle mütarekeyi kabul etmesi noktaları, onların bizim aleyhimizde istifade etmesine mani noktalarlardır. Aynı zamanda bizim de ergeç arz ettiğim gibi esasen tahliye talebi olduğu tezahür edecektir.⁴⁴

Muharebe halinde bulunan bir millet misakı millîyi hiç mevzu bahis etmeksizin ve şimdiye kadar misakı millî diye bağırarak bir milletin ve bazı defalar misakı millînin esaslarını kabul etmedikçe biz sizinle müzakereye bile girmeyiz diyen bir milletin hiç ondan bahsetmeksizin yalnız tahliyeyi talep etmesi zannederim bizim aleyhimizde istimal edilecek delil olarak bir şey teşkil etmez. Muhtelif noktai nazardan bu cihet tahlil edilecek olursa bu bize bir zarar getirmez. Kabul olunacak olursa tabii güzel bir şeydir. Ve ben kendi şahsım itibariyle bunu yazan arkadaşlarıma müteşekkirim. Çünkü ben de geldiğim zaman bu teklifi yapacaktım. Hatta şurasını da arz edeyim ki benim orada söylediğim şeyleri işittiler. Bu teklifi aldıkları vakit hayret edeceklerdir. Çünkü benim söylediğim sözlerle karşı Meclis kabul eder mi, etmez mi diye soruyorlardı. Şimdi bu zihniyetle hareket ettiğimiz gayet güzel tesir hasil edecektir. Burada Edirne meselesi dâhil değildir. Şimdi Hariciye Encümenindeki arkadaşlarla bunu görüştük. Onlar da aynen kabul ettiler. Artık o bir tarafını bilecek, takdir edecek Heyeti Aliyenizdir. Ben başka cihetlerde tenevvür edilecek noktalar varsa sorunuz cevap vereyim. Sual şeklinde kısa izahatla alalım.⁴⁵

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Yusuf Kemal Beyefendi beyanatında buyurmuşlardır ki, Puankara, benim Paris'te bulunmamamı arzu ediyordu dediler. Fakat bunun esbabını izah etmediler.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Efendim, Paris'te toplanan konferans sulh konferansı olmayıp üç Hariciye nazırının akdettiği bir konferanstır. Ben Paris'e gitmezden evvel bana bunu general pelle tebliğ etti. Dedi ki, İngilizler şüpheleniyorlar. Çekiniyorlar. Onun için Puankare de sizin konferans esnasında Paris'te bulunmanızdan çekiniyor. Paris'in civarında bir yerde oturmanızı istiyor. Öyle olduğu halde konferansın esnayı inikadında ben Paris'te bulundum. Ve hatta Müsyü Puankare de benim Paris'te bulunmamı istiyordu. Bizim mütareke teklifimiz üzerine gösterdiğimiz vaziyetten sıkılmıştı. Mösyü Puankare git Versay'da otur dediği halde bilâhare hariciyeden birisi gelerek otelde oturmamın daha iyi olduğunu söylediler. Burada kalırsanız bile ehemmiyeti yoktur dediler. O hükmü tamimiyle kaybetmiştir. Bilâhare öyle olmadı⁴⁶

⁴⁴- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 182; Nurer Uğurlu, Rauf Orbay, İsmen İnönü Kavgası 1. Perde 1922, İstanbul, 2005, 616

⁴⁵- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 183

Yaralanılan Kaynaklar:

-Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

- T.B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 2 Şubat 1338 (1922),III

- T.B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 6 Mart 1338 (1922), III

- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Nisan 1338 (1922), III

- Abidin Tüzel, Türk İstiklal Harbi, Ankara, 1969, II/4

-Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 2007, I-II

-Cemal Kutay, Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, İstanbul, Ekim 1961, XIX

-Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Ankara, 1988,II

-Nurer Uğurlu, Rauf Orbay, İsmen İnönü Kavgası 1. Perde 1922, İstanbul, 2005

-Osmann Özsoy, Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası, İstanbul, Ocak 199

-Rauf Orbay, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 2003

-Salahi Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Ankara, 2003, II

-Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, Ankara, 1995

ULUSAL HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER
DERGİSİ

www.atlasdergisi.org